Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 12

Ocak 1966 • 250 Kuruş

Yeni
Yılınız
Kutlu
Olsun

YAPI ve KREDİ BANKASI

CEM SULTAN
(Foto: Tamer Güvenç)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'un Nerelerinde Oturdular . . 4
Komünizmin Akıbeti 12
Niçin Öldürürlerdi 20
Türkiye'de Elçilik Törenleri 25
Yeniçeri Ayaklanması 31
Kadırga Mimarı Mustafa Ağa 33
Ayın Takvimi 34
Topkapı Sarayı'ndaki Kütüphaneler 35
Marco Polo'nun Maceraları 40
Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan'ın Hatıraları 49
Cem Sultan 60
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 64
S - 51'in Batışı 72
Emniyet Teşkilâtımızın Tarihçesi 77
Ortaçağ Avrupası'nda Banyo 82
Mâbeynci Âtıf Bey'in Hatıraları 88
Tarihe Akan Bir Ay 94
Dünyada Kaç Türk Var 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL: 1 SAYI: 12
CİLT: 2 1 OCAK 1966

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Tanınmış Edebiyatçılar

İstanbul'un

İstanbul, Türk edebiyatçıları için olduğu kadar, yabancı edebiyatçılar için de ilham kaynağı olmuş bir şehirdir.

NERELERİNDE OTURDULAR?

Yazan : ŞEVKET RADO

İSTANBUL'UN edebî hayatı ne yazık ki, pek yazılmış değildir. Muharrirler, şairler, edipler nerelerde oturmuşlar? Nerelerde toplanıp görüşmüşler? Bunları dağınık hatıralar halinde çoğumuz dinlemişizdir de, bir yazan çıkmadığı için hepsi unutulup gitmiştir. Halbuki Paris için yazılan kitapların en güzelleri, Fransız edebiyatına şeref veren meşhur şairlerin, ediplerin, muharrirlerin, gazetecilerin Paris'te toplandıkları, oturdukları, sohbet ettikleri yerleri anlatan kitaplardır. Paris, biraz da o kitaplarla Paris olmuş değil midir?

İstanbul'u bu tarafiyle tespit etmek isteyen muharrirlerimiz ne yazık ki, pek çıkmıyor. Buna karşılık İstanbul'u seven sanatkârlarımız haylî kalabalık olmuştur. Bunların başında iki sanatkâra işaret et-

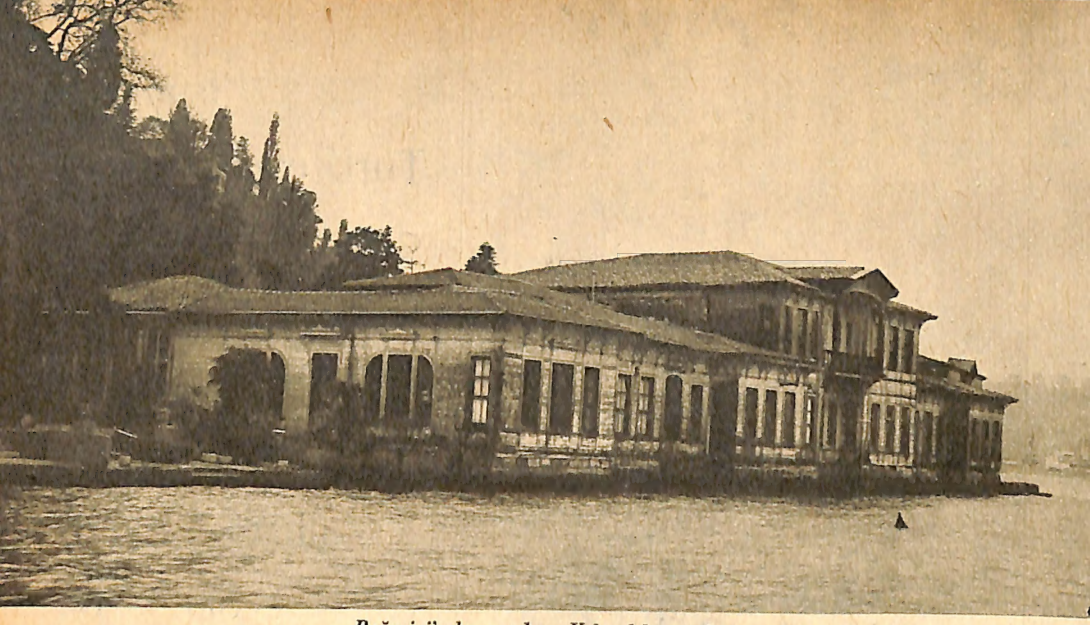

Boğaziçi'nde meşhur Kıbrıslılar yalısı.

mek istiyorum: Biri Yahya Kemal, biri de Abdülhak Şinasi Hisar.

Yahya Kemal, İstanbul'a âşıktı. Bir sevgiliye şiir söyler gibi İstanbul'u terennüm etmiştir. Ama Abdülhak Şinasi, İstanbul'u yalnız sevmekle kalmamış, sevgilisinin sadece yüzünü, boyunu, bosunu değil, her şeyini seven bir âşık gibi onun her tarafıyla meşgul olmuş, bu merakı yüzünden, Allah razı olsun, romanlarında İstanbul'un yaşayışını da, insanlarıyla beraber parça parça tespit etmiştir. Kim, İstanbul'un neresini sevmiş, neresinin tadını çıkarmış, Abdülhak Şinasi bunu da öğrenmek isterdi. Onun bu huyunu bildiğim için kendisini her görüşmede, bir zaman zihnime takılan: «Muharrirler, şairler, edipler İstanbul'un nerelerinde oturmuşlar?» sualine ondan cevap almaya çalışırdım. Bu suale çabucak cevap vermenin güçlüğünü takdir edersiniz. Ama o, öyle anlıyordum ki, hazırlıklı idi ve her görüşmemizde bana birçok bilgi veriyor, bunları not etmeme memnun oluyor, yazımın ne zaman çıkacağını sorup duruyordu.

Zamanla birçok başka işlere daldığım için bir kenara atılıp kalmış olan bu notlar, geçenlerde tesadüfen elime geçti. Bunların kaybolmaya mahkûm kâğıtlar halinde kalmasına gönlüm razı olmadı. Oturup hepsini bir daha gözden geçirerek yeniden yazdım. Aşağıda sıralanan bilgiler, bu notların yardımıyla meydana çıkmıştır:

■

Eskiden İstanbullular pek yer değiştirmezdi. Hemen herkes bir mahallede doğar, büyür, yaşar, ölürler; ancak bazılarının, evlenmek, memuriyet gibi sebeplerle, o da ömürlerinde bir veya iki defa yer değiştirdikleri görülürdü. Hatta ikide bir ev değiştirmeye kalkanları görülürse, İstanbullular kızarlar: «Efendim, derlerdi. Bir insan, oturacağı mahallenin âb-u havasıyla imtizaç edip etmeyeceğini anlayıp dinlemeden, böyle dama taşı kaldırır gibi ev mi değiştirir? Bu, ciddiyete sığar bir iş mi? İnsan oturacağı evi ve kendini yoklayıp dinlemeli de ev mi alacak, ev mi satacak; buna sonra karar vermeli. Böyle ikide bir, zırt zırt oradan oraya otur, kalk, olur mu?»

■

Yeniköy'de Âyandan Nuri Bey'in yalısında büyük oğlu Celâl Nuri (gazeteci ve müellif), ortanca oğlu Suphi Nuri (gazeteci ve muallim), küçük oğlu Sedat Nuri (gazeteci, karikatürist ve iş adamı) olmak üzere üç kardeş otururlardı.

Şair İhsan Raif Hanım, bir müddet, ikinci izdivacını yapmadan evvel Yeniköy'de babası Köse Raif Paşa'nın yalısında veya köşkünde oturuyordu.

Bir aralık gene Yeniköy'de şair Emin Bülend'in, sonradan satılmış olan bir yalısı vardı.

■

«Eylül» muharriri romancı Mehmed Rauf bahriyeliydi, Tarabya'da oturmuş muydu, yoksa bir gemide mi kalmıştı? Bazı mensur şiirlerinin altına «Tarabya» da yazılmış olduğunu kaydederdi.

Saffeti Ziya, romanında Tarabya'dan bahsetmiştir.

Tarabya'dan ve Kireçburnu'ndan sonra gelen, sakin, münzevî, ücra bir mahalle olan Kefeli köyünde Sabah gazetesinin sahibi Mihran Efendi'nin bir yalısı vardı. Mihran Efendi, gayet alaturka bir adamdı. Buraya küçük çatanasıyla gider, gelirdi.

■

Büyük Fransız şairi ve Türk dostu Lamartine, İstanbul'a geldiği zaman Büyükdere'de kalmış, epey bir müddet oturmuştu. Bu sebeple Taksim'de, Talimhane'de Lamartine İstanbul'a geldiği zaman mevcut bile olmayan bir mahallede, bir sokağa Lamartine adı verileceğine, bu isim Büyükdere'de bir yola verilseydi daha doğru olurdu. Fransızca'yı çok iyi bilen Reşat Nuri Drago, Büyükdere'de babası Tahriratı Hariciye Kâtibi Nuri Bey'in kızlarıyla birlikte otururlardı. Evlerinde bir Fransız muallime vardı. Onu da bir Türk kadını kılığına sokup Pierre Loti ile görüştürdüler. Sonra mektuplaştılar, «Les Dèsenchantées» böyle doğdu. Nuri Bey'in iki büyük kızı Paris'e kaçtılar. Pierre Loti onlara yardım etti. Hislerini «Figaro» gazetesinin edebî ilâvesinde neşrettiler. Bu macera, sonra bir kitapta izah edilmiştir.

■

Beykoz, Ahmed Midhat Efendi'nin semtidir. Burada iki karısıyla otururdu. Büyük bir yalısı ve çiftliği vardı. Evinde de büyük bir kütüphane varmış. Bir de Sırmakeş suyu onundu. Römorkörler damacanalara doldurulmuş Sırmakeş sularının istif edildiği mavnaları çeker, satışa götürür; sonra damacanaları toplar, tekrar doldurmak üzere geri getirirdi.

■

İncirköy, Abdülhak Hâmid'in intisap ettiği Pîrîzâdeler'in, Sahip Molla'nın yatağıydı. Sahip Molla malikânesinde derebeyi gibi bir ömür sürerdi. Hanımı Abdülhak Hâmid'in büyük ablasıydı. Hâmid de

Divanyolu'nda tanınmış Fransız edibi Claude Farrère'in adını taşıyan Klodfarer caddesi.

Pîrîzâdeler'den Fatma Hanım'la evli idi. «Makber» adlı meşhur eserinde:

Pîrî - zâdeydi nâm-ı şânı
Beş yüz senelikti hânedânı.

diyor. Zavallı Fatma Hanım, Hindistan' dan dönerken ölecek, Beyrut'ta defnedilecekti.

■

Anadoluhisar Yâsinîzâdeler'in siyah yalısıyla meşhurdu. Burada Murad Bey otururdu. Murad Bey, Sultan Hamid'in cülûsunda onu methetmiş, istibdadında kaçmış, sonra bir memuriyet kabul ederek geri dönmüştü. Bu siyah yalı bütün siyahlığıyla sulara aksederken, firar zamanlarında, korkunç bir tesir yapar, döndükten sonra da tenkit ve muaheze edilen bir şöhretle sallanırdı.

Anadoluhisar mezarlığı, zavallı iki çocuğunu buraya gömen, burada kaybeden üstad Ekrem'in yaşları karışmış şiirlerini hatırlatırdı.

■

Kandilli, Ziya Paşa'nın derbeder, şarklı, biraz haylaz gençliğini hatırlatır. Kandilli'de Kont Ostrorog'un yalısı, Pierre Loti'nin hatırasını taşır. Bir müddet Claude Farrère de burada kalmış, oturmuş, derler.

Muharrir Nâhid Sırrı da Kandilli'de oturmuştur. Sonra Rumelihisarı'na nakletti.

Eski muharrirlerden Asaf Muammer, yazmayı bıraktıktan sonra evden hiç çıkmadan hep orada kalırmış.

Kandilli yüzerken uykularda,
Mehtâbı sürükledik sularda

diyen Yahya Kemal, bir müddet Kıbrıslılar'ın yalısında kalmıştı.

■

Vaniköy, Türklüğün bir nevi mübeşşiri ve pîri olan, mutasavvıf Vani Efendi'nin mâlikânesini ve Vani Efendi'yi hatırlatır.

Sezai Bey hemşiresiyle birlikte Vaniköy'ünde bir yalıda oturuyordu.

Necip Fazıl Kısakürek bir aralık Beylerbeyi'nde oturmuştu.

■

Dîvân şairlerinin sonuncularından, adı üstünde, şair Üsküdarlı Hakkı Bey, Üsküdar'da oturur, kendine (Nef'î-i Sâni — İkinci Nef'î) derdi. (Rıza Tevfik'in kendisine filozof demesi gibi).

Üsküdar'da bir sokağın ismi de «Şair Ruhi» sokağıdır.

İzzet Molla, Üsküdar'daki sarayını o kadar beğenirmiş ki, «Bu saray tekke olsa, beni de oranın şeyhi tayin etseler, artık başka hiç bir şey istemezdim,» dermiş.

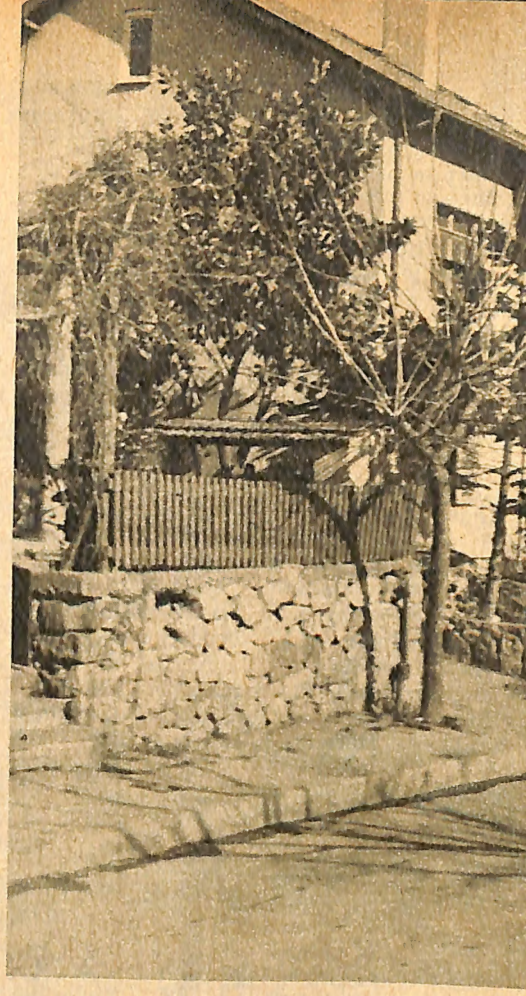

Ali Süavi, İngiliz karısıyla birlikte Üsküdar civarında eski saraylardan birinin bir parçasında otururmuş.

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, hanımından ayrılmadan evvel Üsküdar'da Altunizade' de ikamet ederdi.

Kadıköy'de

Muharrirlerin çok kalabalık bulunduğu bir semt de Kadıköy ve civarıdır.

Kadıköy'de, Altıyol ağzında Şemsitab mahallesinde ihtiyar bir matmazelin pansiyon olarak işlettiği evinde bir müddet Cenab Şehabeddin, Hüseyin Suad ve Halid Fahri oturmuştu. Tabiî aynı zamanda değil. Halid Fahri daha sonra.

İstanbul'da pek çok yer değiştirmiş olan Ahmed Rasim en çok Kadıköy taraflarını severdi ve belki en çok bu civarlarda oturmuştur. Bir müddet «Şifa»

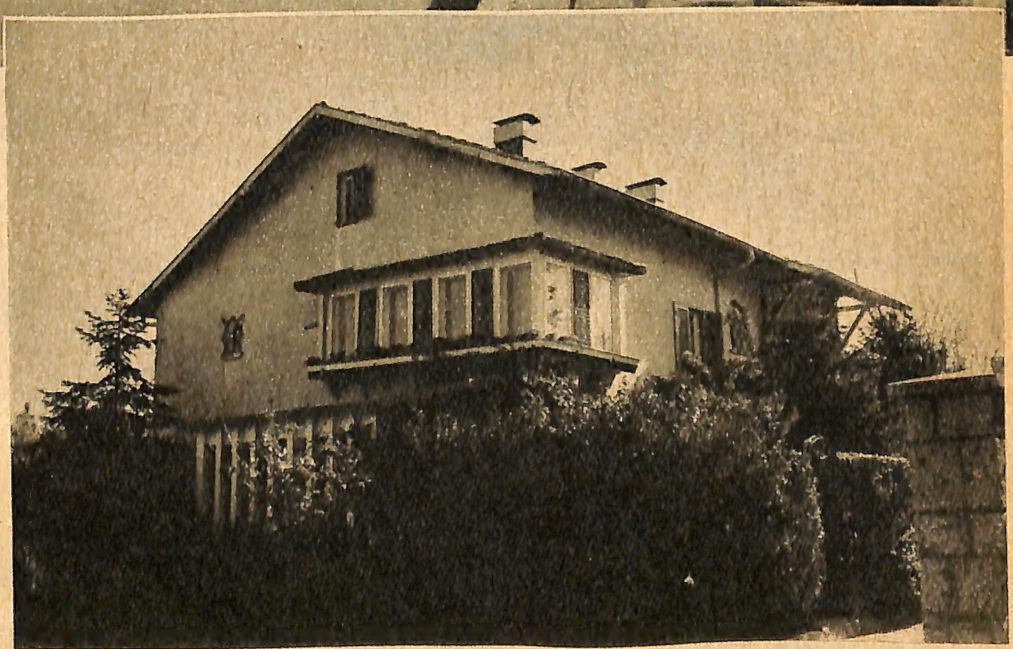

Levent'teki bir sokağa, tanınmış romancı Reşat Nuri Güntekin'in en ünlü eseri Çalıkuşu'nun adı verilmiştir. Yukarıdaki resimlerde Çalıkuşu sokağı ve Reşat Nuri'nin aynı sokaktaki evi.

Tanınmış Fransız yazarı Pierre Loti'nin İstanbul'a ilk gelişinde kaldığı ev. Bu ev, Yeniçeriler caddesindedir. Üzerinde, bu olayı belirten Frensızca ve Türkçe yazılı plaka vardır.

denilen semtinde oturduğunu biliyorum.

Rıza Tevfik de ihtiyarlığında Kadıköy'de bir yerde oturuyordu.

Cenab Şehabeddin, bir müddet Kadıköy'de satın almış olduğu, sonra da sattığı sıra, Akaretler'deki evde oturmuştur.

Haydarpaşa'da, Kurbağalıdere'de İbrahimağa mahallesinde, bostanların bulunduğu yerler bir mahalle olmuş ve tesadüfen buraya birçok ediplerin isimleri sokak ismi olarak verilmiştir. İstanbul'un en çok edip ismi taşıyan mahallesi, bu sokakların bulunduğu mahalledir. Tetkik etmeye değer.

Ahmed Hâşim, Kadıköy'de, Mühürdar'da, Bahariye caddesinde, hüzünlü ve mütevazı bir evde kira ile otururdu. Orada ölmüştü. Buraya yerleşmeden gene Kadıköy'de muhtelif pansiyonlar ve odalar tutmuş ve değiştirmişti.

Ahmed Rasim, Kızıltoprak civarında, Papazınbağı denilen bir mesiremsi, kırlığımsı yerde, bir kameriyeye, kuş kafesine, kahveye benzer ahşap bir binanın bir odasında kalırmış.

Ahmed Hâşim'in bazen barışıp meth, bazen darılıp zem ettiği gazeteci Ali Naci de Kadıköy'de oturuyordu.

Ömer Seyfeddin'in Kalamış'ta bir küçük evi varmış.

Yakub Kadri bir aralık Kızıltoprak veya civarında oturmuştur. Necmeddin Sadık da yazın Kızıltoprak'ta babasından kalan bir köşkte otururdu.

İstanbul'da pek çok yer değiştirmiş olan Yahya Kemal bir aralık Kadıköy'de, Altıyol'da, yokuştaki bir evde bir oda tutmuştu.

Ferah Efendi, Anadolu'da bir yere sürülmek üzere Ortaköy'deki yalısından alınıp Üsküdar'a geçirildiği zaman yazmakta olduğu Tefsir'i bitirmesi için Kadıköy'de alıkonulmuştu. Zira o zamanlarda Kadıköy, İstanbul'a nazaran bir menfa yeri sayılır, burada ikamete memur olanlar da sürülmüş kabul edilirdi.

Hayatını kalemiyle kazanabilen, müthiş çalışkan muharrir Şemseddin Sami, Erenköy'ünde otururdu. Galiba kendi çalışmasıyla kazandığı para ile orada bir köşk almıştı.

Caddebostan'ında Hamdullah Suphi'nin yazları oturduğu bir köşkü vardır.

Ahmed Ferid tekaüt olunca, Erenköy'ünde bir köşke yerleşmişti.

Büyükada'da

Adalara gelince, Büyükada'yı şair Mehmed Celâl pek severdi. Ölümünden sonra Büyükada'da «Şair Mehmed Celâl» sokağı diye bir tabelaya rastlayanlar olmuştur. Sonra görünmez oldu. Böyle bir isim verildi de silindi mi, tahkik edemedim. Mehmed Celâl'in bir şiir kitabının adı da «Adada Söylediklerim» dir.

Büyükada, gene kısmen Recaizâde Ekrem Bey'i hatırlatır. Şair bir müddet orada bir evi bulunan haremiyle birlikte oturmuştu. Ruşen Eşref'i, Halil Nihad'ı ve Ziya Gökalp'ı da birkaç kere Büyükada'da görmüştüm.

Maden tarafında Reşad Nuri Güntekin'in dışarıdan güzel görünen küçük bir evi vardı. Çalıkuşu'nun kendisine getirdiği telif hakkı ile aldığını söylemişti.

Gene Büyükada'da eski Stokholm elçiliğimizden mütekait Bedii Arbel'in köşkü vardı.

Büyükada'da tarihçi Ahmed Refik, uzun müddet oturmuştur. İstanbul'da birçok mahalle değiştirmiş olan Ahmed Rasim, bir müddet Büyükada'da kalmıştı.

Heybeli'de

Heybeliada, yukarıki çamlığa doğru, Hüseyin Rahmi'nin yatağıydı. Gençliğinde ciğerleri biraz zayıf görülmüş olan hikâyeciye burasını tavsiye etmişler. O da buraya yerleşerek ölünceye kadar, çamlıklara yakın evinde kalmıştı. Küçük, mütevazı bir evdi, fakat bir muharrir için hususiyeti vardı. Bu, Hüseyin Rahmi'nin kaleminin mahsulü idi. Fakat bu mucizenin gerçekleşmesi için, koruyucu melek gibi iki yardımcıya ihtiyaç hâsıl olmuştu. Bunlardan biri romancının dostu ve tabii İbrahim Hilmi ki, ona alacağını tamamen verir, öteki dostu da her alacağını gider, arar ve pek ucuza alırdı.

Kadıköy'ünü belki en çok sevmekle beraber İstanbul'un birçok mahallelerinde oturan Ahmed Rasim, hastalanınca Heybeliada'ya nakledilmiş ve o da Hüseyin Rahmi gibi Heybeli'de ölmüştü.

Burgaz Adası'nda

Burgaz Ada'sı eskiden beri birçok muharrirleri toplayan bir yerdi. Burada Halide Edip Hanım otururdu. Üniversiteye hoca olduktan sonra Lâleli'de bir ev yaptırmış, Adnan Adıvar'la beraber oraya yerleşmişler, orada ölmüşlerdir. Bir müddet Hüseyin Cahid de Burgaz'da oturdu. Uzun bir müddet Fazıl Ahmed burada kaldı.

Ahmed Hâşim, bir müddet burada iskele başında Şehab otelinde oturmuştur.

Yeşilköy, Bakırköy

Hüseyin Cahid «Hayat-ı Muhayyel» adlı eserinde hep Yeşilköy'den bahseder. Yeşilköy'ün adı o zaman Ayastafanos'tu.

Sonraları yeşillik olan buraya Halid Ziya Uşaklıgil yerleşmişti. Bir köşkü vardı.

Bir aralık, bahçe içindeki köşkünde birçok muharrirler kendisini muayyen günlerde ziyaret ederek toplanırlar, görüşürlerdi. Galiba on beş günde bir muayyen bir buluşma günleri vardı.

Keçecizâde İzzet Fuad Paşa, Yeşilköy'de otururdu. Hatta o zenginlik zamanında, evinin yanındaki bahçede yüksek bir direğe — evinde olduğunu belli etmek için — bir flama çekmesi âdeti imiş. İnce, uzun, şerit gibi bir bayrakmış bu flama!

Kütüphane-i İslâm ve Askerî sahibi kitapçı, neşriyatçı, tabi İbrahim Hilmi, Yeşilköy'de oturmuştur.

Ebüzziya Tevfik, Bakırköy taraflarında bir yerde otururdu. Bakırköy'e eskiden «Makriköy» deniyordu.

Cenab Şehabeddin, İstanbul'un birçok mahallelerinde ve Paris'te bir müddet kalıp yaşadıktan sonra ismi Bakırköy olan bu semte yerleşmişti. Bir müddet kardeşi Ali Nusret Bey'in evinde oturduktan sonra gene Bakırköy mektebi arkasındaki kira ile tuttuğu bir eve yerleşmiş, orada ölmüştür.

İstanbul'da birçok mahalle değiştirmişlerden biri olan Ahmed Rasim de bir aralık Bakırköy'de oturmuştur.

(Sonu gelecek sayıda)

Tarihin En Büyük Şer Teşkilâtı Olan

Komünizmin Akıbeti

Yazan: YILMAZ OZTUNA

Roma'nın ilk imparatoru Augustus.

TARİHİN en belirli vasıflarından biri, istikrarsızlık vasfıdır. Tarihin hiç bir çağında istikrar olmamış, kuvvet dengeleri daima şu taraftan, öteki tarafa kaymıştır. Tarih, bazen aklın zor kabul edeceği batıp çıkmalarla yüklüdür. En kudretli, en yıkılamaz sanılan sistemlerden, zamanla eser kalmamıştır. Bu, 6 000 yıl dır (1) insanların içinde yaşadığı tarih çağlarının değişmez kaderidir.

Dünyanın kaderi her zaman için büyük devletlerin elinde olmuştur. Küçük devletler, ancak büyük devletlerin arasındaki rekabet, anlaşmazlık ve düşmanlıklardan faydalanarak hayatlarını devam ettirebilmişlerdir. Acıklı olmakla beraber gerçek budur. Bugün de, milletlerin küçük olsun, büyük olsun, aynı derecede bağımsızlık hakkına sahip oldukları kabul edilmekle beraber, küçük milletlerin bütün hakları büyüklerden koparılmış değildir. Bugün de dünyanın geleceği, iki büyük devletin arasındaki dengeye bağlıdır.

SİYASİ SİSTEMLER NASIL YIKILDI?

İlk büyük devletler, ilk imparatorluklar Mısır'da Nil vâdisinde ve Mezopotamya'da Fırat - Dicle vâdilerinde teşekkül etmiştir. Devamlılık bakımından tarihte pek az büyük devlet, Mısır Firavunluğu ile mukayese edilebilir. Mısır imparatorluğunun bu gücü, M. Ö. 2100 yıllarına doğru genişlemeye başlayan Eski Bâbil İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasıyla denge bulmuştur. M. Ö. 1400'lere doğru Anadolu'daki Hititler de büyük bir imparatorluk halinde, Ön Asya'nın kaderinde birinci derecede söz sahibi olurlar. M. Ö. VII. yüzyılda Mezopotamya'da Eski Bâbil İmparatorluğu'nun yerine geçen Âsurlular, Mısır'ı ve Anadolu'nun önemli bir parçasını da ele geçirip devleşirlerse de, büyüklüklerini az zamanda kaybederler. Gene Mezopotamya'dan çıkan Yeni Bâbil İmparatorluğu, Âsurlular'ın yerine geçer. Ancak VI. yüzyılda İran İmparatorluğu, yani Medler, Mısır dışında bütün Ön Asya'yı ele geçirip Bâbil'e son verirler. Medler'in yerine geçen Persler ise, V. yüzyıl başlarken, Hindistan ve Orta Asya ile Sudan ve Kafkasya ve Tuna arasında uzanan, o zamana kadar tarihin gördüğü en büyük imparatorluğa sahip olurlar. Fakat hemen M. Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'in Makedonyalılar'ı, Pers İmparatorluğu'nun yerine geçer. Makedonya imparatorluğu da uzun ömürlü olmaz.

(1) Tarih, Sumerler'in M. Ö. 4000 yıllarına doğru yazıyı bulmalarıyla başlar. Ondan önceki çağlar, «tarihöncesi» çağlarıdır ve tarih ilmine dahil değildir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın bir minyatürü.

Daha kurucusu ölür ölmez parçalanır. Parçalarından Selevkos (Asya) ve Ptolemaios (Mısır) imparatorlukları, büyük devletler arasındadır.

Ön Asya'da durum bu şekilde gelişirken, Uzak Doğu'da büyük bir Çin İmparatorluğu teşekkül eder. Çin, Milâd'dan çok öncelere kadar uzanan çağlardan, günümüze kadar hiç bir zaman büyük devlet vasfını kaybetmeyen tarihin tek devletidir. Fakat, tarihin hiç bir çağında dünyanın en büyük veya ikinci devleti haline yükselememiştir. M. Ö. 220' de Türkler, ilk imparatorluklarını kurarlar. Teoman ve oğlu Mete (Oğuz Han), Hun hanedanının ilk hükümdarları olarak, Büyük Türk Hakanlığı'na, Büyük Okyanus'la Doğu Avrupa arasında uzanan bir genişlik kazandırırlar. Bu, tarihin o zamana kadar gördüğü en geniş imparatorluktur. Türk ve Çin devletlerinin karşılıklı durumu, Asya' da dengeyi sağlar. Bununla beraber Türkler, birçok defalar Çin'e hâkim olmaktan geri kalmazlar. Hindistan'da da yukarıda anılan devletler derecesinde cihan çapında olmamakla beraber, birtakım büyük devletler ortaya çıkar.

Dünyanın dengesi, M. Ö. I. yüzyılda Roma'nın bütün Akdeniz havzasını ele geçirmesiyle o çağa kadar görülmemiş bir derecede tek devletin lehine bozulur. M. S. II. yüzyılda Roma İmparatorluğu, Avrupa'nın en büyük kısmına, bütün Kuzey Afrika ve Ön Asya'ya hâkimdir. Fakat gerileme, hatta çökme, hemen bu derece genişlediği anda başlar. Önce Partlar, sonra onların yerine geçen Sâsânîler'in dirilttikleri İran İmparatorluğu, Roma'ya bütün doğu yollarını kapar. Gelişmesinin zirvesini bulan Roma dağılır. Onun bir parçası olan Bizans, VI. yüzyılda Akdeniz havzasını ele geçirirse de, Sâsânîler ve onların yerine geçen Müslümanlar, Bizans'ın cihan devleti durumuna hemen son verirler.

VII. yüzyılın ikinci yarısında Müslüman Araplar, Atlantik'le Hindistan, Orta Afrika ile Orta Asya arasında dünyanın en büyük devletini kurarlar. İtalya'nın ve Fransa'nın birçok eyaletlerini de egemenlikleri altına alırlar. Fakat hemen VIII. yüzyıldan itibaren parçalanma başlar. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Charlemagne, Batı ve Orta Avrupa'nın en büyük kısmını ele geçirir; onun dev imparatorluğu da pek ömürsüz olur. Diğer taraftan Kuzey Asya, Doğu, hatta Orta Avrupa, Türkler' in elindedir. Attila, V. yüzyılda Avrupa' nın efendisi görünürse de, ölür ölmez imparatorluğu dağılır. Yerine geçen Avar Türkleri, daha belirli sınırlara çekilirler. Bütün Kuzey Asya'nın hâkimi olan Büyük Türk Hakanlığı, Göktürkler çağında en büyük durumuna gelir. Büyük Okya-

nus ile Kırım arasında uzanır. Fakat VIII. yüzyıl ortalarında parçalanır.

Büyük Türk Hakanlığı, Karahanlılar çağında X. yüzyıl ortalarında Müslüman olur. XI. yüzyılın ilk çeyreği içinde Gazneli Mahmud, Hindistan ile İran'ın en büyük kısmında pek kudretli bir Türk devleti kurar. Fakat bu devlet, 1040'ta Selçuklular'ın ortaya çıkmasıyla büyüklüğünü kaybeder. XII. yüzyıl ortalarına kadar Selçuklular, cihanın en büyük devleti durumunu korurlar. Anadolu'yu fetheder ve Türkiye devletini kurarlar. XIII. yüzyıl başlarında Selçuklu Türkiyesi, dünyanın en müreffeh ve zengin devleti haline gelir. Fakat hemen Cengiz Han ortaya çıkar. Moğollar, Asya ve Avrupa'nın en büyük kısmını ellerine geçirirler. 6 000 yıllık tarihin en geniş sınırlı devleti olurlar. Türkleşirler, az zamanda dağılırlar. Avrupa'daki büyük devletler, Asya'dakilerle mukayese kabul etmeyecek derecede cılız siyasî varlıklardır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU

XIV. yüzyıl sonlarında Timur ortaya çıkar. Çok büyük bir Türk imparatorluğu halinde bir an için cihanı titretirse de, az zamanda gücünü yitirir. XV-XVII. yüzyıllar Osmanlı devletinin cihan imparatorluğu halinde geliştiği çağlardır. XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı devleti Atlantik'le İndonezya arasında uzanır. İran'da Safevîler, Hindistan'da Timuroğulları, Türkistan'da Özbekler, muazzam Türk devletleri halinde gelişirler. XVI. yüzyılda ortaya çıkan gayri tabiî bir dev, Charles - Quint, Kanunî tarafından yenilir ve Habsburglar'ın gücü, makul hadlere indirilir.

Büyük Britanya İmparatorluğu'nun en kudretli hükümdarlarından Kraliçe Victoria.

İNGİLTERE VE FRANSA

XVII. yüzyılda İspanya gücünü kaybeder, Almanya muhafaza eder, fakat İngiltere ile Fransa olağanüstü gelişir. İsveç ve Rusya da ciddî kuvvetler halinde ortaya çıkar. Gittikçe çözülmekle beraber Türkiye, 1769'a kadar hâlâ en önemli dünya devletidir. Ancak Rus ve Alman darbeleri altında geriler. İçtimaî düzeni felce uğramıştır. İngiltere, en büyük dünya devleti olur. Fransa, bu vasfı onunla çekişmeye başlar.

XIX. YÜZYIL

XIX. yüzyıl başlarında Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı dev, Napoléon, 15 yıl kadar Avrupa'nın efendisi halindedir. Fakat 1815'te tasfiye edilir. Avrupa ve cihan devletleri arasında makul bir denge kurulur. Bu yüzyılda İngiltere imparatorluğu, başta Hindistan olmak üzere cihanın en büyük parçalarını ele geçirmiş, Roma ve Türk - Osmanlı devletlerinden sonra tarihin en büyük ve önemli imparatorluğu haline gelmiştir.

XX. YÜZYILIN GETİRDİKLERİ

1918 yılı, cihan tarihinin — bizim fikrimize göre — en önemli tarihidir. Bütün siyasî ve içtimaî sistemler yıkılmıştır. İngiltere, asla erişemediği bir güce ve büyüklüğe ulaşmış görünürse de, bu manzara aldatıcıdır. Zirveyi bulan Anglo-Sakson kudreti gevşemiştir, çözülmek üzeredir. I. Cihan Savaşı'ndan önce İngiltere'yi müteakıp en büyük devlet olan Almanya, Hitler zamanında eski yerini alır. Hatta birkaç yıl için dünyanın en güçlü devleti olur. 1917'de Komünistler'in el koyduğu Rusya'nın durumu, büsbütün ilgi çekicidir.

Lenin ve Stalin, tarihin gördüğü en kanlı despotlar halinde, on milyonlarca insanın hayatı bahasına Komünizm'i Rusya'da hâkim kılarlar. Eski Mısır firavunları, zulümleri anlatıla anlatıla bitirilemeyen eski hükümdarlar, Stalin, Lenin, Hitler gibi modern diktatörlerin yanında, gayetle mütevazı birer derebeyi halinde kalırlar. Rusya ve Almanya'da, bir tek adamın iradesi, hatta keyfiyle, milyonlarca

II. Dünya Savaşı'nda Ruslar'a büyük tâvizler veren A. B. D. Başkanı F. D. Roosevelt.

insanın yok edildiği, topyekûn milletlerin mahvedildiği görülür.

II. Cihan Savaşı, ortaya Birleşik Amerika ve Rusya devlerini çıkarır. İngiltere ve Almanya, önemlerini kaybederler. Birleşik Amerika'nın devleşmesi, tabiî bir gelişmenin sonucudur. Rusya'nın devleşmesi ise, Birleşik Amerika'nın akıl almaz sorumsuzluğunun sonucu olmuştur. Tarihteki en zalim ve gayri insanî sistemler bile Komünist Rus sistemiyle mukayese edilemez. Çünkü Komünist Rusya kadar, emperyalist bir sistemi tarih hiç bir devirde kaydetmemiştir (zira bütün bir dünyayı yutmak istiyor); çünkü Komünist Rusya derecesinde tarihte hiç bir devlet insan kanı akıtmamıştır (zira önemli bir kısmı kendi vatandaşları olmak üzere on milyonlarca insanın hayatına kasdetmiştir); çünkü yüz milyonlarca insanoğlu, hiç bir devirde hiç bir devletin idaresinde, Komünist Rusya'da olduğu derecede hayvanlara bile lâyık görülemeyecek bir baskıya alınmamıştır. Tarihte Komünistler'in getirdiği korku ve şüphe iklimi, hiç bir rejimde kaydedilmemiştir.

BALTACI MEHMED PAŞA'YA RAHMET OKUTAN BİR ADAM: ROOSEVELT

Komünist Rusya'nın II. Cihan Savaşı'nda devleşmesinden ve kendi sınırları içindeki yüz milyona yakın Rus ve yüz milyona yakın gayri Rus'tan başka, Doğu ve Orta Avrupa'da gene bir yüz milyona yakın kitleyi ele geçirmesinden tamamen Birleşik Amerika ve onu, tarihinin en kritik yıllarında yöneltmiş olan Başkan Roosevelt sorumludur. Roosevelt, bir iktisatçıydı. Dış siyaset, hele Avrupa ve Asya meseleleri hakkında en iptidaî bilgisi yoktu. Birdenbire Birleşik Amerika cihan siyasetinin merkezi ve hâkimi haline gelince, Roosevelt sandı ki, savaşı çıkaran Hitler ve onun temsilcisi olduğu faşist rejim ortadan kalkarsa, dünya güllük gülistanlık olur. Bununla da kalmıyordu. Etrafındaki Yahudi müşavirlerin etkisiyle yalnız Nazi rejiminden değil, en büyük çoğunluğu şüphesiz masum insanlar olan Alman milletinden de nefret eder hale gelmişti. Müşavirlerinin bazılarının komünist olduğu ve Rusya'ya sır verdiği de sonradan anlaşıldı. Cumhuriyetçi Parti'yi ezmesi ve yıpratması, Amerika tarihinde ilk ve son defa olarak dört defa başkan seçilmesi, 1942'nin son günlerinden itibaren cihanın en büyük devletinin başında olduğunu ve dünya mukadderatının elinde bulunduğunu anlaması, 1944'te Amerika'nın gücünün, dünyanın geri kalan bütün devletlerinin güçleri toplamından büyük bir dereceye ulaşması, Roosevelt'i şımartan ve yanlış adımlar atmaya sevk eden başlıca noktalardır.

6 000 yıllık tarihin kaydettiği bu en kudretli devlet başkanı, ilk cihan çapında hatasını «Kiralama ve Ödünç Verme» kanununu çıkartarak yaptı. Bu kanuna göre teknikten yoksun, fakir ve sefil, Alman darbeleri altında son nefesini vermek üzere olan Rusya'ya, makul hadlerin hepsini aşan çapta hibelerde bulundu. Yüz binlerce uçak, tank ve top, binlerce savaş ve nakliye gemisi, Rusya'nın kendi teknik imkânlarıyla on yılda yapamayacağı derecede cephane ve malzeme, Rusya'ya hibe edildi. Yardımın azameti karşısında Churchill, müttefikinin dikkatini çekti. Fakat tarihte belki hiç bir fâniye nasip olmamış kudretinden sarhoş hale gelen ve vücut hastalığı şüphesiz aklî melekelerini de bozan Roosevelt, aldırmadı.

Roosevelt, kazanılmak üzere bulunulan savaştan sonra, Rusya'ya Avrupa'nın en güzel ülkelerini açık bırakmak suretiyle de dehşetli bir hata işledi. Tarihte görülmemiş bir şey olarak koca Almanya'nın kayıtsız, şartsız teslim olmasında ısrar etti. 100 milyon Alman'a, 10 milyonluk bir millet derecesinde değer vermedi. Bütün bu marifetlerini gene fazla kabiliyetli bir siyaset adamı olmayan muavini Truman'a miras bırakarak öldü. Truman, Amerika'

İki yoldaş: Sağda Rus diktatörü Stalin, muhafızları arasında, aşağıda, Lenin.

nın yardımıyla zaten fevkalâde silâhlanmış ve techizatlanmış olan Rusya'nın, Almanya'yı ve Doğu Avrupa'yı yağmalamasına, on binlerce ilim adamının Rusya'ya götürülmesine, Alman fabrikalarının yerlerinin sökülerek âdeta Rusya'da yeniden monte edilmesine ses çıkarmadı. Fransa ve İtalya gibi ülkelerde Komünist partilerinin güc kazanması ve İngiltere'nin bile Amerika'nın kudretini kıskanması karşısında Truman, Komünist tehlikesinin Nazi tehlikesine rahmet okutacağını kestirdiği halde, tarihî kararı veremedi. 1948'de Çekoslovakya da düşünce tamamen aklı başına geldi. Fakat Rusya, Alman bilginlerine atom bombasını imal ettirmiş bulunuyordu. Gene de Rusya'nın iptidaî ve mahdut sayıda atom bombasıyla, bu bombaları Amerika'ya kadar taşıyacak vasıtalara sahip olmadığı için, Birleşik Amerika'yı tehdit etmesine imkân yoktu. Truman'ın yerinde meselâ Mc Arthur olsaydı, Rusya'yı tabiî sınırlarına çekilmeye ve Komünizm'in Nazizm gibi yeryüzünden silinmesine vesile teşkil edecek kısa bir atom savaşının (böyle bir savaş Japonya'ya uygulanmıştı) göze alınacağı muhakkaktı. Fakat en değerli müşavirlerinin ikazına rağmen Truman, Milliyetçi Çin'e lâzım gelen yardımı yapmadı ve dünyanın en büyük insan kitlesinin de komünistleşmesine göz yumdu. Kore'de

Çin'in atom bombasıyla akıl yoluna sevk edilmesini teklif eden McArthur'u azletti.

Tecavüze uğramadıkça savaşmaktan çekinen dünyanın en müreffeh halkının yaşadığı Amerika'da umumî efkârın istikbali görmeyen sulhçu arzularını kıramayan Truman'dan sonra Birleşik Amerika, artık Komünistler tarafından tehdit edilmeye hak kazanmıştı. Tarihin gördüğü en büyük şer teşkilâtı olan komünizm, birçok alanlarda gelişti. Yalnız Kennedy, Rusya'yı tehdit ederek Küba'daki füze rampalarını söktürdü. Henüz Amerika derecesinde güc kazanmadığını ve bir nükleer savaşta yok edileceğini bilen Rusya, tehdide boyun eğdi.

RUS MİLLETİ BOYUNDURUKTAN KURTULACAKTIR

İçinde yaşadığımız yıllarda Komünizm ve Rusya, kudretinin zirvesine erişmiştir. Bu zirveden inmeye başlaması hemen önümüzdeki yıllarda olacaktır. Bunu bizim neslimiz mutlaka görecektir. 6 000 yıllık tarih kanunları, bu işin gelecek nesle kadar gecikmesine müsait değildir. Bu zirveden iniş, ya Batılı emperyalistlerin sömürgelerini tasfiyeleri gibi yavaş yavaş olacak veya III. Cihan Savaşı'nda Komünizm'in topyekûn imhasıyla gerçekleşecektir. Bütün dünyanın en içten temennisi, birinci yol, yani komünistlerin kendi kendilerine akıl yolunu seçmeleridir. Şüphesiz yüz milyonluk Rus milleti de büyük bir millettir. Pençesinde tuttuğu, daha doğrusu buna zorlandığı yüz milyonlarca insanın yaşadığı sömürgelerini kendi kendine bırakır, Doğu Almanya'ya, Polonya'ya, Çekoslovakya'ya, Bulgaristan'a, Romanya'ya, Macaristan'a, Türkistan'a, Kafkasya ülkelerine, Ukrayna'ya, Baltık, Moğol, Tunguz ve Fin ülkelerine bağımsızlık tanırsa, daha rahat, daha bahtiyar, daha huzurlu olacaktır. Rusya'nın çözülmesinden sonra Çin, kendiliğinden çözülecektir.

Komünizmin, zirvesini bulduğunu kabul ettikten sonra, artık bu rejimin daha fazla yayılamayacağını tabiatiyle kabul etmek icap eder. Şu veya bu geri kalmış ülkeyi malûm metodlarıyla ele geçirebilir. Fakat hiç bir zaman artık büyük bir adım atamayacaktır.

Komünizmin ortadan kalkacağı yalnız Rusya'nın tasfiye edilmesinin tarihî kanunlara uygunluğuyla değil, bir de bu sistemin, tamamen gayri beşerî olmasıyla açıkça anlaşılır. İnsanı insan yapan en belirli nesnelere bu derecede aykırı bir sistem, üzerindeki baskı gevşer gevşemez çökecektir. Çağımız, imparatorlukların çözülme çağıdır. Tarihte imparatorlukların çözülüşü daima böyle olmuştur. Rusya'da son yıllarda rejimin gittikçe yumuşaması çok ümit vericidir.

Nato paktının Başkan Truman tarafından imzalanışı.

Sovyetler Birliği sınırları içindeki Bakû, İstanbul'dan sonra dünyanın en büyük Türk şehridir.

Bizim neslimiz, onların akıbetini görecektir. Beklemek kâfidir. Fransızlar'ın dediği gibi «qui vivra verra = yaşayan görür!»

Milyonların ıstıraplarını istismar ederek eğlenen bir avuç komünistten başka hiç kimse, ne Rus, ne Amerikan, ne Türk, ne Alman, ne Yeni Gine, ne Türkistan halkı, yeni bir cihan savaşı istemiyor. Üç milyarı çoktan aşan insanoğlunun büyük bir kitlesini yok olmuş, nükleer silâhlarla milyonlarca kişiyi en büyük acılara duçar olmuş görmeyi isteyen hiç bir millet yoktur. Rus milletinin son yıllar içindeki uyanışı, ümit vericidir. Muhakkak kendi kendilerine doğru yolu bulacaklardır. Ruslar, Avrupalar'ı daima geriden takip etmişlerdir. İngiltere, Fransa, Holanda ve Rusya'nın diğer tarihî üstatları kendi kendilerine akıl yolunu bulmuşlar, sömürgelerini bırakmışlardır. Rus milleti de ümit edilir ki, böyle olacaktır. Bu iş tedricî bir gelişmeyle veya bir ihtilâlle gerçekleşebilir. İhtilâller, patladıkları ana kadar katiyen vuku bulmalarına ihtimal verilmeyen, devletin başındakilerin bile hissedemedikleri hadiselerdir. Onun için, 6 000 yıllık tarihte olamaz diye bir şey yoktur ve esasen daha tarihî çağların ancak ilk devrelerini yaşıyoruz.

NÜKLEER SAVAŞ İNSANLIĞI YOK ETMEZ

Rusya'nın kendi kendine yola gelmemesi halinde mutlaka şu veya bu zamanda yeni bir cihan savaşı çıkacak, insanlığın yüzyıllarca çalışarak ortaya koyduğu eserlerin büyük kısmı ortadan kalkacak, işe yeniden başlamak icap edecektir. Ben şahsen, nükleer bir savaşın insanlığın sonu olacağına inanmıyorum. Bu iddia, iki cihan savaşı için de ileri sürülmüştür. Nükleer savaşta iki devlet, birbirlerinin can noktalarına saldıracakları ve bu iş en kısa zamanda olacağı için, o devletlerin müttefikleri bile tahribattan — en büyük ihtimalle — masûn kalacaklardır.

Almanya'nın da, Doğu Almanya'yı Ruslar'dan sulh yoluyla alamayacağını kestirip savaş çıkartması ihtimali kuvvetlidir. Almanya, şu veya bu şekilde mutlaka bütünlüğünü yapacaktır. Bu devletin nükleer silâhlar bakımından Rusya ve Amerika derecesine gelmesi için, bu işe karar vermesi kâfidir.

Tarih boyunca hiç bir siyasî sistemin istikrarı yoktur. Komünizm gibi tamamen insan tabiatına aykırı rejimin kitleler üzerinde baskısını arttırması da artık son haddine gelmiş, hatta son yıllarda bu baskının gevşediğine dair ciddî deliller ortaya çıkmıştır. Henüz insan eti yiyen kabilelerin bağımsızlık kazandıkları şu yıllarda, Almanlar'ın, Çekler'in, Macarlar'ın, Türkistanlılar'ın, Kafkasyalılar'ın ve benzerlerinin tarihin gördüğü en korkunç emperyalist rejim altında sömürülmelerine imkân kalmamıştır.

İstikbal, istikbali görebilenlerindir.

NİÇİN ÖLDÜRÜRLERDİ?

Nizâm-ı âlem için 5 kardeşini öldürten III. Sultan Murad.

Yazan: Nihad Sami BANARLI

OSMANLI imparatorluk ailesi, daha Murad Hudâvendigâr'dan başlayarak devleti tek elden idâre siyaseti gütmüştü: Çok büyük tarihî ve siyasî zorlamalar, tahta çıkan her hükümdara, saltanat rakiplerini ortadan kaldırmak gibi ağır vazife yüklemişti. Bu hazin mecburiyet, hükümdarları, ister istemez, kendi öz kardeşlerine kıymak durumunda bırakıyordu.

Bunun nasıl ve ne büyük bir fedakârlık olduğunu düşünmek istemeyen mühim bir kısım Batılı tarihçiler, hadiseyi, Osmanlılar aleyhinde bir zulüm ve vahşet tablosu şeklinde gösterirler. Halbuki bu hareket, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, tutunuş ve yükselişindeki hükümet hikmetleri arasındadır.

Yıllardan beri, halkımızın tarih sevgisini istismar heveslisi bir kısım Türk yazarları da bu hadiseyi gene onların aleyhinde kullanıyorlar. Kendi tarihlerini, yerli, yersiz hükümlerle bir zulüm ve vahşet şeridi halinde gösterenlerin düşünceleri tenkide değer mi? Bizde bu Osmanlı düşmanlığı ve ecdat aleyhtarlığı, hangi köklerden ve hangi aşağılık duygusundan geliyor? Mevzuumuz, bu değildir.

Fakat bugün hâlâ, bir kısım kitap, gazete ve dergilerimizde, meselâ, «Osmanlı Sarayı'nda Kafa Ezme Töreni» yahut «Mezarından Çıkarılarak Başı Kesilen Şehzade» gibi başlıklarla afişe edilen bu türlü davranışları doğru bulamıyoruz.

Biz, burada, ilk Osmanlı sultanlarının devlet ve milletlerinin selâmeti uğruna kendi kardeşlerini, hatta evlâtlarını öldürmek zorunda kalışlarındaki sebepler üzerinde duracağız.

Tarih hadiselerini kendi çağları ve kendi şartları içinde değil de, günümüzün sosyal modalarına ve moda zihniyetlere

göre mütalâa yanlışlığı, bizde tarih araştırma ve yazılarına içinden çıkılmaz bir karışıklık vermiştir.

Halbuki XIV. asırda Ahmedî ve XV. asırda Âşıkpaşa-zâde gibi ilk Osmanlı kronik yazarları, bu vakaların sebeplerini pekâlâ belirtmişlerdir. Ahmedî'nin manzum Osmanlı Vekaayînâmesi incelenmeden evvel, kardeş öldürme macerasının Yıldırım Bâyezid'in tahta çıkmasıyla başladığı sanılırdı. Gene Âşıkpaşa-zâde'den başlayarak, eski, yeni Osmanlı tarihleri ve Hammer gibi, Avrupalı tarihçiler aynı bilgi ve fikirdeydiler. Bu elemli anane, Yıldırım'la başlayınca, Yıldırım'ın, tarihe hiddetli ve şiddetli bir hükümdar çehresiyle aksedişi yüzünden, kardeş idamlarının bir zulüm ve vahşet tablosu gibi gösterilmesi daha kolay oluyordu.

AVRUPALI TARİHÇİLERİN İFTİRALARI

Gerçekten, Yıldırım, hükümdar olduğu gün, kardeşi Yâkub Çelebi boğdurulmuştu. Ancak bu hususta, önce Âşıkpaşa-zâde tarihinde verilen bir haber, XVI. asır tarihçisi Hoca Sâdeddin Efendi tarafından şöyle bütünlenmişti: Yâkub Çelebi'nin boğduruluşu, Yıldırım'ın emriyle olmamıştır. Buna, Kosova Meydan Savaşı'nda bulunan «Ümerâ-y-ı Devlet ve Erkân» lüzum görmüştür. Devlet ve ordu âmirleri, Murad Hüdâvendigâr zamanındaki Savcı Bey isyanından alınan dersle, saltanat vârislerinin çokluğu, mülke ve millet nizamına halel vermesin diye, daha Bâyezid, babasının vefat ettiği çadıra gelmeden önce, aynı çadırda, Yâkub Çelebi'yi şehit eylemişlerdir. Hoca Sâdeddin Efendi'nin bu malûmatı, Yıldırım'ı temize çıkardığı için değil, fakat Osmanlı idaresine hâkim düşünceyi meydana koyduğu için mühim ve kıymetlidir. Yazarının tarih görüş ve düşünüşlerindeki inceliği belirtir. Öyle anlaşılır ki, Kosova Meydan Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'in kardeşi Yâkub Bey'den çok daha iyi savaşarak harbin kazanılmasında oynadığı büyük rol, bir gazâ devleti'nin ancak kahraman hükümdarı isteyen ordu ve devlet adamlarını böyle bir tedbire sürüklemiştir.

Aynı noktaya Avusturyalı tarihçi Hammer de dikkat etmiştir. Hatta Hammer, bu hususta Yıldırım'ı Avrupalı tarihçilerin iftirasından korumak lüzumunu duymuştur. Hammer: «Osmanlı padişahlarının vahşiliğini mübalâğa etmekten haz duyan Avrupa tarihçileri zalim Bâyezid'in yedi kardeşini birden idam ettiğini yazarlar. Bâyezid'in yalnız iki kardeşi olduğu ve tahta çıktığı zaman bunlardan ancak bir tanesi hayatta bulunduğu için, bu rivayet açık bir iftiradır,» der.

NİZÂM-I ALEM İÇİN

Ancak Osmanlı saltanatında kardeşleri ortadan kaldırma zarureti bununla başlayıp, bununla bitmemiş, devam etmiş ve nihayet Fâtih Sultan Mehmed'in Kanunnâme'sinde kardeş katlinin nizâm-ı âlem için caiz olduğunu bildiren bir madde ile kanunlaşmıştı.

Fâtih gibi, Türklüğün yetiştirdiği en büyük bir hükümdarı, buna zorlayan sebep neydi? Başka dinlere, başka dillere ve başka milletlere bile geniş tolerans gösteren bu üstün insanı, köklü bir tasavvuf terbiyesine ve tasavvuf imanına sahip olduğu için her insana büyük değer veren bu olgun ruhu böyle bir tedbire sevk eden hikmet-i hükümet ne olabilirdi? Bugün hâlâ, milleti tarafından evliyalar gibi ziyaret edilir ve maneviyatından türlü muradlar istenir bir türbesi olan Fâtih, Kanunnâme'sine bir cinayet maddesi koydurabilir miydi?

Bunun bizce hayli otantik bir cevabı, manzum Ahmedî vakaayi'nâmesi'nin Sultan Murad Hüdâvendigâr'a ait birkaç mısraındadır.

Sultan Mehmed'in öldürttüğü 19 şehzade, babaları III. Sultan Murad'la beraber bu türbeye defnedilmiştir.

Çeşitli şehzade katillerine sahne olan Topkapı Sarayı harem dairesinin, bir kısmının dış görünüşü.

Ahmedî, Murad Hüdâvendigâr'ın olgun ve bilgin bir padişah olduğunu; bütün gücünü hak yolunda gazâya verdiğini; daima büyüklük ve iyilik yaptığını; en kaygulu zamanlarında bile güler yüzlü olduğunu; dikenler içinde güller gibi güldüğünü söyledikten sonra:

Oldılar yâgî anâ kardeşleri
Kaamınun bitdî elinde işleri
Kılıcından oldılar cümle tebâh
Olmışıydı âna lûtf-î Hak penâh

mısralarını yazmıştır. Bu mısraların açık manası: Kardeşleri, ona düşman oldular. Elinde, hepsinin işleri bitti. Kılıcından her biri mahv oldular. «Çünkü, ona Allahın lütfu sığınak olmuştu,» dur.

Osmanlı sarayına bizzat Murad Hüdâvendigâr zamanında intisap eden büyük ve âlim bir şairin verdiği bu bilgiler, her bakımdan çok kıymetli ve manalıdır (1). Çünkü Birinci Sultan Murad, yalnız büyük bir kahraman değil, aynı zamanda bir İslâm evliyasıdır. Allah'a ve İslâm imanına her türlü dünya saltanatını feda edecek ölçülerle bağlıdır. Fethettiği beldeler halkına gösterdiği şefkat ve insanlık, Avrupa tarihçilerini bile hayran bırakmıştır. Büyük kahramanlıklarla kazandığı bütün savaşlarda ve kahramanca şehit olduğu Kosova Meydan Muharebesi'nde tek hedefi, İslâmiyet uğruna baş koymuş ordusunu muzaffer etmek ve Allah yolunda gazi veya şehit olmaktı. Netekim tarih kaynaklarına Murad Hüdâvendigâr adına kaydedilmiş bir dua, onun bu yoldaki tutumunu gösterir:

Sırp, Bulgar, Ulah, Macar v. b. birleşik ordularıyla döğüşerek iki düşman kıralını mağlûp ve esir eden Murad Bey, Kosova savaşına şöyle hazırlanıyordu:

«Bu gazâda ya taht ola, ya baht ola... Tûl-i ömrümde bunca gazâlar ki etdüm, gaayeti bu gazâda şehîd olub eyü adla âlemden göçem ve her dirligün âhırı ölmek olduktan sonra ne teşvîş çekmek gerek,» diyordu (2).

Kosova Meydan Muharebesi'ne hazırlanılan gece, ordu üzerine büyük karanlık bastı. Rüzgâr esip âlemi öyle toz tuttu ki, at'la insan belli olmazdı. Asker, aşırı duman içinde kaldı. Murad Hüdâvendigâr'ın duası işte bu dehşet gecesinde Tanrı'ya bir yalvarıştır ki, tarihlere geçtiği li-

(1) Tafsilât için bakınız: Nihad Sami Banarlı, Ahmedî'nin Osmanlı Tarihi, Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, İst. 1938, s. 39-41, 74-75.

sana göre, Müslüman Türk halkı, böyle gazi bir hükümdarın, tanrısına ancak böyle bir dille yalvardığına inanıyordu:

«İlâhî! Seyyidî! Mavlâyî! Bunca kerre hazretünde duamı kabul edüp beni mahrûm etmedün. Yine benüm duâmı kabûl eyle. Bir yağmur verüb bu zulümâtı ve gubârı def'edüb âlemi nûrânî kıl. Tâ ki, kâfir leşkerini muâyene görüb müvâcehe cenk idevüz.

Yâ ilâhî! Mülk ve kul senündür. Sen kime istersen verirsin. Ben dahî bir nâçîz, âciz kulunum. Benüm fikrimi ve esrârımı sen bilürsün. Mülk ü mâl benüm maksûdum degüldür. Bu araya kul, karavaş içün gelmedüm. Hemen hâlis ve muhlis senün rızânı isterim.

Yârab! Beni bu Müslümanlara kurbân eyle! Tek bu mü'minleri kâfir elinde mağlûb edüb helâk eyleme! Yâ İlâhî! Bunca nüfûsun katlüne beni sebeb eyleme!

Bunları mansûr ve muzaffer eyle! Bunlarınçün ben canımı kurban ederem. Tek sen kabûl eyle! Asâkir-i islâm içün teslîm-i rûha râzıyım. Tek bu mü'minlerün ölümin bana gösterme! İlâhî! Beni civârunda mihmân edüb mü'minler râhına benüm rûhımı fedâ kıl!

Evvel beni gaazî kıldun, âhır şehâdet rûzî kıl!» (3).

Diyor. Tarih, o böyle dua edince Tanrının bu duayı kabul ettiğini ve hemen gökleri bulutlar kaplayıp bol yağmur yağdığını anlatıyor; «Duman dahî İslâm askeri üzerinden kalkıp kâfir üzerine çöktü,» diyor (4).

XV. asır tarihçisi Neşrî'nin, o gece, herkes uyuduktan sonra kalkıp namaza duran ve sabaha kadar Hak'ka böyle sözlerle yalvaran Murad Hüdâvendigâr ağzından kaydettiği bu dua, Neşrî'den bir asır sonra Tâcü't-Tevârîh yazarı Hoca Sadeddin Efendi tarafından, mesnevî şeklinde ve çok güzel bir lisanla nazmedilmiştir.

İşte kendini İslâm imanı uğruna böylesine vakfettiği, asırların dillerinde dolaşan ve düşmanlarından önce kendi nefsindeki dünya hırs ve heveslerini yenmeye muvaffak olduğuna inanılan böyle bir hükümdar bile kendisine yani devlet ve millet nizamına isyan eden kardeşlerini öldürmüştür.

Sultan Orhan'ın Süleyman Bey, Murad Bey, İbrâhim Bey, Halil Bey, Kasım Bey adlarındaki beş oğlundan sonra üçünün, Murad hükümdar olduktan sonraki hayat ve akıbetleri hakkında tarih kaynaklarında esaslı bir bilgi yoktur. Bu da Ahmedî'nin açık haberindeki doğruluğu destekler. Ahmedî'den sonra, aynı haberi, Mehmed Neşrî de, kitabına, Dâstân-ı Tevârîh-i Âl-i Osmân'ın bu hadiseye ait mısralarını aynen almak suretiyle desteklemiştir.

19 kardeşini nizâm-ı âlem için öldürten III. Sultan Mehmed.

Esasen Murad Bey, emanet aldığı devlet ve hükümet hizmetini, Hakka ve halka karşı yüklendiği vazifeyi o ölçüde idrak ediyordu ki, bir düşman fitnesine uyup, kendisine isyan eden öz oğlu Savcı Bey'i de tereddütsüz, cezalandırmış ve herhangi bir asî gibi, başını kestirmişti: Hüdâvendigâr, Anadolu'da meşgul olduğu bir sırada Bizans İmparatoru'nun oğlu Andronikos ile Murad Bey'in oğlu Savcı Bey, babalarının tahtlarını devirmek ve yerlerine geçmek için iş birliği yapmışlar, bu yolda korkunç bir maceraya atılmışlardı. Sultan Murad, derhal oğluna karşı bir te'dib hareketine geçmiş, Savcı Bey'i Dimetoka'da ele geçirmiş ve cezalandırmıştı.

■

Bütün bunların, buraya kadar verdiğimiz izahatla esasen meydanda olan sebebi, tamamiyle, İmparatorluğun kuruluş ve yükseliş devirlerinin siyasî ve idarî icaplarıydı. Çünkü aynı tarihte Anadolu'daki

(2,3,4) Mehmed Neşrî, Kitab-ı Cihannümâ, F. R. Unat, M. A. Köymen neşri, Ankara 1949 c. I, s. 284 - 287.

diğer Türk Beylikleri, saltanat vârisi kardeşler arasında çıkan taht kavgaları ve iç savaşlar yüzünden zayıf ve perişandılar. Başta Aydınoğulları olmak üzere, bilhassa sahil beyliklerinde böyle tac ve saltanat kavgaları eksik olmuyordu. Daha mühimmi, aynı tarihlerde Bizans da aynı saltanat kavgalarıyla perişandı. Daha Sultan Orhan zamanında Bizans'ta birbiriyle savaşan iki imparator vardı. Bunlar, Yuannis Paleologos ile Mateos Kantakuzenos'tu. Her ikisi de Bizans tahtına tek başına sahip olabilmek gayesiyle kavgadaydılar. Muvaffak olmak için de hatta en ciddî düşmanları olan Türkler'den, yani Aydınoğlu Umur Bey'le Osmanoğlu Orhan Bey'den askerî yardım istiyorlardı. Aynı sebeple Türkler, Bizans topraklarına davet ediliyor, Trakya topraklarında zaferler kazanıyor, bu arada, Bizans'ın perişan halini ve bunun sebeplerini çok yakından görüyorlardı. Murad Hüdâvendigâr'a isyan eden oğlu Savcı Bey'i de Bizans İmparatorunun oğlu Andronikos kandırmıştı. İmparator, kendi oğluna Murad'ın tatbik ettiği cezayı tam veremeyince, bir zaman sonra hapisten çıkan Andronikos, eline geçen kuvvetlerle ve gördüğü dış yardımlarla babasının sarayını basmış, hem babasını, hem de iki kardeşini öldürerek Bizans iktidarını eline geçirmişti.

MİLLETİN HUZURU İÇİN

Görülüyor ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun o tarihlerdeki siyasî ve coğrafî durumu, memleket dahilinde çıkacak saltanat kavgalarını, sadece bir iç mesele halinde bırakamazdı. Her biri padişah olmaya namzet şehzadeler, komşu beylikler ve düşman devletler tarafından ayartılıp askerî yardımla desteklenince kendi vatanları için her an büyük tehlike olabilirlerdi. Yabancı devletler, bilhassa Osmanlı devletini zayıf düşürüp de yıkmak isteyenler, her an, böyle fırsat kolluyorlardı. Şu halde devletin ve milletin selâmeti, padişahların rakipsiz kalmasındaydı. Vatanda ve çevrede böyle misaller uzayıp giderken Osmanlı sultanlarına düşen siyaset, yurdu ve milleti bu türlü tehlikelerden uzak tutmaktı.

Devlet kudretini ve yurt bütünlüğünü sarsarak milleti bölümlere ayırıp birbirine kırdıracak; bir veya birkaç şehzade yerine, yüzlerce, binlerce masum kanı dökecek ve sonunda devletin de yıkılmasına sebep olacak bir problemi kökünden halletmek gerekirdi ki, Osmanlı Sultanları işte bunu yaptılar.

Yukarıda hangi terbiyede ve hangi ruhta bir hükümdar olduğunu belirttiğimiz Sultan Murad Hüdâvendigâr gibi, Fâtih Sultan Mehmed gibi, her şeyden ve herkesten çok insan olan padişahları böyle tedbirlere sevk eden endişe, kendi saltanat hevesleri değil, fakat millet ve devletlerinin huzur ve emniyetiydi. Netekim Yıldırım Bâyezid'in ölümüyle doğan kardeş kavgaları, eğer Bizans ve diğer komşular, o sırada çok müşkül durumlarda olmasaydılar, Osmanlı Devleti'ni daha ilk asrında tarihten silebilirdi.

«SULTANLAR MEMLEKETE NİSBET RÛH GİBİDİR.»

İçlerinde rahatça ve defalarca saltanattan feragat edenler de bulunan Osmanlı imparatorları, hükümdarlık vazifesini bir gazâ ve fetih vazifesi biliyorlardı. Aynı vazife, milletleri ve memleketleri için de bir nizam ve emniyet vazifesiydi. Bir misal olarak, saltanat yerine dervişliği seçmek isteyen Fâtih Sultan Mehmed'in, buna izin vermesi için, büyük hocası Akşemseddin'e, bir gece ve bir çadırda sabaha kadar yalvardığı bilinir. İstanbul fâtihini gene saltanatta bırakan, hocasının, (bir mektubunda da belirttiği gibi): «Sultanlar, memlekete nispet rûh gibidir.» «Siz, sizi sair halk gibi zannetmeyesüz; ışlah-ı memleketden gayrı nesneye iştigal göstermeyesüz,» diyerek, ona millet ve memlekete karşı büyük vazifesini hatırlatan davranışı olmuştu (5).

Böyle olunca, gönülleri, bu ölçüde iman ve feragat dolu hükümdarların zalim ve vahşi olduklarını söylemek ve böyle hadiselerin yalnız bir tarafını göstermek, düpedüz, insafsızlıktır. Devlet ve milletlerinin hatta nizâm-ı âlem'in huzuru için, onların yalnız kardeşlerini değil, oğullarını da feda etmeleri bir cinayet olmak şöyle dursun, bizim Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'nde hâlâ yaşamamızı sağlayan, muhteşem bir fazilet vakıası olarak kabul etmek gerekir.

Kaldı ki, hükümdarlarını, halka zulüm yaptıkları duyulan, kendi oğullarını, tereddütsüz, öldürebilir büyüklükte ve fedakârlıkta görmek, Türk halk ruhuna ve halk hikâyelerine de işlenmiş bir motiftir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han Oğlu Bugaç Han Hikâyesi, bunun örneklerindendir.

Tarih araştırmaları, bu konularda millî vicdanın görüş ve düşünüşlerini hesaba katmadan hüküm vermeye kalkarsa, en azından, şaşırmış ve yanılmış olur.

---

(5) Bu çadır gecesi ve mektubun bir fotokopisi için bakınız: Sâmiha Ayverdi, Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih, İst. 1953, s. 28-37.

Türk Elçilik Törenleri

Yazan: Haydar SANAL

Elçilik törenleri Türk medeniyeti tarihinin en renkli sayfalarıdır.

DİPLOMATİK münasebetlerin zamanımızdaki kadar kesif olmadığı geçmiş yüzyıllarda, daimî elçiler nadiren bulunurlardı. Hükümdarlar, aralarında muayyen meseleleri görüşmek için her seferinde bir elçi gönderirlerdi. Bunların elçilik görevleri, zamanın ulaştırma vasıtalarının yavaşlığı yüzünden uzar, bir elçilik heyetinin gidiş, gelişi aylar ve yıllar sürerdi. Sonra da uzun yıllar hiç bir elçi faaliyeti olmadan geçerdi. Bununla beraber Türk askerî faaliyetlerine muvazi olarak İstanbul, zamanının elçilik faaliyetlerinin merkezi olmuştur.

Osmanlı devrinde, yabancı elçilerin padişahın huzuruna kabulleri ve diğer hükümdarlara gönderilen elçilerin karşılanışındaki törenler, Türk kültür ve medeniyet tarihinin renkli sayfalarını teşkil eder. İstanbul'daki elçi kabul törenlerinde ve dışarıya elçi göndermelerinde imparatorluğun bütün şaşaa ve debdebesi ile temsili için her türlü tedbirler alınırdı.

Her elçilik heyeti, sınırdan girdiği andan itibaren, yeme, içme ve başka masrafları misafir bulunduğu devlete ait olduğundan, bu masraflar mirîden görülür, elçi, sınırdan uğurlanıncaya kadar devam

ederdi. Osmanlı elçileri de yabancı topraklarda aynı şartlara tabi olurdu.

Yabancı elçiler İstanbul'a gelince bir müddet istirahate bırakılırdı. Elçiler, bu sırada ya elçilerin ikametlerine tahsis edilmiş bir bina olan Elçi Hanı'nda veya elçilik heyeti kalabalık ise İstanbul'un her tarafında mebzulen bulunan paşa saraylarının birinde kalırlardı.

Elçinin huzura kabulü için bir galebe dîvân günü beklenirdi. Galebe dîvân, üçer aylık ulûfelerin kula dağıtıldığı veya yalnız Mısır ulûfesinin çıkarıldığı günlerde tertip olunan Dîvân-ı Hümâyûn'dur. Acele elçi gelirse ulûfe dağıtılacak dîvân beklenmeden de galebe dîvân hazırlanır ve elçi kabul olunurdu. Galebe dîvânlarda İstanbul'daki daimî elçiler birlikte hazır bulunurlardı. Bunların içinde protokolda en itibarlı yer Fransız elçisine ayrılmıştı (1). Diğer elçiler ondan sonra gelirdi.

Galebe dîvân günü, yeniçeriler en temiz elbiseleriyle yerlerini alırlar, hazine-i raht denilen, mücevherli, süslü at takımlarının bulunduğu hazine açılır ve atlar murassa takımlarla eyerlenir, törende bulunacak enderun ve dîvân halkı, hususî elbiselerini giyerler, padişahın mücevherli murassa tahtı hazîne-i âmireden çıkarılır, törende mevki alan tabl-ü alem mehterhanesine katılmak üzere Odunkapı'daki mîrî mehterhane ve köshaneden kösler getirilirdi. Emîr-i alem, kapıcıbaşılar, çavuşbaşı ellerinde gümüş değnekler olduğu halde vazife görerek töreni idare ederlerdi.

Galebe Dîvân-ı Hümâyûn hazırlanınca, elçi davet olunur, Dîvân-ı Hümâyûn'a girerek dîvânı takip ederdi. Dîvândan sonra vezîr-i âzam tarafından ziyafet verilerek bir sofrada yemek yenir, ziyafetten sonra hıl'at-i fâhire denilen ağır ve kıymetli kumaşlardan dikilmiş bir kaftan, elçiye giydirilirdi. Bu arada elçinin yanındaki muteber zevata da hıl'at giydirildiği olurdu. Padişah, bu sırada arz odasında tahtında oturur, vezîr-i âzam ve vezirler huzura girerlerdi. Buna arza girmek denirdi.

Arzdan sonra elçi, kapıcıbaşılar tarafından padişahın huzuruna çıkarılırdı. İki kapıcıbaşı elçinin iki koluna girerler, elçi tahtın eteğini öperken de yanında bulunurlardı. Bu teşrifattan sonra, getirilen mektup ve müteakiben hediyeler padişaha sunulurdu. Vaziyet icabı, elçilerin Edirne Sarayı'nda, otağ-ı hümâyûn'da veya arz odası mefruşatıyla döşenmiş bir kasırda kabul edilmesi de vâki idi. Mektuba cevap hazırlanıncaya kadar elçiye izin verilirdi. Böylece birkaç ay geçerdi. Cevabî mektubun elçiye verilmesinde de mektubun arzındaki merasim aşağı yukarı tekrarlanırdı. Elçi dîvâna davet olunur, ziyafet verilir, arzdan sonra huzur-ı hümâyûn'a girerek tahtın saçağı öptürülür, padişahın huzurunda hıl'at giydirilir ve nâme-i hümâyûn teslim olunarak memleketine dönmesine müsaade olunurdu.

Bir elçinin en büyük talihsizliği, savaş çıktığı anda hasım memlekette elçilikle bulunmasıydı. Böyle zamanlarda «Elçiye zeval yoktur» sözü pek yürümez ve elçi savaşın bitimine kadar hapsedilir, tahsisatı bile kısılırdı.

Kalabalık elçi heyetlerinin gelişinde başkentler sayılı günlerinden birini yaşarlardı. Elçilerin hediyeleri ile birlikte teşkil ettiği alayı seyretmeye halk yollara dökülürdü. İzdiham ve kalabalıktan müessif olaylar da olurdu.

1641 yılında İbrahim Han adlı Acem elçisi, Sultan İbrahim Han'ın cülûsunu tebrik için İstanbul'a gelmişti. Yıldırımlı ve şimşekli bir gündü. Halk, Acem elçi alayını seyir için Ayasofya'nın yanındaki bir künbedin alt ve üstünü tıka basa doldurmuştu. İzdihamdan künbet ansızın çökerek bir faciaya sebep olmuş, çökme sonunda on kişi ölmüş ve pek çok kimse yaralanmıştı.

1700 yılında Viyana'ya Türk elçilik heyetinin gidişi bir hadise olmuştu. Türk elçiliğinin kabul resmi ve alaylarını görmek üzere civar şehir ve kasabalardan gelenler, Viyana'yı görülmemiş derecede kalabalıklaştırmıştı. Halk, Türkler'in etrafında dönüp duruyordu. Bu kalabalıktan istifade ile hırsızlıklar almış yürümüş ve Viyanalı tanınmış kimselerin bile evlerinin soyulmasına mâni olunamamıştı (2).

Her elçi, gittiği memleketin hükümdarına ve muteber zevata muhakkak bir miktar hediye götürürdü. Hicrî 1066 (milâdî 1655 - 1656) yılında İstanbul'a gelen Hind elçisi Kaim Bey, beraberinde o kadar çok hediye getirmişti ki, bu hediyeler padişahın huzuruna ancak iki yüz elli kapıcı eliyle sunulmuştu. 1678 yılında gelen Özbek elçisi de hadsiz ve hesapsız hediyeler getirmişti. Gene XVII. yüzyılda elçilerin getirdiği bazı hediyeler şunlardır: 1641'de Acem elçisi tarafından ablak atlar, nakışlı ibrişim kaliçeler ve diğer Acem hediyeleri; 1682'de Moskova elçisi tarafından bin yüz doksan sekiz tane samur kürk, yirmi tane balık dişi, av kuşların-

---

(1) Fransızlar bu imtiyazı XVI. yüzyılın sonlarında kazanmışlardı.

(2) S. Takats, Macaristan Türk Âleminden Çizgiler (Çev.: Sadreddin Karatay - Mf. V. Yay. 1958 Ankara).

IV. Sultan Murad'ın bir elçi kabulü.

dan sungurlar; 1684'te Fransız elçisi tarafından bir büyük aynalı saat, bir tane top saat, elli elbiselik ipek.

XVII. yüzyıldan birkaç elçilik törenini aşağıya alıyoruz (3).

NEMÇE ELÇİSİ İSTANBUL'DA (1644)

Nemçe elçisi 1644 yılının ekim ayında acele olarak İstanbul'a gelmiş ve bekletilmeden tertip olunan bir galebe dîvân ile Sultan İbrahim Han'ın huzuruna çıkarılmıştı. Tarihçi Naîmâ, bu elçinin huzura kabulünü, daha önceki Nemçe-Osmanlı elçilik münasebetlerinden de söz açarak, muhtelif kaynaklardan naklen şöyle anlatıyor:

İşbu 1054 senesi şaban ayının on yedinci salı günü Nemçe'den acele ile elçi geldi. Galebe dîvân olup, bugün yüce eşiğe yüz sürdü. Nemçe kralı tarafından tayin edilmiş elçi gelmeyeli on dört yıl olmuştu. Hatta Kara Mustafa Paşa (4), Bağdad'dan sadrâzamlıkla gelip makamına yerleşince elçi serhadde gelip haber göndererek:

— İşte biz varmak üzereyiz, o şartla ki, siz dahi rehin yoluyla bir adamınızı bu tarafa gönderesiz, bize bedel burada dura, demiş idi.

Devlet kapısında, kapı kethudâsı ile tercümanlar bu isteği vezire arz ettiklerinde gazaba gelip:

— Çıkmazsa canı cehenneme! Ona bedel rehin göndermenin mânası nedir? Padişahımızın kılıcı uzundur. Bilhassa böyle vakitte adam göndermek usulsüzdür. Gerekli ise çıksın! deyip kefereyi sertçe azarlayınca, haber varıp mel'un gene inat ederek serhadden memleketine avdet eyledi.

Tabiî âdetleri olan ağır davranma ve düşünüp taşınma ile çıkmak ve çıkmamak hususunda tereddütte iken beri tarafta garip fitneler ve acayip değişiklikler zuhur eyleyip ol taraf ile alâkası geriye bırakılmıştı. Ne zaman ki, Mustafa

---

(3) Metinler kısmen sadeleştirilmiştir.

(4) Adı geçen Kara Mustafa Paşa, Sultan IV. Mehmed Han'ın vezîr-i âzam'ı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa değildir.

Paşa devri geçip âlem yenilendi ve Nemçe ile Macaristan'da anlaşmazlık zuhur etti. Zarurî olarak elçi gönderip devlet kapısına müracaat eyledi.

Nemçe ile Macar taifesi arasındaki bozuşmanın buraya kadar kısaca ifadesi Fezleke'den alınmıştır. Amma müverrih Şarihülmenar-zâde tafsilât verip, der ki:

Eskiden Macar kâfirleri Nemçe çasarı tarafından kız alıp, kızın cihazı olarak bir kaleyi birkaç nahiyesiyle Macar'a mal etmişlermiş. Bir zaman sonra kız ölünce, Nemçe ol kaleyi geri almak için Macar'a haber gönderir. Macar dahi:

— Siz onu cihazlık verdiniz. Hâlâ bizim mülkümüz oldu. Geri almak makul değildir, deyince Çasar:

— Biz onu gerçi kıza cihaz verdik. Lâkin hayatta oldukça tasarruf edip vefatından sonra geri alınmak üzere sözleşmiştik, dedi. Anlaşmazlık ve mücadele, muharebeye sebep oldu. Çasar tarafından asker varıp ol hisarı zorla ele geçirerek geri aldı.

Neticede küffar taifeleri birbirleriyle hırıldaşarak zararları İslâm serhadlerine dokunmak ihtimali oldu. Hatta:

— Muhafazada olan serhad kalelerine bağlı bir palanga talan olunmuştur, diye serhadler tarafından dahi sunulan arzlar ve zabıtnameler geldiğinde, evvelce, bahar vaktinde Rumeli beyleri ve askerlerinden çok kuvvetler, görünüşte serhad muhafazasına, hakikatte ise Macar taifesine imdat için gönderilip Osek ve Budin serhadlerinde büyük yığınak meydana getirmişlerdi.

ÇASAR'IN GURURU

Nemçe Çasarı ise hadden ziyade şaşkınlık ve gurur sahibi olup, kibir ve iddiası o mertebede idi ki, evvelce Sultan Murad Han merhum Bağdad fethi beşaretnamesiyle kapıcıbaşı Handanağa-zâde'yi gönderdiklerinde, bu taraftan elçilik ile oraya varan kapıcıbaşılara hürmeten çasarların ayağa kalkması kadîm merasimden idi. Bu taşkın çasar, kibir ve gururundan Handanağa-zâde'ye on yük akça gönderip:

— Beni ayağa kalkmaya mecbur etmekten vazgeçsin, dedikde Handanağa-zâde:

— Maazallah, oturduğum binayı altın sikke ile doldursa, mümkün değildir. Devlet ve dinin pâk ırzına eksiklik verecek en ufak meselede dünya malına rağbet etmem, deyip, verilen akçayı kabul etmeyerek vardıkda, gene Çasar bilmezlikten gelerek gûya bahçe temaşası için ayağa kalkıp, ilk anda elçinin yüzüne bakmadı. Pencereden dışarıya bahçeye doğru yüzünü çevirmişti. Bir müddet sonra elçiye bakıp merasim icabı vakarını takındıktan sonra oturdu. Ol taifenin kibir ve inat etmesi bu mertebede iken Cenâb-ı Hakk'ın yüce lütfu ile o ziyankâr Çasar bu kadar gurur ve kibir ile, düşmanlarının hücumundan sıkıntıya uğrayarak, çaresiz elçi gönderip Devlet-i Aliyye tarafından Macar'a imdat verilmesinden vehme düşerek eskisi gibi sulh ve salâhı kararlaştırma ricası için, kulluğunu arz ve niyazı tercih eyledi.

Gelen elçisi eskiden Sultan Ahmed Han merhum zamanında gelen dinsiz idi. Elçi Hanı'na kondurulup adı geçen salı günü galebe dîvân oldu ve elçinin padişaha buluşması tembih buyuruldu. Tesadüf ol gün ziyade yağmur yağardı. Vaziyet icabı, çavuşbaşı Müstedamkethudâ-zâde ve ihtiyar çavuşlar hana varıp tercüman vasıtasıyla:

— Kalkın, âlemin ilticagâhı olan padi-

Reîsülküttâb'ın elçilerle görüşmesi. Soldan sağa doğru: Tercüman, Avrupalı bir elçi, reîsülküttâb, Buhara elçisi ve iç ağası.

şah hazretlerinin ayağı toprağına yüz sürün, diye davet eyledi. Elçi dahi kibrine diyecek yok vaziyette oturup hediyesini önden gönderdi. Hediyesi olan gümüşten yapılmış bir şadırvan idi ki, kum saati gibi çevrilip, aşağıdan yukarı su sıçrayıp tâ tavanını döğerdi ve saat anahtarı gibi anahtarlarıyla burulup münasip fıskıye ve lüleleri vaz olundukda kâh bir, kâh üç, kâh beş, kâh on beşten ziyade su sıçrayıp akardı. Tamam suyu dökündükde öbür yanı döndürülüp gene derhal ol su, san'atler ile sıçrayıp zerresi zayi olmaz idi. Kurulurdu ve gene bozulurdu. Burma çiviler ile saat şeklinde bağlantı ve tutamakları var idi. Garip âdetleri olan bu şadırvandan başka, otuz adet gümüş sahan vardı ki, altın ile sıvanmış idi. Keza bir sini, bir leğen ve ibrik ki, zarflar içinde rezilâne kap kacak idi. Cümle hediyeleri saray-ı âmire'ye naklettiler.

Çavuşbaşı elçiye ısrarı esnasında bir lüzum dolayısıyla taşra gidince meğer ısrarından elçi muğber olmuş. Çavuşlara tercüman vasıtasıyla hitap edip:

— Ben, bir padişahın hediyelerini diğer padişaha getirdim ve hâlâ hediyeler huzur-ı hümâyûn'a vardı mı, yoksa varmadı mı? Haber gelmeyince yerimden hareket etmem. Bu çavuşbaşı ağa niçin öyle ısrar eder ve hürmeti terk eder? Evvelâ, böyle yağmurlu günde bizi zorlama ne demektir? Bizim ne ırzımız ve ne rağbetimiz ve ne de hediyemizin gösterişi kalır. Tutalım bizim padişahımızın ırz ve rağbetine ehemmiyet verilmedi; ya sizin padişahınızın ırzına itibar lâzım değil midir ki, böyle yağmurlu ve çamurlu günde bize ısrar ederler, dedi.

«PADİŞAHIMIZIN SÖZÜ BİRDİR!»

Hoş olmayan sözlerinin sert manasını tercüman çavuşlara anlattıkta çavuşların eski ihtiyarı ve devlet eşiğinin kadîm emekdarı Pîri Çavuş ki, ümmî ve sadedil idi; lâkin babayâni sözler bilir, makul

Çeşitli ayaklanmalara sahne olan Topkapı Sarayı'nın eski bir gravürü.

raşmıştı. Kırk sekiz seneden beri saltanat tahtında ikbâl sahibi bir hükümdar olarak hüküm süren bir cihan padişahının can verdiği bir insan olduğu için ilk bakışta görenler:

— Lâyıktır! diyerek dualar ettiler ve kendisini övdüler.

Allaha hamiyetle bağlı olan halkın müftüsü Ebussuud Efendi üzerine varınca, padişah hazretleri mübarek elleriyle efendinin sarıklarını tutup iltifat ettiler. «Bu saygı ve büyüklük, kendinden önceki padişahlarda bile olmamıştı,» diyen bütün halk, bu hareketi beğendi.

Bu sırada İskender Paşa, Piyâle Paşa ve diğer devlet büyükleri, üzengilerine yüz sürdüler. Dergâh-ı Saadet (4) tezgâh çavuşları; eski gelenek üzere, padişahı överek, alkışlayarak yürüdüler. Halkın kalabalığından ve fazlalığından hareket etmeye imkân yoktu, Allahın kendilerine yardım ettiği asker, altınlar ve ziynetlerle kaplı, bahar çiçekleri gibi, şevket ve haşmetle yavaş yavaş orta kapıya geldi.

Son derece büyük olan yeniçeri alayları, dışarıdan hiç kimseyi kendi alaylarına sokmadan, bir arada yürüdüler. Ta Şehzade camii önünde, Eski Odalar başında bulunan caddede durdular. Dopdolu idiler ve birbirlerine:

— Dura! Dura! diye sesleniyorlardı.

Bir saatten fazla durdular.

— Nedir işin aslı yoldaşlar? Yürüyün! denildiği zaman şu cevabı verdiler:

— Katlanın, otluk arabası var!

Beyazıt hamamı önüne gelince Pertev Paşa:

— Bu yaptıklarınız size yakışmaz! deyince bu sözler yeniçeriye ağır geldi:

— Bre hak yolundan çıkmış fitne! Bunlar senin kölen midir? Sen başkumandan mısın ki, böyle söylüyorsun? diye bağırdılar.

İçlerinden biri kısa mızrağını Paşaya çarptı. Maksadı öldürmek değildi. Paşa attan yıkıldı, başındaki mücevvize (5) yerlere yuvarlandı. Derhal Kapdan Piyâle Paşa koştu:

— Ne ediyorsunuz yoldaşlar? Ayıp değil midir? Bu yaptığınızın sırası mıdır? dedi. Fakat onu da o gösterişli atından yıktılar, paşa yaya olarak hamam avlusuna kaçtı. Ferhad Paşa'nın da atına ve kendisine tüfek kundağı yetiştirdiler.

Ortalıkta fesat rüzgârı esmeye başlamıştı. Tuğlar, katırcılar, solaklar toplanıp durdular. Derhal Vezir Ahmed Paşa ile

---

(4) Osmanlı Sarayı.

(5) Eski kavuk çeşitlerinden biri. Ağzı, yukarısına göre daha dar, tepesi çıkıntılı, etrafına tülbent sarılı vezir başlığı.

Mehmed Paşa hazretleri (6) ceplerinden avuç avuç altın çıkarıp serpmeye başladılar ve:

— Lütfedin yoldaşlar! diyerek edeplerini satın aldılar, ikişer yüz nefer etraflarını sardılar, Saray-ı Âmire kapısına kadar konuşa konuşa götürdüler.

Vezir Mustafa Paşa hazretleri bu gün ata binmemiş, yalancıktan hasta olmuştu. Yeniçeri ağası Ali Ağa ise yaya kalmış, yağlığını boynuna takarak yeniçeri arasına girmiş:

— Hay medet yoldaşlar, siz bana kıydınız! Niçin böyle yaparsınız? Lütfedin, ihsan edin! deyince neferlerden şu cevabı alıyordu:

— Gerçi sen bize sefer yolunda âlâ baklavalar yedirdin, fakat padişaha ve Mehmed Paşa'ya hazine arttırmak istersin. Olmaz. Belki sen de kurtulmazsın. Hele katlan bakalım, görürsün!

Meğer yeniçerilerin ileri gelenleri devlet erkânını bulundukları yerlerden ayırıp alay alay, bölük bölük yeniçeriyi Saray-ı Âmire avlusuna sokmuşlar, Vezîr-i Âzam hazretleri dışarıda kalmışlar. Böylece Bâb-ı Hümâyûn'u (7) kapamışlar, içeride birçok devlet adamını sarmışlar, dışarıda da vezirlerin etrafını almışlar.

Feleğin vakarı ile gelen padişah hazretleri, Haseki Hamamı önüne gelince yeniçeriler vezirleri atlarından indirip önlerine katarak şalvarları ve kılıçları ile beraber padişah hazretlerinin karşısına getirdiler:

— Eski kanunu ver more! diye bağrıştılar.

Mehmed Paşa ile diğer vezirler:

— Şevketlû hünkârım, bunlar mübarek ağzınızdan vergilerinin verilmesini işitmedikçe yatışmazlar. İnayet eyleyin de bu fitne yok olsun, buyurun! dediler. Padişah da:

— İçlerinde Türkçe bilir biri varsa gelsin, konuşalım! dedi.

Fakat azametli padişahın gözleriyle karşılaşınca cesaretleri kesildiği için yeniçeriden kimse çıkmadı. Bunun üzerine:

— Bütün bahşiş ve terakkileri verilsin, kabul ediyorum! dediler (8).

Bundan sonra büyük vezirler döndüler, atlarına bindiler ve Saray-ı Âmire kapısını açtırmaya çare aradılar. Kapılara gidip:

— Aç kapıyı, saadetlû padişah bütün ricaları inayet buyurup kabul etti. Elhamdülillâh bütün hayırlı işler bitti ve bütün yoldaşlar işitti. Yüce Allahın hakkı için padişahımızı çok yıllar ömürlü eylesin, aç kapıyı! diye bağırdılar.

Yoldaşlar ise:

— Hayır, olmaz! Biz işitmedik! dediler. Bu yüzden padişah hazretleri Ayasofya önünde ikindiye kadar beklediler.

Nihayet türlü yalvarmalarla kapı açıldı ve padişah hazretleri içeriye girdiler.

Çok şükür ki, şehir yağma edilmedi.

---

(6) Sokollu Mehmed Paşa.

(7) Topkapı Sarayı'nın dış kapısı.

(8) Kapıkulu askeriyle topraklı süvariye ve diğer askerî sınıflara verilen paranın artışı.

Kadırga Mimârı Mustafa Ağa

1571 ekim ayında İnebahtı (Lepanto) deniz bozgunundan sonra Türk donanmasının mahvolurcasına ağır gemi kaybı, İstanbul Tersânesi'nde altı ay kadar süren hummâlı bir faaliyet ile tamamen telâfi edilmiş, mağlûbiyetin ertesi yılı, 1572 deniz seferi mevsiminde, Kapdân-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'nın kumandasındaki yeni donanmamız Akdeniz'e çıkarak Türk sancağını gene şan ve şevketle dalgalandırmıştı.

Donanmamızın ihyasında en büyük hizmeti görenlerden birisi tersane baş mimarı Mustafa Ağa'dır. Bu zat haylı yaşlı olarak hicrî 1007, milâdî 1599'da Kasımpaşa'da ölmüştür. Kabri Kasımpaşa'da Divanhâne karşısında, metrûk bir tekkenin zemin katında, tabir yakışık alırsa, bodrumundadır. Kabir taşında, devrinin namlı şairlerinden Hâşimî'nin kaleminden çıkmış manzum kitâbesi şudur:

Târîhini tazarru' ilê dîdi Hâşimî
Zîbâ kadırga yapmada gaayet olup serî'
Mevlâ yolûna ettiği hidmet kabûlolup
Dâim cinanda meskenînî îde Hak refî'
Mî'mârı Mustafâ idi bû kârhânenin
Ukbâ'da Mustafâ'ya Muhammed olaa şefî'

Evvelce de bu büyük adamın adını gün ışığına çıkarmaya çalışmış, kabrinin Türk milletinin hürmetle ziyâret edeceği bir âbide hâline konmasını söylemiştim. Geniş imkânlarla yeni, büyük ve güzel bir tarih mecmuası çıkarken, Kadırga Mimarı Mustafa Ağa'nın hatırasını bir kere daha anmaktan kendimi alamadım.

Reşad Ekrem KOÇU

AYIN TAKVİMİ

2 OCAK 1642:

324 yıl önce, IV. Sultan Mehmed doğmuştu. Bu doğum olduğu zaman, Osmanlı hanedanında, padişah olarak tahtta bulunan Sultan İbrahim Han'dan başka erkek kalmamıştı. Onun için, hanedanın arkası kesilir diye çok endişe edildi. Veliaht - Şehzade Mehmed'in Sultan İbrahim'in ilk çocuğu olarak doğumu, büyük sevinç uyandırdı. Hadice Turhan Vâlide - Sultan'ın oğlu olan IV. Mehmed, veliaht olarak doğan bir, iki Osmanlı prensinden biridir. 6,5 yaşında, önce büyükannesi Kösem Mâhpeyker Büyük - Vâlide - Sultan'ın, sonra annesinin niyabeti altında tahta çıkmıştır.

2 OCAK 1691:

275 yıl önce Mısırçarşısı yanmış, milyonlarca altın değerindeki eşya mahvolmuş, yangının şiddetinden günlerce çarşıya girilememişti. Bu sırada Türkiye tahtında II. Sultan Süleyman Han bulunuyordu. Mısırçarşısı, az sonra tamir ve ihya edildi.

7 OCAK 1858:

108 yıl önce Büyük Mustafa Reşid Paşa, 58 yaşında İstanbul'da ölmüştü. 6 defa sadrâzam, 4 defa hariciye nazırı olan Reşid Paşa, Osmanlı çağı Türkiye'sinin yetiştirdiği en büyük sadrâzam sayılabilir. Tanzimat'ı ilân etmek, Türkiye'yi yenileştirmeye başlamak, Mehmed Ali'ye boyun eğdirerek Mısır meselesini yoluna koymak, Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'yı savaşa sokmak gibi her biri devletin hayatını kurtaran büyük başarılarıyla tanınan bu dâhi diplomat, Türkiye tarihinin ölümsüz şahsiyetlerinden biridir.

12 OCAK 1910:

56 yıl önce, İbrahim Hakkı Paşa, sadrâzam olmuştu. Mekteb-i Mülkîye-i Şâhâne (Siyasal Bilgiler Fakültesi) profesörlüğünden Roma büyükelçisi ve oradan sadrâzam olan Hakkı Paşa, bilgili, Batı usulü bir hayat geçiren, fakat lâkayıt, hatta gafil, gösterişe meraklı bir politikacıydı. Meşrutiyet'in bu başarısız sadrâzamı, Trablusgarp vilâyeti ile Bingazi sancağının, yani bugünkü Libya'nın kaybından birinci derecede sorumludur. I. Cihan Savaşı'nda Berlin büyükelçiliğinde bulunmuştur.

21 OCAK 1578:

388 yıl önce, 2. Vezir Dâmad Piyâle Paşa, İstanbul'da ölmüştü. En büyük Türk denizcilerinden olan Piyâle Paşa, uzun yıllar kapdân-ı deryâ olarak Türk donanmasının başında bulundu. Preveze'den sonra Türkler'in bütün tarihleri boyunca kazandıkları en büyük deniz zaferi olan Cerbe muharebesinde Türk donanmasına kumanda etti. Kıbrıs seferinde de Türk donanmasının başındaydı. II. Selim'in damadı olan Piyâle Paşa, Kasımpaşa'daki caminin yanındaki türbesinde gömülüdür.

21 OCAK 1919:

47 yıl önce, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 79 yaşında İstanbul'da ölmüştü. 93 (1877 - 78) Savaşı'nda Ruslar'a karşı Doğu (Anadolu) cephesinin başkumandanı olarak birçok zafer kazanan Paşa, devrinin en iyi askerlerindendi. Genç yaşında müşir (mareşal) olmuştu. II. Abdülhamid devrinde, Mısır fevkalâde komiseri olarak Kahire'de yaşadı. II. Meşrutiyet'te «Büyük Kabine» denen hükümette başarısız bir sadrâzamlığı vardır. Matematik bilgini olarak da tanınmıştır.

28 OCAK 1717:

249 yıl önce, III. Sultan Mustafa Han doğmuştu. III. Ahmed'in oğullarından olan III. Mustafa, 1757'de tahta geçmiş ve 1774'te ölmüştür. Gayretli, çalışkan, ıslahatçı, büyük bir hükümdardı.

İstanbul Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

KÜTÜPHANE

Yazan : FİLİZ ÖĞÜTMEN

Müzenin kütüphanesi zengin minyatürleriyle ünlüdür.

TOPKAPI Sarayı Müzesi kütüphanelerindeki eserler Türk padişahlarının kitaba, bilhassa minyatürlü kitaplara verdikleri değeri göstermesi bakımından çok önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında yazılan kitap, yazı levhaları ile yapılan minyatürlerin çokluğu bunu gösterdiği gibi, padişahların seferden dönerken beraberlerinde getirdikleri minyatürlü kitapların çokluğu Osmanoğulları'nın harp güçleri yanında sanata değer veren bir ruha sahip olduklarının açık delilidir. Bu sayede Topkapı Sarayı Müzesi kütüphaneleri, dünyanın en zengin minyatür ve yazı koleksiyonlarından birine sahiptir. Bugün saraydaki kütüphaneler, Yeni Kütüphane ve buraya bağlı olan III. Ahmed Kütüphanesi'nden ibarettir.

YENİ KÜTÜPHANE (Ağalar camii):

Topkapı Sarayı'nın III. avlusunda yer alan bu bina XV. yüzyıl yapısıdır. Fâtih Sultan Mehmed tarafından Enderun Ağaları için cami olarak yaptırılmıştır. Bu camie aynı zamanda Küçük Oda mektebine mensup enderun ağalarının camii olduğu için Küçük Oda Mescidi de denilmektedir. Cami sonradan birçok değişikliklere uğradığı için ilk şeklinin nasıl olduğunu bilmiyoruz, 1925 yılında restore edilerek kütüphane binası haline getirilmiştir. Camiin sağ tarafında, Kuşhane meydanına açılan kısımda bulunan dar giriş yeri bugün yazı levhalarının deposu vazifesini görmektedir. Sol taraftaki okuyucu salonu olarak kullanılan ufak mescit ise XVIII. yüzyıl ilâvesidir.

Bina 1925 yılında restore edildikten sonra, III. Ahmed Kütüphanesi hariç, sarayın muhtelif dairelerinde dağınık halde bulunan bütün kitaplıklar «Yeni Kütüphane» adı altında bu binada toplanmıştır.

HAZİNE KİTAPLIĞI

Osmanlı devletinin kuruluşundan beri satın alınan, yazarı veya sanatkârı tarafından takdim edilerek hazinede saklanan eserlerle yabancı devletlerden hediye olarak gönderilen ve savaşlarda ele geçirilen kıymetli eserlerden meydana gelmektedir. Hazine kitaplığında 2999 eser bulunmaktadır. Bu eserlerin 632' si Batı dillerinde yazılmış olan basma kitaplardır.

Minyatür bakımından en zengin kitaplık olan bu kısımdaki eserlerin çoğunluğunu edebiyat ve tarih kitapları meydana getirmektedir. En önemlilerinden birisi olan Hazine 841 No.'da kayıtlı Varaka ve Gülşah Mesnevisi'dir ki, XIII. yüzyıl başlarında Selçuklular zamanında yazılan

Topkapı Sarayı'nda Arzodası'nın yanındaki III. Ahmed kütüphanesi.

bu mesnevideki miyatürler, Selçuklu ekolünün en eski örnekleridir. Hazine kitaplığında bulunan 140 cilt murakkaın içinde 36 tanesi minyatürlü olup sadece bunların içinde 7 233 adet minyatür bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan Hazine 2 153 ve 2 160 No'da kayıtlı Fâtih Albümü adı ile tanınan Akkoyunlu Yakub Bey'in albümleri içinde dünyanın en zengin Türkistan minyatür koleksiyonunun bulunduğunu söylemek, bu kitaplığın değerini belirtecektir. Minyatürlü kitaplar arasında bilhassa edebiyat kitapları çoğunluğu meydana getirir. Firdevsî'nin Şehnâme'sinin minyatürlü 43 nüshası ile Nizâmî'nin Hamse'sinin minyatürlü 45 nüshasının bulunduğu bu kitaplık aynı zamanda Osmanlı minyatürü bakımından da en zengin koleksiyondur. Osmanlı minyatür sanatının şaheseri olan Hünernâmeler, III. Murad Sûrnâmesi, Nusretnâme ve Levnî'nin 50'ye yakın minyatürü de Hazine Kitaplığı'nın en değerli eserleri arasındadır. Bu sayıda Nusretnâme'den çeşitli minyatürler bulacaksınız.

EMANET HAZİNESİ KİTAPLIĞI

Çeşitli konularda Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere 3 119 yazma eserin bulunduğu bu kitaplıktaki eserler, I. Sultan Selim tarafından yaptırılan Silâhtar Hazinesi veya Has Oda Hazinesi adı ile tanınan, daha sonraki devirlerde ise «Emânât-ı Mukaddese Hazinesi» de denilen binadan getirilen kitaplardan meydana gelmektedir. Kitaplıkta eserlerin çoğunluğunu Kur'ân'lar ve savaşlarda sancakların tepesine asılan 3 veya 3 cm. çapındaki sancak Kur'ân'ları teşkil etmektedir. Yazı sanatı bakımından büyük bir ustalık isteyen bu Kur'ân'lar «Gubârî» hat denilen çok ince bir yazı ile yazılmıştır. Yazı, cilt ve tezhip sanatı bakımından önemli bir yer işgal eden bu kitaplıktaki eserlerin bir özelliği de çok iyi muhafaza edilmiş olmalarıdır.

Kitaplığın en önemli eserlerini içinde Şeyh Hamdullah, Karahisarî, Hâfız Osman ve birçok hat sanatkârının yazı koleksiyonlarının bulunduğu murakkalar ve hattatlara hocaları tarafından verilen dip-

loma mahiyetindeki «Ketebe icâzetnâmeleri» meydana getirmektedir. Kitaplıkta ayrıca II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, III. Mehmed ve bazı sultanlarla Dârussaade ağalarının ve paşaların yaptırdıkları hayır işlerine dair vakıfnâmeler vardır.

MEDİNE KİTAPLIĞI

I. Dünya Savaşı sıralarında Medine Muhafızı olan Fahreddin (Türkkan) Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen ve «Mukaddes Emanetler Hazinesi» nde saklanan, çoğunluğunu dinî konulu kitapların teşkil ettiği 566 eserden meydana gelmiştir. 1917 yılında Topkapı Sarayı Müzesi idaresine teslim olunan bu kitaplar I. Sultan Abdülhamid, II. Mahmud, Dârussaade Ağası Hacı Beşir Ağa (Ölümü 1746) ve Şeyhulislâm Ârif Hikmet Bey'in (Ölümü 1858) kitaplıklarından alınmıştır.

KOĞUŞLAR KİTAPLIĞI

Enderun mektebi talebelerinin okuduğu kitaplarla, aşçılar, baltacılar, kiler ve sofa, ocak ve koğuşlarında bulunmuş olan kitapların bir araya getirilmesi suretiyle meydana gelmiştir. Yeni kütüphanede «Koğuşlar Kitaplığı» adını alan bu kısımdaki 1 235 adet eserin büyük bir ekseriyetini Kur'ân'lar, hadîs, tefsir, fıkıh gibi dinî konulu eserler meydana getirmektedir.

REVAN KÖŞKÜ KİTAPLIĞI

IV. Sultan Murad tarafından yaptırılan bu köşkte, I. Sultan Mahmud (1146) M. 1733 tarihinde meydana getirdiği kitaplığa daha sonra III. Osman ve III. Mustafa tarafından eserler konulmuştur. Bu kısımdaki eserlerde üç padişahın vakıf mühürlerinin bulunduğu 2 083 eserin çoğunluğunu din, tarih ve edebiyat kitapları teşkil etmekte ve minyatürlü kitapların çokluğu dikkati çekmektedir.

BAĞDAD KÖŞKÜ KİTAPLIĞI

IV. Sultan Murad tarafından 1639 yılında yaptırılan köşkte bulunan ve çoğu I. Abdülhamid ve III. Selim tarafından

Kütüphanedeki ilgi çekici minyatürlerden biri.

vakfedilen kitaplardan meydana gelen ve üzerlerinde bu sultanların tuğralı vakıf mühürleri bulunan eserlerin büyük bir kısmını dinî konulu kitaplar, tarihler ve edebiyat kitapları meydana getirmektedir. Bağdad Köşkü Kitapları arasında III. Murad devrinin olaylarını anlatan ve devrinin Şehnamecibaşısı Seyyid Lokman tarafından Farsça ve manzum olarak yazılmış olan «Şehenşahnâme» adlı eserde Osmanlı minyatür sanatının en güzel örneklerini gösteren 94 minyatür vardır. III. Murad devrindeki önemli olayları aksettiren bu eserdeki minyatürlerden 42'si III. Sultan Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed için yaptırdığı sünnet düğününe ayrılmıştır. Kitaplıkta 415 eser vardır.

V. MEHMED VE TİRYAL HANIM KİTAPLIĞI

Sultan Mehmed Reşad'ın özel kütüphanesi ile II. Sultan Mahmud'un ikballerinden Tiryal Hanım'ın kitaplarından meydana gelmiş olan bu kitaplıktaki 1 130 adet eserin çoğunluğu basmadır. Bunlardan 1 032'si Sultan Reşad'ın, 98'i Tiryal Hanım'ın olup, ona ait olan kitaplara «Devletlû Üçüncü İkbal Tiryal Hanım Hazretleri» yazılı mühür basılmıştır.

YENİ GELEN YAZMALAR KİTAPLIĞI

Yeni kütüphane kurulduktan sonra Müzeye hediye edilmek veya satın alınmak suretiyle meydana gelen bu kitaplıkta bulunan 1 104 adet eserin çoğunluğunu Kur'ân'lar, Kur'ân cüzleri ve tarih kitapları teşkil etmektedir.

YENİ GELEN BASMALAR KİTAPLIĞI

Müze elemanlarının ihtiyaçlarını karşılayacak mahiyette olan bu kitaplıkta 3 828 kitap vardır.

GÜZEL YAZILAR BÖLÜMÜ

Yeni gelen yazmalara bağlı olan bu kısım, hediye ve satın alınmak suretiyle toplanmış çok zengin bir yazı koleksiyonudur. «Güzel Yazılar» bölümündeki eserler, yazı hususiyeti bakımından güzelliğin çok ötesinde bir estetik zevkin erişilmezliğindedir.

Kâğıdı, mürekkebi, kalemi ve her türlü malzemesiyle sanatkârın ekol özelliklerini taşıyan bu levha ve yazılar, çeşitli örnekleriyle 2 000'e yakındır.

Eski yazımızın aklâm-ı sitte denen altı çeşidinin en büyük üstadlarının, en seçme eserleri bu bölümdedir. Bunlar arasında Şeyh Hamdullah'lar, Derviş Ali'ler, Hâfız Osman'lar, Bakkal Arif'ler ve Yesarîler'den başka Osmanlı sultanlarının yazdıkları levhalar da bulunmaktadır. Bu levhalarda Osmanlı tezhipçilerinin en ünlülerinden Üsküdarlı Ali'nin tezhip örneklerine sık sık rastlanmaktadır.

III. AHMED KÜTÜPHANESİ

Saray'da ilk büyük kütüphane binasını III. Sultan Ahmed H. 1131/M. 1719 yılında yaptırmıştır. Arzodası'nın önündeki Havuz Köşkü'nün yerinde yaptırılan kütüphane binasının inşasına, 1131 yılı rebîülevvel'inin 27. günü büyük bir merasimle başlanmıştır. Kütüphanenin temeli, III. Sultan Ahmed'in atası I. Sultan Ahmed'in Sultanahmet camiinin temel atma merasiminde kullandığı altın kazma ile atılmış ve bina altı ay gibi kısa bir zamanda tamamlanmıştır.

Enderun Kütüphanesi adı ile de tanınan bu bina, Lâle devri mimarî eserlerinin en karakteristik örneklerinden biridir. Rutubete karşı korunulması düşünülerek bodrum kat üzerine inşa edilmiştir. Binanın girişi, iki taraflı mermer merdiven ile çıkılan bir sahanlıktadır. Kubbe ve tonozlu kısımlarda Lâle devrinin en güzel malakâri örnekleri görülmektedir. Duvarlardaki çiniler XVI. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Bunların, Boğaziçi'ndeki Kara Mustafa Paşa Yalısı'ndan sökülerek getirildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Kütüphane binası yapılınca, sarayın çeşitli dairelerinden getirilen kitaplar padişahın vakıf mühürü ile mühürlendikten sonra buraya konmuş ve III. Sultan Ahmed'in düzenlettirdiği vakıfnâmesi gereğince de Enderun mensuplarının istifadesine arz olunmuştur. Ayrıca kitaplığın bugüne örnek olacak derecede muntazam bir kayıt defteri yapılmıştır. Bugün 3 889 eserin kayıtlı olduğu kitaplıkta, Bizanslılar'dan kalmış çoğu tek nüsha olan Yunan, Latin, Süryânî dillerinde yazılmış 144 kitap vardır. Ayrı sıra numarasıyla kayıtlı olan ve «Gayri İslâmî» eserler olarak adlandırılan bu kitapların kataloğu D. Adolf Deissmann tarafından yayınlanmıştır.

Bu sayıda okuyucularımıza Topkapı Sarayı kütüphanesi'ndeki nefis minyatürlerden altı tanesini renkli tablolar halinde sunuyoruz. Bu tablolar 39, 43, 47, 50 - 51, 55 ve 59. sayfalarımızdadır.

(Fotoğraflar: **TAMER GÜVENÇ**)

Bir cuma hutbesi
(Nusretnâme - Hazine: 1365)

Kubilây Kağan'ı gösteren bir Çin gravürü

Marco Polo'nun Maceraları

ÇİN'DE 17 YIL

MERKEZDE Kubilây'a yardım için on iki memurdan meydana gelen bir konsey veya kabine mevcuttu. Birinci dereceden Ching-sang denilen iki tane bakan vardı. Bunlar devletin muhtelif işlerine bakarlardı. Hakan, genel olarak başşehirde oturduğundan Büyük Konsey'in yerleşmesi için Sing denen bir yer yaptırmıştı. Meseleler altı daireden geçtikten sonra Devlet Konseyi veya Sing'de müzakere edilir, kararları parmak izi alındıktan sonra ilân edilirdi.

Bir vesikanın üzerine parmak basmak âdet olmuştu. Çünkü tecrübelerle hiç bir parmak izinin bir diğerine benzemediğini anlamışlardı. Mesele bütün dairelerden geçtikten ve en yüksek otorite tarafından sonuçlandırıldıktan sonra gelmiş olduğu ilk mahkemeye gönderilirdi.

Yüksek memurların her gün Sing'de bulunmaları istenirdi. Her biri derecesine göre bir masa ve yazı aletleriyle bir yer işgal edip, kendi mühürlerine ve ayırt edici armalara sahiptiler. Eğer birisi muteber olmayan bir özürden dolayı Konsey'e gelmezse çıkartılırdı.

Dört Ching-sang'ın raporları Hakan'a vermesi lâzımdı. Hanbalık Sing'i bunların en meşhuru olup, binası gayet büyüktü. Bütün muamelelerin kayıtları ve dosyaları orada muhafaza edilirdi. Görevli memur sayısı iki bin kadardı.

Kubilây'ın idaresi altındaki imparatorluk, on iki eyalete ayrılmıştı. Bunların her biri Çince'de «Sing» denilen bir mahkeme tarafından idare ediliyordu. Bölge idare teşkilâtının yanında muhtelif şehirler ve kasabalarda mahallî valiler de vardı. Hıtay İmparatorluğunda pek çok önemli şehir olup her biri derece sıralanışında bir unvan ihtiva etmektedir. Valilerin dereceleri idare ettikleri şehirlerle anlaşılmaktadır. Böylece onların rütbelerini diplomaları ile ayırt etmeye lüzum yoktur. İşte Marco Polo bu valilerden biri olmuştu.

Her bölgenin şefleri Türk, Moğol veya Batılı yabancılardan meydana gelirdi. Bu yüzden Çinli tarihçiler Kağan'ın Çinli memur yerine daha fazla sayıda Türk ve İranlı kullanmasını tenkit etmişlerdi.

ESKİ ÇİN'DE TRAFİK

Kubilây Kağan, Çin'de şehirler arasına düzgün yollar yaptırmıştı. Yol kavşaklarında bu yolların varacakları şehirlerin adları ve oraya ne kadar mesafe olduğunu gösteren levhalar bulunurdu.

İmparatorluğun muhtelif bölgeleri arasındaki haberleşme, gayet muntazam bir posta servisi tarafından yapılıyordu. Bu posta servisi, Marco Polo tarafından iyice tasvir edilmektedir. Marco Polo, Hanbalık (Pekin)ın, birçok yolların birbirini kestiği noktada bulunduğunu söylüyor. Bu yolların her 40-50 km.'sinde bir pos-

Pekin'de kışlık saray.

Yazan : Gülçin Çandarlıoğlu

ta evi kurulmuştu. Bunlardan bazılarında 400 kadar at bulunurdu. «Yamb» denilen bu evlerin bulunmadığı yerlerden geçen haberciler için daha seyrek olarak istasyonlar vardı. Posta servisinde 300 000 at, 10 000 istasyon bulunmaktaydı. İki çeşit devlet habercisi vardı: Yaya ve atlı kuryeler. Her ikisi de zilli kemerler takarlar ve beşer km.'lik ara ile yolda beklerlerdi. Zillerin çalışı, habercinin gelişini bildirir, ve öbür kuryenin hazırlanmasını temin ederdi. Marco Polo'nun deyişine göre, bu şekilde bir haber 10 günlük yere bir günde ulaştırılırdı.

(Moğolların bu posta sisteminden, zamanın seyyahları daima bahsetmiştir. Bu sistemin Burmalılar tarafından da kullanılmakta olduğu söylenmektedir.)

Kubilây Kağan'ın başşehri Hanbalık'tı. Şehir gayet yüksek ve sağlam duvarlarla çevrilmiş olan kale şeklindeydi. Birbirinden, paralel caddelerle ayrılan dikdörtgen blokları ihtiva ediyordu. Şehrin ortasında muazzam bir su saati vardı. Bu saat halen Pekin'de muhafaza edilmektedir. Şehir kare şeklinde olup, bir kenarı 10 km. uzunluğundaydı. 3 kapısı vardı. Her birinden mukabil kapılar görünürdü. Şehrin etrafında tacirler ve ecnebiler tarafından 12 sayfiye inşa edilmişti. Kubilây da denize kadar bir kanal kazdırmıştı. Bu sayede şehrin iaşesi kolayca temin ediliyordu.

ALTIN KUBBELİ SARAY

Kubilây Kağan, aralık, ocak, şubat aylarında bu şehirde otururdu. Hanbalık sarayı yeryüzünün en görülecek yeri idi. Kare şeklinde bir bahçenin içinde olan sarayın etrafında, bembeyaz taşlardan yapılmış yüksek bir duvar vardı. Bu duvarların üstüne 4 000 tane gözcü kulesi sıralanmıştı. Bahçe duvarları birer fersah uzunluğundaydı. Bahçenin dört köşesine, silâh deposu olarak birer bina inşa edilmişti. Bahçede, bir iç duvar daha vardı ki, bunun içinde Kubilây Kağan'ın hazinelerine mahsus 8 bina bulunuyordu. Bu bahçenin duvarlarına altın ve gümüş, parlak renklerle muharebeler ve diğer resimler nakşedilmişti. Saray ikinci karenin ortasında idi.

Kubilây Kağan'ın sarayı yüksek bir sırt üzerine yapılmıştı. Tek katlı fakat çok genişti. Bütün duvarları altın ve gümüşle kaplanmış, ince resimlerle bezenmişti. Saraydaki tören salonunun uzunluğu 40 m. idi. Ortasındaki altın kubbe al renkli direkler üzerine oturtulmuştu.

Saray'ın içiçe uzanan kale duvarları arasında meyve ağaçları bahçesi, türlü hayvanlar ve çiçeklerle dolu bir parkı vardı. Büyük bir havuzda Marco Polo'nun o zamana kadar hiç görmediği balıklar toplanmıştı.

Sarayın önündeki parkın ortasında insan eliyle yapılmış, oldukça büyük bir te-

pe vardı. Kubilây Kağan, bu tepenin üstüne dünyanın en büyük ağaçlarını diktirmişti. Bu ağaçlar, Hanbalık şehrine çok uzak ülkelerden filler sırtında getirilmişti. Ağaçların altına yeşil renkli kıymetli taşlardan meydana gelen bir çimenlik yapılmıştı, güneş vurdukça pırıl pırıl parlardı.

Kubilây Kağan, hangi memleketten gelirse gelsin, kıymetli olduğuna inandığı kimseleri, bilginleri, sanatkârları, tüccarları sarayına alıyordu. Böylece sarayda birçok üstatlar, âlimler toplanmıştı. Bunların arasında hemen hemen her milletten kimseler vardı. Türkler, İranlılar, Süryânîler, Araplar, Hindliler, Mısırlılar, Ruslar, Seylanlılar, hatta Polo kardeşler gibi Avrupalılar bile mevcuttu. Dünyanın özü gibi olan bu sarayda kırk bin kişi yaşıyordu. Kubilây Kağan bu binlerce misafirine her gün zengin sofralar kurdurturdu. O zamanlar henüz Avrupalılar'ın bilmedikleri kavun, karpuz, şeftali, salatalık, şekerkamışı ve hindistancevizi gibi şeyler, bol bol ikram edilirdi.

60 000 ALTIN TAS

Av etleri, balıklar Marco Polo'yu şaşırtan bir bollukla sofraya gelirdi. Çin bağlarından toplanmış üzümlerin şarabı, Türk kısraklarının sütünden yapılmış kımız, bal şerbeti, pirinç rakısı, bira, altın taslar içinde ırmak suyu bolluğu ile sunulurdu. Kubilây Kağan'ın sarayındaki sofra takımları arasında yirmi bin tane nakışlı, oymalı ve mücevherli, kırk bin tane de nakışsız altın tas vardı.

Kağan ziyafet verdiği zaman kendi özel sofrası da davetlilerin bulunduğu salona getirilerek tahtının önüne yüksek bir sedir üstüne kurulurdu. Sağ tarafında başları Kağan'ın ayakları hizasına gelecek tarzda bir sedir üstüne kurulmuş prenslerin sofraları, kumandanlara ait sofralar; sol tarafında da harem kadınlarının, prenseslerin, kumandan zevcelerinin sofraları bulunurdu. Rütbeleri itibariyle bu masalara oturamayanlar, yere kurulmuş sofralara otururlardı. Yemekte Kağan'a hizmet eden yüksek rütbeli subaylar, nefesleri hakanın yiyeceği ve içeceği şeylere temas etmesin diye, ağızlarına ince bir tülbent bağlarlardı. Kağan'ın kadehini her eline alışında bir parça çalınır ve hazır bulunanlar diz çökerlerdi. Salonun ortasında altın yaldızlı resimlerle süslü bir büfe vardı. Bu büfede şarap ile dolu muhteşem bir vazo vardı. Bu vazonun etrafında biraz küçük ve diğer içkilerle dolu dört vazo daha vardı. Bu içkiler, gümüş ve lâ'lden mamul, ayaklı, geniş kadehlerle sofra üstüne konulurdu. İki kişiye bir kadeh verilirdi. Herkesin önünde bir kaşık vardı. Bu kaşık ile kadehten içki alıp içerlerdi.

Yemekten sonra sofralar kalkar, ortaya beşer, altışar yüz kişilik hokkabaz, cambaz takımları, dalkavuklar, oyuncu kızlar çıkar, Kağan'ın önünde marifetlerini gösterirlerdi. Şarkılar, danslar, çalgılar saatlerce sürerdi.

Salonun her kapısında çok uzun boylu ikişer subay, ellerinde sopa olduğu halde nöbet tutarlardı. Bunlar içeriye girenlerin kapı eşiğine basmamalarına dikkat ederlerdi. Moğollar eşiğe basanı uğursuz sayarlardı. Böylelerinin ya üstü başı soyulur veya dövülürdü. Marco Polo da bir gün Mengü Kağan'ın otağından çıkarken kazaen eşiğe basmış, nöbetçiler derhal yakalamışlar, fakat yabancılığına hürmeten dayaktan kurtulmuş.

Marco Polo, sarayda canı sıkıldıkça, şehre gezmeye çıkar, saçlarını ve tırnaklarını alabildiğine uzatan ihtiyar Çinliler'i, ufak olsun diye ayaklarını demir cendereler içine sokan Çinli kadınları seyrederdi.

Hanbalık sokakları, geniş, düz ve kaldırımlı idi. Daracık, iğri büğrü Venedik sokaklarına hiç benzemiyordu.

Başlıca bayramları, yılın birinci günü (6 şubat) ile Kubilây Kağan'ın doğum günü (28 eylül) idi.

Yılbaşı günü prensler, subaylar beyazlar giyerek, tanyeri ağarmaya başladığı vakit saraya gider ve rütbelerine göre yer alarak beklerlerdi (Beyaz giymek tamamen bir Moğol âdetidir. Çünkü beyaz renk, Çinliler'ce matem alâmetidir). Verilen bir işaret üzerine hepsi birden eğilir, ondan sonra da dört kere yere kapanarak Kağan'ı selâmlarlardı. Bu bağlılık gösterisinden sonra sarayın ortasında bir salonda Kubilây Kağan'ın ismini havi bir levha etrafında öd v.s. güzel kokulu şeyler yakmaya giderlerdi. Şehrin kumandanları, eyalet valileri, Kağan'a beyaz atlar takdim ederdi.

Kubilây Kağan'ın doğum günü olan 28 eylül, büyük merasimle kutlanırdı. Kağan en güzel elbiselerini giyer ve gene altınla işlenmiş, ipekliler giyen 12 000 saray mensubu tarafından karşılanırdı. Verilen resm-i kabule hediyelerle beraber çeşitli memleket temsilcileri de iştirak ederlerdi.

Firdevsî'nin Şehnâme'sinden bir minyatür: Simurg'un, Zâl'i kaçırması. (XVI. yüzyıl)

سر اندر ثریا یکی کوه دید | تو گفتی ستاره بخواهد کشید | نشیمی ازو برکشیده بلند
فرو برده از شیز و صندل عمود | یک اندر دگر بافته چوب عود | بدان سنگ خارا نگه کرد سام
یکی کوه دید تا که اندر سماک | نه از دست رنج و نه از آب و خاک | نشسته جوانی بکردار سام

برحمت برافزود این بنده را | بمن باز ده پور افکنده را | ازین بر شدن مرد را دستگیر
نگه کرد سیمرغ از افراز کوه | بدانست چون دید سام و گروه | که آن آمدنش از پی بچه است

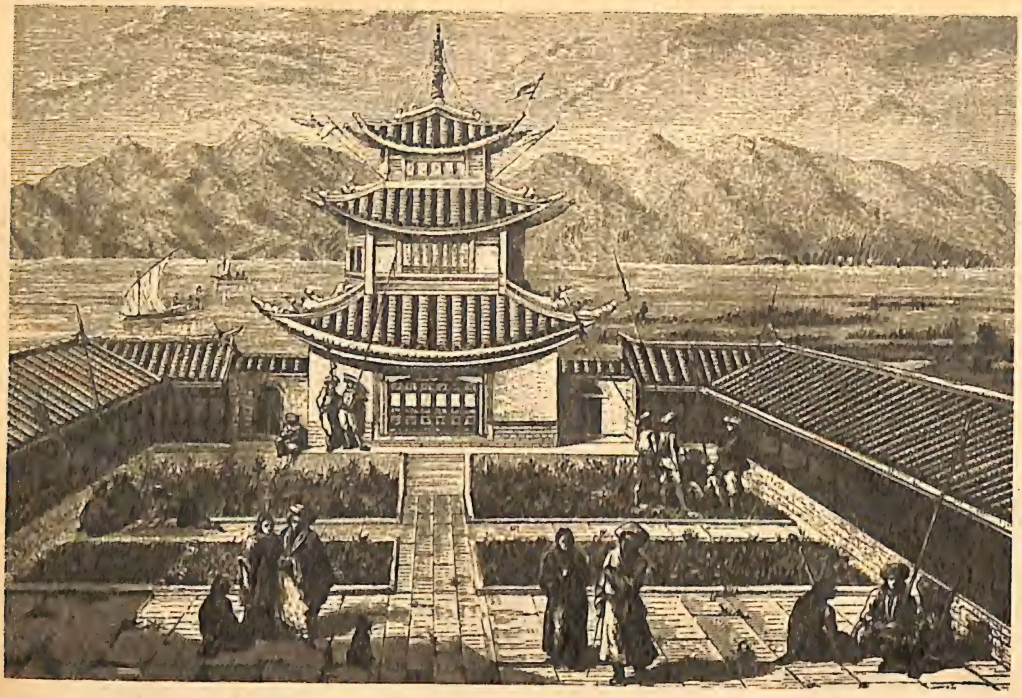

Marco Polo'nun tasvir ettiği bir bahçeli ev.

Bu iki bayramdan başka, sene içinde 12 bayram daha vardı. Bu bayramlar vesilesiyle, Hakan, sarayın mühim memurlarına altın işlemeli, incili ve elmaslı elbiseler verirdi.

Kubilây Kağan, haziran, temmuz ve ağustos aylarını Kay-ping-fu'da geçirirdi. Bu şehir, Pekin'in 50 fersah kuzeyinde idi. Kubilây, bu şehrin bir ucunda rengârenk mermerlerle süslü bir saray inşa ettirmişti. Sarayın 25 km. genişliğinde bir ormanı vardı. Kubilây Kağan, ekseriya burada avlanırdı.

Martın başından mayısın ortasına kadar bütün saray, büyük yıllık avla meşgul olurdu. Marco Polo, bundan uzun uzun bahsetmektedir. Avcıların başında Çinuçi denilen iki şef bulunur ve her birinin idaresinde 10 000 kişi hazır dururdu. İki avcı grubunun bir kısmı kırmızı, bir kısmı da mavi elbiseler giyerlerdi. Av sırasında şeflerden her biri 5 000 köpekle, biri sağa, biri sola giderek, eski bir Moğol âdeti üzere büyük bir daire meydana getirirlerdi. Moğollar avcılıkta ehlileştirilmiş vahşi hayvan da kullanırlardı. Bunların sayısı da, Kağan'ın zenginliğine paralel olarak pek çok olurdu.

HAKAN'IN KUDRETİ

Kubilây Kağan, ava 4 fil tarafından taşınan bir tahtırevanla giderdi. Tahtırevanın duvarlarının içi ipekli kumaşlarla, dışı kaplan derileriyle kaplıydı. Kapıyı açınca, Kağan, on binlerce kişilik büyük bir alay teşkil eden saray halkını seyredebilirdi.

Kubilây Kağan'ın büyük gezintilerinde, alay durduğu zaman konak yerine, dışı kaplan, içi samur ve kakım kürkleriyle kaplı büyük bir çadır kurulurdu. Bin kişi alan bu otağın içine, samur postlarından yapılmış bir halı serilirdi. Bunun üzerine de ipekli kilimler atılırdı. Yalnız bu çadırın değeri, birkaç hükümdarın hazinesi değerindeydi. Kubilây Kağan, böyle kır gezintilerine çıktığı zamanlar, konak yerlerinde en az on bin çadır kurulurdu. Âdeta durmadan yer değiştiren bir şehir meydana gelirdi.

Hakanın muhafız alayı, Keshichan denilen on iki bin süvariden müteşekkildi. Bunlar, her biri üç bin kişi ihtiva eden dört kısma ayrılmıştı. Askerlerin elbiseleri, yılda üç kere değiştirilirdi.

Askerlik işlerine gelince, Moğollar'ın özel bir teşkilâtı vardı. Her bölgenin baş-

kentinde, bir tümen kumandanı bulunurdu. Askerlik müddeti altı seneydi. Ordunun büyük bir kısmı süvarilerden meydana gelirdi. Rütbe işareti olarak da, her subayın gümüş veya altın plakaları vardı. Üzerlerinde **«sonsuz göklerin kuvveti adına Kağan kutsal kılınmıştır, O'na itaat etmeyen ölecektir,»** yazılıydı.

Kubilây Kağan, askerlerine ve tab'asına iyi muamele ettiği için halk tarafından çok seviliyordu.

Hanbalık (Balık Türkçe şehir demektir. Hanbalık da Han şehri demektir) çarşılarında, alışveriş, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi altın ve gümüş paralarla değil, üzerine Kubilây Kağan'ın mührü basılmış kâğıtlarla yapılıyordu. Taşınması çok kolay olan bu paraların karşılığı, altın ve gümüştü. Kim elindeki kâğıt paraları altına çevirmek isterse, hükümdarın sarayına giderek, karşılığı kadar altın alabilirdi. Bütün yabancı tüccarlar, hudutta ellerindeki altın ve gümüş parayı kâğıt paralarla değiştirmek mecburiyetindeydiler.

İndonezya arasında seyreden ticaret gemileri de enteresandır. Çam ağacından yapılan bu gemilerin, elli, altmış kamarası ve bir güvertesi vardı. Altı direkli olan gemilerin omurgası çift katlı idi. Katlar birbirine demir çivilerle tutturulmuşlardı. Gemiler, ziftle değil de, kireç, kenevir ve ağaç yağı karıştırılarak yapılan bir çeşit zamkla kalafatlanıyordu.

KÂĞIT VE GAZETE

Marco Polo Çin'de, ömründe ilk defa kâğıt yapan atelyeler görmüştü. Kendi memleketinde ise, o çağda yazı, parşömen denilen hayvan derileri üzerine yazılırdı. Gene bazı dükkânlarda tahta kalıplar üzerine tersine yazılmış yazılarla kitap basıldığını görmüştü. Halbuki o devir Avrupa'sında matbaacılık diye bir şey bilinmiyor, bütün kitaplar elle yazılıyordu. Hanbalık sokaklarında günlük haberleri yazan birtakım kâğıtlar (gazete) satılıyordu. Marco Polo bunlardan başka o zamanlar Avrupa'nın hiç bir yerinde bilinmeyen, gözlük, barut, maden kömürü, pusula gibi şeyleri de burada görmüştü.

Bu sırada Kubilây Kağan, Marco Polo'ya tam istediği gibi bir vazife verdi. Memleketini dolaşan müfettişlerin verdikleri raporlar, Kubilây Kağan'a noksan gibi geliyordu. Bunun için Marco Polo'yu en büyük vilâyetlerinde bir teftiş seyahatine gönderdi. Birkaç gün sonra hazırlıklarını tamamlayan Marco Polo, Kubilây Kağan'ın fermanını koynuna koyarak, Hanbalık'tan ayrıldı. Sırtından, elmaslar ve altın sırmalarla işlemeli, nakışlarla süslü, güzel ipek elbiselerini çıkarmış, kendi halinde bir tüccar gibi yola çıkmıştı. Bu sayede hiç kimseyi ürkütmeden istediği yere gidebilecekti.

Kubilây Kağan'ın filosu Hind sularında.

Eski bir Japon okçusu.

Hanbalık'tan ayrıldıktan dört ay sonra, batıya ulaştı. Hanbalık'tan pek çok uzakta büyük bir nehre rastlamıştı (İranlılar arasında Pubsangkin, Çince Hwan-Ho). Tüccarlar, Okyanus'a dökülen bu nehir vasıtasıyla ticaret yapıyorlardı. Nehrin üzerinde doksan metre uzunluğunda ve 2,40 metre genişliğinde, yirmi dört kemerli bir köprü vardı. Çok sağlam inşa edilmiş olan bu taş köprü geçilip, batıya doğru gidildiği zaman yol üzerinde seyyahlar için yapılmış mükemmel hanlara rastlanıyordu.

Marco Polo, Çin'in kuzeyinden, güneyine kadar aylarca süren bir seyahat yaptı. Şansi, Şensi, Manzi, Tibet, Yunnan, Zerdendan, Kinsay, Zeyton bölgelerini, Altınordu, Tayanfu, Mien Krallıklarını gördü.

Arada sırada Hanbalık şehrine uğrayarak, görüp, duyduklarını Kubilây Kağan'a anlatıyordu. Hizmetinden çok hoşnut kalan Kağan da ona hiç kimsenin elde edemeyeceği değerde hediyeler veriyordu.

Marco Polo Çin'deyken, Kubilây Kağan, Güney Çin'de hüküm süren Sung Hanedanı'nı ortadan kaldırmak için uğraşıyordu. Teslim olmayan şehirlerden birisi de Siyang-Yang idi. Üç tarafı büyük bir gölle çevrili olan şehir, durmadan dışarıdan yardım aldığından, bir türlü ele geçirilemiyordu. Kubilây ordusunda kullanılan toplarla küçük küçük taşlar atılıyordu. Bunlar kime rastlarsa, onu öldürüyor, fakat kale duvarlarını aşmaya kâfi gelmiyordu.

Bu durumu göre Marco Polo, babası ile amcasına müracaat ederek, onların sayesinde şimdiye kadar burada olmayan büyük mancınıkların yapılmasına önayak oldu. Bu mancınıklar sayesinde kalenin bir an önce düşmesi sağlanmıştı.

Bu sefer Pololar'ın mevkiini bir kat daha yükseltti, mükâfat olarak Kubilây Kağan, Marco Polo'yu büyük vilâyetlerinden birine vali tayin etti.

Marco Polo, vali tayin edildiği yere çabucak ulaştı. Fakat durmadan gezmek, yeni ülkeler, yeni insanlar görmek istediği için, pek kısa zamanda orada da canı sıkılmıştı.

Yıl 1292. Pololar, Venedik'ten ayrılalı tam 21 sene olmuştu. On yedi yıldan beri de Kubilây Kağan'ın hizmetinde idiler. Maffeo Polo ile Nicolas Polo artık çok ihtiyarlamıştı. Venedik, burunlarında tütüyordu. Gondolları, yalınayak dolaştığı Sainte Marco Meydanı, koşup oynadığı sokaklar Marco Polo'nun gözünün önünden gitmiyordu. Marco Polo, birkaç kere Venedik'e gidip gelmek için izin istemiş, fakat Kubilây Kağan, çok sevdiği Venedikli'den ayrılmaya razı olmamıştı. Kubilây Kağan, o sıralarda 78 yaşındaydı. Günün birinde ölüverecek olursa, memleketlerine dönmekte çok zorluk çekecekleri, belki de hiç dönemeyecekleri düşüncesi, onları pek üzüyordu.

DÖNÜŞ YOLU

Tam bu sırada Pololar için güzel bir fırsat çıktı. Kubilây Kağan'ın kardeşinin torunu olan İran Hükümdarı Argun Han, hanımı öldüğü için, amcasından evlenmek üzere bir prenses isteyerek elçiler göndermişti. Kubilây Kağan, Argun Han için 17 yaşlarında çok güzel bir kız olan Prenses Gogatra'yı seçti. Marco Polo, yalvardı yakardı ve en nihayet Kubilây Kağan'dan prensesi İran'a kadar götürüp, Argun Han'a takdim etmek, ondan sonra da Venedik'e gitmek iznini koparabildi.

Kubilây Kağan, Marco Polo'ya altın mühürlü bir ferman verdi. Papa'ya, Fransa, İngiltere, İspanya Krallarına birer mektup yazdı. Prensesi götürmek üzere dörder direkli, çam ağacından yapılma 13 gemi hazırlanmıştı. Her birinde elliye yakın kamara olan bu gemilerin ambarları da tıka basa ticaret eşyasıyla doldurul-

Fâtih Albümü'nden bir minyatür: Zâl'in su kuşuna ok atışı.

muştu. Prensesin 600'den fazla hizmetçisi vardı. Yolculuğun 2 sene süreceği hesaplanarak ona göre erzak alınmıştı.

Üç yıl süren seyahat boyunca, Çin Hindi kıyılarını, Cava, Sumatra, Seylan adalarını dolaştılar. Hindistan kıyılarını aştıktan sonra, akıntılara kapılarak Madagaskar adasına kadar sürüklendiler. Zengibar'ı gördüler. Sonra Hint denizinde Basra Körfezi'ne doğru dümen kırdılar.

Çin'den ayrıldıktan kısa bir müddet sonra gemilerde hastalık çıkmış, beş bin kişinin ölümüne sebep olmuştu. Çıkan fırtınalar da gemilerin birçoğunu batırmıştı. Marco Polo, Hürmüz'e ancak tek gemi ve 18 adamıyla vâsıl olabildi. Argun Han'ın elçilerinden de yalnız bir tanesi sağ kalmıştı. Sanki bütün bu felâketler yetişmiyormuş gibi, Hürmüz Limanı'na ayak bastıkları zaman Argun Han'ın öldüğünü öğrendiler.

Marco Polo, prensesi Argun Han'ın oğlu Gazan Han'a bıraktı. Pololar, bundan sonra yollarına karadan devam ettiler. Sadık uşaklarından çoğunu kaybetmişlerdi. Perişan bir vaziyette Trabzon'a kadar gelerek küçük bir gemiye zorlukla bindiler. Nihayet gemi 1295 yılında bir akşam üzeri Venedik körfezinde demirledi. Hepsi de ana vatana kavuşmanın sevinci içindeydiler. Mücevherler ve ipeklilerden müteşekkil bir servetle döndükleri halde, önceleri kimse tarafından tanınmadılar, hatta evlerine bile sokulmadılar.

Marco Polo, pis ve rutubetli Venedik'te, tahtından indirilmiş bir hükümdara benzemişti. İran'dan ayrılmadan önce Kubilây Kağan'ın öldüğünü öğrendikleri için artık Çin'e de gidemezlerdi. Kendisini, Çin'de gördükleri şeyleri anlatmakla avutmaya gayret ediyordu.

Kubilây Kağan'ın yıllık geliri milyonlarca altındı.

Hazinelerinde milyonlarca inciler, elmaslar vardı.

Ambarlarında milyonlarca silâh depo edilmişti.

Haralarında milyonlarca at besleniyordu.

Milyonlarca elbisesi vardı.

Milyonlarca, milyonlarca... Bu hikâyeleri dinleyenler, Marco Polo'ya inanmak istemiyor, aklının tam olmadığını zannediyorlardı. Nihayet adını «Sinyor Milyon» koydular.

MARCO POLO'NUN ESARETİ

O sırada Akdeniz'deki ticareti paylaşamayan Venedik Cumhuriyeti ile Ceneviz Cumhuriyeti arasında bir savaş patlak verdi. Venedikliler'in 90 kadırgasından birinin kumandanı Marco Polo idi. Rüzgârın uygun estiği 7 eylül 1298 günü Venedik donanması denize açıldı. Marco Polo o zaman 44 yaşındaydı. Ve kendisine yeni bir macera çıktığı için çok memnundu. Üstelik zaferden de emindi. Fakat korkunç bir fırtınaya tutularak hırpalanan gemiler, Cenevizliler'in karşısında fazla dayanamadılar. Cenevizliler beş binden fazla esir alarak zindanlara attılar. Marco Polo da bu esirler arasında bulunuyordu. Zindanda esirlerin tek eğlencesi başlarından geçenleri anlatmaktı. İçlerinde 14 yıldan beri orada esir bulunan Rusticiano isimli Pizalı bir yazar da vardı. Marco Polo, başından geçenleri anlatmaya başlayınca, onun hikâyeleri pek yavan kalmıştı. Rusticiano, Marco Polo'yu tekrar tekrar dinleyip yalan söylemediğine inandıktan sonra; anlattıklarını yazmaya başlayarak kocaman bir kitap meydana getirdi. Cenevizliler 6 sene sonra Marco Polo'yu serbest bıraktılar.

Eve döndüğü zaman babasıyla amcasını bıraktığından daha dinç buldu. Babası evlenmiş ve üç çocuğu olmuştu. Şimdi Marco Polo'nun kendisinden 40-50 yaş küçük üç kardeşi vardı. Çin'den getirdikleri hazineler, bu kardeşleri ile kendisi arasında pay edilecekti.

Bir müddet sonra kendisi de evlendi. Onun da üç kızı oldu. Hayatının bundan sonraki kısmı hakkında bilinen tek şey, 7 ocak 1324'te vasiyetnamesini yazdırmak üzere bir noterle bir papaz çağırttığı ve aynı gün öldüğüdür.

Marco Polo, serbest bırakıldıktan az sonra Rusticiano da hürriyetine kavuşmuştu. Muharrir, Marco Polo'nun hatıralarını yazarak pek çok para kazandı. Eser sonradan 1874 yılında Colonel Henry Yule tarafından 2 cilt halinde izahlı olarak neşredilmiş, bütün dillere çevrilmiştir.

Marco Polo, çok renkli ve heyecanlı bir hayat geçirmişti. Anlatmış olduğu bazı hikâyeler o kadar renkliydi ki, hayalini fazlaca işlettiği zannedilmiş, ancak modern araştırmalar bu hikâyelerin esas itibarıyla hakikate dayandıklarını meydana çıkarmıştır.

Marco Polo'nun seyahatnamesi çeşitli Doğu ülkelerinin tarih ve âdetlerini hikâye etmekte, bu arada bilhassa Cengiz Han'ın torunu Kubilây Kağan üzerinde durmaktadır. Bu seyahatname, uzun yıllar, Avrupa'nın Doğu hakkındaki yegâne bilgi kaynağı olarak kalmıştır. Bugün de Orta ve Uzak Doğu'nun tarihi, tarihî coğrafyası ve kültür tarihi için incelemeye değer kıymetli bir hazinedir.

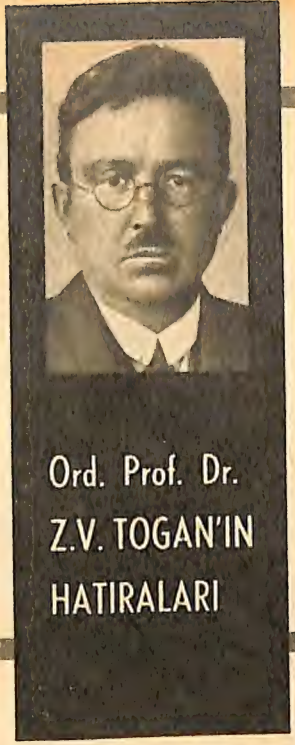

Ord. Prof. Dr.
Z.V. TOGAN'IN
HATIRALARI

1917 İnkılâbı

1915 - 1916 kışında Duma hayatını, muhtelif partilerin ve grupların faaliyetini yakından öğreniyor ve müzakereleri dinlemek için gidiyordum. Kutlukay Mirza beni, bazı dostları tarafından tertip olunan ziyafetlere götürdü. Bir defasında Mirza, beni Duma azasından biri tarafından tertiplenen, birçok büyükler, ezcümle Duma reisi ve bazı parti erkânının da bulunduğu bir ziyafete götürmüştü. Ziyafete silindir şapka ve redingot giyerek gitmek icap etti. Burada çıkarılan resmi babama göndermiştim. Babamın dostu ve eski İkinci Duma azâsı olan Şah Şerif Ahund Metinof, bu resimde beni Rus eşrafından kendisinin tanıdığı, Kniaz Koçubey ile yan yana, üzerimde de kendisinin beğenmediği acayip kıyafetle görünce, bundan hoşlanmadığını ifade ederek bir mektup yazmıştı. Çünkü bu Kniaz, Başkurt arazisi ve Rus muhacirleri mevzuuna dair projeleri reddettirmişti. Ben de ona yazdığım cevapta, bunları fazla ciddiye almamasının gerektiğini belirterek kendisinin de bildiği Farsça bir rubâiyi yazdım ki, meali şudur:

«Elinden gelirse büyük adamların sırasında yer al, işret meclisinde sultanların maiyetinde bulun, Müslüman kıyafeti ile içinden kâfir olmandan ne çıkar, en iyisi kâfirler kıyafetinde bir Müslüman ol».

Petersburg'da General Pisaref'in ve Kutlukay Mirza'nın tanıştırdığı bu eşrafın bildikleri tek iş, benim hiç sevmediğim kumar idi. İnkıraza mahkûm bir sınıf oldukları hatır ve hayallerinden geçmezdi. Benim hoşlandığım muhit, bu eşrafın karşısına dikilmiş ve çoğu sosyalist olan hür düşünceli münevverler ve bilhassa Sosyal-revolüsyonerlerdi. Bu çevreden tanıştığım bir zat da Maksim Gorki idi.

MAKSİM GORKİ İLE TANIŞIYORUM

Gorki'nin neşretmekte olduğu «Russkiy Letopisetz» mecmuasında çalışan bazı diğer muharrirler ve fikir adamları ile tanıştım. Gorki, Rusya mahkûmu milletle-

Nusretnâme'den bir minyatür: Yeniçerilere verilen ziyafet.

Prof. Togan, bir yıl önce Uludağ'da kayak yaparken.

rin kültürlerini tebarüz ettirmek üzere bunların edebiyatlarının el kitaplarını neşretmeyi kararlaştırmıştı. Ukrayna, Fin, Ermeni, Gürcü edebiyatları ve tarihi yazılıyordu. Gorki, «Rusya Müslümanları Edebiyatı» nı yazma işini bana havale etmişti. 1916 yılının kışında bu işle çok meşgul oldum. Bunun için Petersburg'da Public Library'de mevcut, Rusya'da matbu Müslüman neşriyatını meselâ İsmail Gasprinskiy ve Azerbaycan'da Hasan Bey Melikof ve sairenin tekmil neşriyatını ve Ruslar'ın Türkistan'daki neşriyatını gözden geçirdim. Bu hususta bana bu kütüphanenin Şark Şubesi müdürü olan ihtiyar Prof. Vasilii Dimitroviç Smirnof çok yardım etti. Çünkü kendisi de bu meselelerle meşgul olmuştu. Ben ise eserimde, Rus İslâmları tarafından yazılıp da basılmadan kalan eserleri de gözden geçirdim. Bu, büyük bir cilt oldu. 1916 sonbaharında Rusça olarak yazdığım bu büyükçe eserin müsveddesini Gorki'ye verdim. O da üslûp bakımından gözden geçirmek için Ukraynalılar'dan Guriyeviç'e vermişti. Sonra araya inkılâp girdi. Bu eser ihtilâlden sonra Ukrayna'da Maarif Vekili olduktan sonra öldürülen Guriyeviç'in elinde kaldı.

Bu eser üzerinde çalışmam, bana Gorki ile çok yakından tanışmak ve eserlerini okumak fırsatını verdi. Bir defa Petersburg'daki sayfiyesine çağırmıştı. Gayri Rus milletlerin hukukları hakkında çok liberal fikirler söylüyordu. Ruslar arasında hakkımızda böyle müsait fikirler taşıyan büyük bir zat sıfatıyla Prof. Maksim Kovalevskiy'i tanıyordum, çünkü o ilk inkılâp senelerinde «Kanun Nazarında Milliyet Meselesi ve Tebaaların Hukukî Müsavatı» adlı bir eser de neşretmişti. Maksim Gorki, bana eserimi yazarken istifade etmem tavsiyesiyle Prof. Maksim Kovalevskiy'nin bir eserini ve başka bazı yazılarını verdi. Prof. Kovalevskiy, Rusya'da mahkûm olan her milletin istedikleri gibi yaşama haklarını, millî kültürlerini istedikleri gibi inkişaf ettirmelerini talep ediyordu. Profesör, Ermeniler'e Bagratlar devrindeki büyük Ermenistan'ı ihya etmek hülyasıyla Azerbaycanlılar'la amansız mücadeleye girişmek ve medenî dünyayı velveleye vermek yerine, kendi dil ve dinleri esasında, millî kültürlerini inkişaf ettirmeyi teklif etmiş ve bu yolla Kafkasya Müslümanları'nın sevgisini kazanmıştı. Prof. Maksim Kovalevskiy, kitabını Baltık Denizi'nden Pasifik'e kadar uzanan Büyük Rusya'nın artık Müthiş İvan zamanındaki zihniyetle yaşatılmayacağını, kendisine Kafkasya ve Türkistan, Ural ve Altaylar'ı ilhak eylemesinin bir medenî hareket olduğu hakkındaki iddialarının ancak bu milletlere millî hukuklarını tam olarak verdikten sonra hak ve hakikat olarak tanınabileceğini yazmıştı. İnsanlara hayat hakkı, şahsiyet ve cemiyetlere refah içinde inkişaf hakkı vermeyen Rusya için St. Augustin'in hâlâ hatırımda kalan «Quid sunt regna sine Justitia, nisi magna latrocinia» yani, (adaletsiz hükümranlık, büyük çapta eşkiyalık yapmaktan başka bir şey değildir) sözünü tekrarlamaktan başka yol yoktur sözü ile bitirmişti. Ben de «Rusya İslâmları'nın edebiyatı kitabını Maksim Kovalevskiy'in bu sözü ile nihayetlendirmiştim. Maksim Gorki de kitabıma güzel bir mukaddeme yazmıştı. Fin ve Ermeniler'inki çıktığı halde, benimki çıkmadan kaldı. Mamafih bu çalışmaların Türkistan'a ait kısmı sonradan benim «Bugünkü Türkistan ve Yakın Mazisi» kitabıma girmiştir. Yalnız öteki kitapta Kırım, Kafkasya ve Kazan da vardı. Yani daha geniş bir planla ele alınan bir eserdi.

1915-1916 yılında Petersburg'daki ha-

Türkistan Millî birliği üyeleri: Zeki Velidi Togan (sağda, gözlüklü), Osman Kocaoğlu, Mustafa Çokayoğlu, Abdülkadir İnan, Mustafa Şahkulu.

yatımda siyasî işlerle uğraşmakla beraber Rus müsteşriklerinden tanıdıklarımla temaslarımı da devam ettirdim. Bilhassa Asya Müzesi'nde ve İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti'nde çalıştım. Diğer taraftan Petersburg'da kalabalık olarak toplanmış olan Müslüman münevverleri ile ve talebeleri ile çok iyi vakit geçirdim. Selim Giray Cantürin, Alisgar Sırtlanof merhumun hanımı Emine Sırtlanova'nın evlerinde ve Petersburg İslâmları Cemiyet-i Hayriyesi'nde Üniversite talebeleri ile çok buluşurduk. Sonra inkılâp zamanında beraberce çalıştığım Mustafa Çokayoğlu, İlyas Alkin, Azerbaycanlı Ali Ekber Topçubaşı, Türkmenler'den Kakacan Berdiyef, Kazaklar'dan İsa Kaçkınbay, Sultanbek Mamliyef, Mustafa Şahkulu o zaman Petersburg'da dostlaştığımız gençlerdendi.

1917 İNKILÂBI

Ev sahibim olan Gürcü, 16 şubat akşamı, ertesi sabah harekete geçilmesi mümkün olduğunu söylemişti. Bizim evimiz «Preobrajenskaya Kazarma» kışlasının tam karşısındaydı. Silâh sesleri çıkar mı, yoksa hükümet hadiseden haberdar olur da, askerleri buradan atar mı diye düşünüyordum. Ama asıl isyanın bu kışlanın kendisinde çıkacağını tasavvur etmiyordum. Sabah çok erken kalktım. Biraz sonra müsellâh askerlerin askerî nizama uymayan gruplar halinde kapıdan çıkmakta olduğunu pencere dibine dirseklerimi dayayıp başımı ellerim arasına almış bir vaziyette seyrettim. Bu, kışladaki askerlerin isyanı demekti. Allah'a, yarabbi, bundan benim milletime de bir halâs yolu açın, diye tazarru ediyor ve ağlıyordum. Giyinip hemen sokağa çıkmak istediğimde, kapıcı «çıkma ateş ediyorlar» dedi. Mamafih çıktım. Azâsı bulunduğum grup bürosunun bulunduğu tarafa gittim, askerler gruplar halinde silâhlarını gayrimuntazam şekilde tutarak, bazen ateş ederek bir tarafa gidiyorlardı. Rusya'da iken dahi ara sıra hatıralarımı yazmak âdetim vardı. Rus inkılâbına ait yazdıklarım şimdi elimde bulunmuyor, ama Kazanlı muharrir Alimcan İbrahim, bunları nasılsa ele geçirmiş ve kendisinin «Büyük Oktiabr İnkılâbı» nam eserinde (s. 21) benim hatıralarımdan şu cümleleri nakletmiştir: «İnkılâp başlandığı sabah erken, evimden çıkıp Müslüman Franksiyonu'na gittim. Kapı kapalı idi. Zili ısrarla çalınca nihayet kapıyı açtılar. Girince ne göreyim, bizim Duma'nın Müslüman azaları

bütün gece kart oynamışlar. Bütün odalar sigara dumanı içinde idi. Ben işte kıyamet kopuyor, siz burada sarhoş, kumar oynuyorsunuz diyerek bu rezaleti yüzlerine vurunca, İbni Yemin Akstiamof, burada ne gibi inkılâp olabilir, hadise sadece askerlerin basit bir hareketinden ibarettir. İşte size yarın Protopopof gösterir, dedi. Arkadaşı avukat Necib Kurbanaliyef aynı sözleri söyledi ve beni azarladı. Ben bunları bırakıp kendisini inkılâpçı Sosyal-demokrat gösteren Ahmed Salihof'a döndüm, onda da inkılâba inanç görmedim. Bunları bu inkılâp karşısında ne gibi vaziyet almamız gerektiği hususlarını konuşmaya ikna edemeyip kendi başıma hareket etmeye karar verdim».

Gruptan küfür ede ede çıktıktan sonra, aynı evin bir kat aşağısında ikamet etmekte olan arkadaşım Mustafa Çokayef'in bulunduğu dairenin zilini çaldım. Daha uyuyormuş. Onu da kahvaltı etmeden dışarı çıkmaya ikna edemedim. Kendi başıma sokağa çıktım. Aradan bir saat bile geçmediği halde, hadiseler büyümüştü. Biraz sonra öldürülmüş büyük polis memurlarının kaputlarını telgraf direklerine astıklarını, müteaddit generallerin kamyonlara doldurularak Duma'nın bulunduğu Tavriçeskiy Dvoretz kapısına getirilip oraya hapsedildiklerini gördüm. Bunlar arasında tanıdığım Şark Dilleri Mektebi müdürü General Pisarev ile Kniaz Koçubey de vardı. İhtilâlci ameleler, Çar'ın diğer büyük memurları ile birlikte bu iki generalin yüzlerine toprak karışık kar attılar. Bu Koçubey, maruf «Risâle» si sayesinde «Osmanlı Montesquieu'sü» olark tanınan Mustafa Koçi Bey'in Türkiye'ye ihanet ederek Çarların hizmetine geçen ve tanassur eden kardeşi Hurrem Bey'in ahfadındandır. Gayet iri yapılı, davudî sesli bir zattı. Beni ona bir ziyafette mebusumuz Tefkilet takdim etmişti. Ben de Koçi Bey'in risalesini Prof. V. Smirnof'un neşrinden okumuş olduğumdan şahsıma karşı ilgi göstermişti. Şimdi bu zatın böyle tahkire maruz kaldığını görünce, çok acıdım. Belki de onu, o gün öldürmüşlerdir. Her tarafta silâh sesleri vardı. Buna rağmen bir daha Fraksiyon'a gidip o binada ikamet etmekte olan arkadaşım Çokayoğlu ve hukukçu Şah Ahmedof'u aldım. Bunların anlattığına göre, o arada Müslüman talebelerden bazıları gelip Müslüman mebuslarını inkılâbı küçümsemeleri dolayısıyla epey hırpalamış, hatta tahkir etmişlermiş. Ben de inkılâba karşı imansızlıklarını yüzlerine vurmakta yalnız kalmamış olduğumdan dolayı çok sevindim. Çokayef ve Şahahmedof'la biz hep sokaklarda kaldık. Nevski caddesinde silâh satan dükkânları kırdıklarında bana hem tüfek, hem de tabanca vermişlerdi. Ben ancak tabancayı aldım. Ama, bunu kullanmak icap etmedi. Bir yerde bir şey yedik. Akşama kadar polisler ve Çarın memurları ile çarpışmakta olan inkılâpçılar arasında caddelerde inkılâbı seyrettik. Bu inkılâbın asıl kaynağı olan Preobrajenskaya Kazarma'da başladığını gözümle gördüğüm için, kendimi mesut addediyordum.

SİYASÎ FAALİYET ARTIYOR

İnkılâbın hemen ilk haftasında Kazan, Kırım, Kafkasya ve Kazakıstan'dan Müslüman siyasî mümessilleri gelmeye başladı. Herkes gruptan Rusya İslâmlarının bir umumî kongresini davet etmesini tavsiye ediyordu. Ancak kongrenin ne gibi esaslara göre davet edilmesi gerektiği ve çalışma programı hakkında herkesin kafasında ayrı ayrı fikirler hâkimdi. Daha grup ilk celselerinde bunun en faal azası ve reisi olan Ahmet Salihof, Akstiabof, İsmail Limanof ve Çokayoğlu, Rusya'nın bir demokrat cumhuriyet olması fikrini, ben ve Selim Giray Cantürin Rusya'nın cumhuriyetler federasyonu olması fikirlerini ileri sürüyorduk. Ben vilâyetlerden mümessiller gelinceye kadar, müstakbel kongre işlerine dair fikirlerimi yazıp hazırlamak üzere Finlandiya'nın merkezi olan Helsinki'ye gittim. Bu da kongreye Rusya İslâmları'nı eşitlik esasına ve nüfus sayısıyla mütenasip şekilde toplanmanın planı idi. 4-5 gün zarfında bu planları hazırladım.

Burada, bugün dahi Helsinki'nin imamı olan Veli Molla Hakimof'u gördüm. Meğer bizim köyümüzden birisi o gün buradaki Rus garnizonunda nefer olarak bulunuyormuş. Veli Molla ona: «Zeki Velidî'yi tanıyor musun?» demiş. O da: «Nasıl tanımam, biz ona Ahmed Zeki deriz. O haydudun biridir. Ağzının iki köşesinden iki cıgara çeker, yüz rublelik kâğıdı mendil yerine göğüs cebine yerleştirir, kimseye metelik vermez, sokak ortasında böyle gezer. İşte Çar'ın işi bozuldu. Ahmed Zeki'nin günü geldi. Şimdi o bizim çalınmış mer'alarımızı, ormanlarımızı iade eder, biz de herkes, bir iş çıksa ondan çıkar der» demiş. Biz bu tarife çok

Şirvan'da Lala Mustafa Paşa idaresinde kurulan dîvân. (Nusretnâme - Hazine: 1365)

قبول اتميوب جمله بكلر بكيلر وعموما كار ازموده بكلر لايق ومناسب
مكله وصدارت ووزارت نامى اولمينجه شاه كمراهه مقابله خصوصا

Zeki Velidi Togan, II. Başkurt piyade tümeni komutanı Bay Togan'la Budapeşte'de buluştukları sırada (1919).

güldük. Çünkü Çar'ın zulümlerinden bîzar olan bir Başkurt köylüsü için tipik ve benim için teşvik edici bir tarifti. Petersburg'a döndüğümde Âzerbaycan'dan Alimerdan Topçubaşı, Kazan'dan Sadri Maksudî, Seyidgiray Alkin, Kazakistan'dan Alihan Bukeyhan gelmişlerdi.

Fraksiya bürosu 27 martta «Katerina Kilisesi» yanındaki bir caddede bulunan Petersburg İslâmları Hayır Cemiyeti binasında Moskova'da toplanacak olan kongreye ne kadar azâ ve kimlerin davet olunacağı ve program meselelerini müzakere etmek üzere geniş bir toplantı yaptı. Salihof riyaset ediyordu. Ben bütün Müslüman uruğ ve zümreleri adetleri ile mütenasip olmak üzere 600 kadar azâ davet olunmasını teklif ederken, Rusya İslâmları'nın istatistik ve etnografyası hususunda mufassal malûmat verdim. Helsinki'ye gidip tertip ettiğim maruzatı okudum. Fakat Salihof, muharrir Ayaz İshakî ve başkaları böyle olursa federasyon fikri kabul olunacağından korkarak, cahil ve gafil insanları neye çağıralım, işte Kazanlılar'ı çağırırız, yarısından fazlası onlar olsun, dediler. Beni susturmaya çalıştılar. Fakat ben böyle olursa, bütün İslâm zümrelerine mektuplar yazıp vaziyeti bildireceğimi söyledim. O gün ve akşam fasılasız çalışarak bu mektupları yazıp gönderdim. O cümleden Âzerbaycan'da Bakû'ya Mehmed Emin Resulzâde'ye de yazarak Türkistan, Kazakıstan ve Başkurdistan otonom cumhuriyetlerini programlarına ithal eylemelerini ve kongreye federalistler göndermelerini ve Taşkent'e mümessiller yollamalarını rica ettim. Başkurt, Kazak ve Özbekler'i organize etmek üzere 28 martta Taşkent'e hareket ettim.

Münevverlerimizin inkılâptan istifade etmek yolunda ileri sürülen radikal fikirlere karşı bedbin, hatta muhalif davranmaları son derecede can sıkıcı idi. Cemiyet-i Hayriye binasındaki toplantıda beni Tatarlar'dan Lûtfi İshakî, Sultanbek Mamliyef, tıbbiye talebesinden Kazak İsa Kaçkınbayef tuttular. Çoğunluk, bana karşı hücumlarında çok ileri gittiler. Ahmed Salihof büro sekreteri olması dolayısıyla hakkımda cezrî tedbirler almak yolunu tuttu. O günlerde Petersburg'a gelen gidenin olağanüstü çoğalmasından dolayı, şehirden çıkmak için mensup oldukları devlet müesseselerinden, devlet demiryolu idarelerine «mühim bir iş için gidiyor» diye vesika ibraz etmeleri mecburî olmuştu. Salihof, Fraksiyon Bürosu'ndan bana böyle bir vesika vermekten istinkâf etti. Ahtiamof da onu destekledi. Fakat ben Taşkent'e demiryolu biletini Tsarskoye Selo'dan gidip aldım. Bileti oradan alacağımı bilselerdi, oranın demiryolu idaresine, «Buna bilet verilmesin,» diye yazarlardı.

Yolda Orenburg'daki Başkurt münevverlerinden İdilbayefler'i görüp, subay ve üniversite talebesi olan oğulları her tarafa gönderilmek üzere mektuplar yazdır-

dım. Bu vakit, Torgay vilâyeti valiliğine tayin olunan Alihan Bükeyhan'ı ve başka Kazak münevverlerini görerek onlardan da Moskova'ya kâfi miktarda azâ göndermelerini temin ettim. Bütün bu iş tek bir günde yapıldı. 2 nisanda Taşkent'e geldim. Bizim için mühim olanları, 9-16 nisanda toplanan «Umumî Türkistan İcra Komiteleri Ülke Kongresi» ile 16-20 nisanda toplanacak olan «Türkistan Müslümanları Kongresi» idi. Ülke kongresi de Ruslar, Müslümanlar ve diğer milletlerle müşterek kongre idi. Ben, grup bürosu azâsı sıfatıyla bu teşkilât işlerinde salâhiyet sahibiydim. Umumî Türkistan Kongreleri'nde de, Müslüman kongresinde de federasyon fikrini geçirmek için tedbirler aldım. Birkaç gün sonra Mustafa Çokayoğlu ve avukat Şahiahmedof da Petersburg'dan geldiler. Çokayef Kadetler'e, Şahiahmedof Sosyal-demokratlar'a bağlı olduklarından, federasyon fikrine yanaşmadılarsa da beni kıracak bir tavır da takınmadılar.

KULİS FAALİYETLERİ

Taşkent'in eski belediye reisi ve Kadet partisi liderlerinden olan Prof. Malletskiy ile çetin mücadelede bulundum. Kadetler, münevverleri kandırabildikleri halde, köyden gelen sağlam kafalı Özbek, Kazak ve Türkmenler, Kadetler'e karşı çok uyanık davrandılar. Mehmed Hoca Behbudî'nin fasih konuşmaları, bunlar üzerinde müessir oldu ve taşradan gelen Müslüman delegelerin hepsini federasyon fikrine çevirebildik. «Rusya, tek bir demokrat cumhuriyet olsun» fikri, yani ünitarizm mağlûp oldu.

Fakat bu kongrede en mühim mesele, asıl Türkistan'ın vilâyet ve şehirlerinin idaresi meselesi idi. Rus münevverlerinin ekserisi Kadet Partisi'ne mensuptu. Bunların reisleri de Taşkent belediye reisi Prof. Malletskiy idi. Çok kurnaz ve yerli münevverlere şüphe ile bakan bir Rus emperyalist milliyetçisi olan bu zat, ülke kongresi reisliğine getirildi. Kadetler'in ülke idaresine ait planları teksir edilmiş kâğıtlarda yazılmıştı. Bunlar şehir idarelerini biri Rus kısmının, diğeri de yerli kısmının belediyeleri olmak üzere ikiye ayırıp, bütün idareyi Rus kısımları belediyelerine yükletmek kararındaydılar. Ben aksi fikirdeydim. Kendi yaptığım planı bir toplantıda önce Türkçe, sonra Rusça anlattım. Bu Rus Kadetler'in beklemediği bir iş oldu. Dedim ki: «Umumî Rusya temsilî ve icraî idare müesseseleri için ne gibi prensip tatbik edilecekse, Türkistan için de böyle olacaktır. Türkistanlılar'ın ekseriyet tekil eylemelerinden korkmamalıdır. Yerli kadınlar da intihabata Rus kadınları gibi iştirak ederler, bunda da hiç bir mahzur ve tehlike yoktur.» Tercüme etmiş ve hazırlamış oldukları Hindistan'daki İngiliz kanunlarının Türkistan için tatbikı kabil olmadığını misalleriyle gösterdim.

Bu meselenin müzakeresi dolayısıyla eski dostum Mustafa Çokayef ile çarpışmak mecburiyetinde kaldığımdan müteessir oluyordum. Ülke kongresine riyaset eden Malletskiy, 15 nisan oturumunda şehir idareleri ve «Zemstvo» meselesini tekrar ele alarak zikri geçen nokta-i nazârlarını bir daha izah etti. Ben tekrar karşısına çıktım. Malletskiy tekrar söz alarak:

— Yerli halkların adetçe ekseriyet teş-

Prof. Togan, 1965'te Tahran'da toplanan uluslararası bir kongrede.

kil etmesi, bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da ülke idaresinde temsil usulünün tatbikini müşkülleştirecektir. Bu bir hakikattir, diye mukabelede bulundu.

Ben de cevaben:

— Şimdi hürriyet devri gelmiştir, dört unsurlu (açık, müsavi, vasıtasız ve cins farkı gütmeyen) intihap hukukunu kimse ve hiç bir mülâhaza ile Rusya mahkûmu milletlerden, yahut sınıflardan birinden esirgeyemez. Devlet idaresi, cahil insanların eline geçeceğine dair iddialar yersizdir, çünkü memuriyet ve idare işleri için tahsil şartı konulmakla bu mesele kendiliğinden halledilecektir. Türkistan'a, Hindistan'daki İngiliz müstemleke usullerini tatbik etmek emeliyle bu kalın kitapları İngilizce'den Rusça'ya tercüme etmişsiniz, bunun yerine müstemlekelerde hâkim millet ile mahkûm milletin aynı intihap hukuklarından müsavat esasında istifade eylemekle nasıl mesut yaşayabileceklerini anlatan eserleri, Rus ve Türk dillerine tercüme edip neşretmiş olsak, daha iyi yapmış olurduk, dedim.

Bir heyecan başladı. Beni şiddetle müdafaa edenler çıkınca, Malletskiy'nin sözünü dinleyen olmadı. Malletskiy reislik mevkiinde bulunmasından istifade ederek o gün meseleyi halletmedi. Kendi davasını takviye ederek resmî «Turkestanskiya Vedomosti» gazetesinde sıra makaleler neşrettiği halde, benim nutkum ve Behbudî'nin nutukları bu gazetenin 16 ve 26 nisan nüshalarında ancak hulâsatan neşredildi. Umumî ülke kongresinde delegelerin ekseriyeti Es-er'ler Parlamento ve Zemstvo Ruslar ve yerliler için ayrı olmayıp bütün ahali nüfus adedine göre, temsil edilmek üzere tek olacak ve icra müesseseleri intihabı için tahsil şart tutulacak fikrini kabul etti. Ben bu günlerde Taşkent Es-Er fırkasına kaydolunmuştum. Bu mücadelede onun da faydası oldu. Mustafa Çokayoğlu, Sirderya vilâyeti idaresinin ziraat kısmında Kadetler'in yardımı ile vazife almıştı. Halbuki Kazaklar'dan Sencer İsfendiyarof, Sosyaldemokratlar'a ve avukat Şirali Lapin monarşistlere yakındılar. Böyle Rus fırkalarına girmenin zararını göz önünde bulundurarak Müslümanlar'ı bir tek «Türkistan Millî Partisi» etrafında toplamak için 5-6 kişilik içtimalar yaptık. Fakat içtimaî meselelerde anlaşamadık. Mamafih birleşmenin ihtilâflı iktisadî mevzuların haricinde olması gerektiğini kabul ederek Müslüman kongresinde «Türkistan Millî Şûrası» kurmayı teklif edecek olduk.

FEDERATİF RUSYA

16 nisanda «Türkistan Müslümanları Kongresi» başladı. Programı ben 15 nisan akşamı yazıp «Türkestanskiya Vedomosti» gazetesine verdim. 16 nisanda ilân olunan bu programı herkes emr-i vaki olarak kabul etti. O günlerin Kadet Lvov hükümeti tarafından tertip edilen bir Türkistan muvakkat idare heyeti gelmişti. Buna İslâmlar'dan General Abdülaziz Devletşin, Sadri Maksudî ve Kazaklar'dan Mahmetcan Tınışbayef katılmışlardı. Sadri Maksudî, Müslüman medreseleri ve vakıflar meselesine bakacaktı. Heyetin reisi Kadet Şçepkin idi. Bu zat açılmış olan Müslüman kongresini tebrik etti. Kongreye münavebeyle riyaset ediyorduk. Kongrede federasyon esası kabul olundu. «Türkistan Millî Merkez Şûrası» için bir nizamname tertip etmiştim. O da kabul olundu ve Abidcan ile ikimiz matbaa masrafını verdik ve hemen bastırıldı. Kongreye gelen delegelerin yüzde doksanı Rusça bilmiyordu. Tatarlar adına konuşan muharrir Bekir Kebir ve başkaları hep federasyon aleyhinde, tek demokrat cumhuriyet fikrini ileri sürdüler.

Beni tutan nüfuzlu arkadaşlardan biri gene Hokandlı Aşur Ali Zahirî idi. Türkmenler'den Berdi Hacı ve Kazaklar'dan Abdurrahman Urazayef, Tatarlar'dan Kurgantepeli Tahir idi. Bunlar olmasa idi 17 nisanda Rusya idaresinin federatif olması icap ettiğine dair karar asla çıkamazdı.

Kazanlı münevverler Orenburg'da çıkan «Vakit» gazetesi muharrirleri etrafında toplanarak federalizm aleyhinde bir dağ gibi durdular. Yalnız bu değil, Petersburg'da oturan Ahmed Salihof dahi Mustafa Çokayef'e telgraflar göndererek benim teşebbüslerimi akim bırakmak için uğraştı. Bu karar ve Türkistan'ın idaresi hakkındaki karar, ancak kongrenin kahir ekseriyetini teşkil eden tahsilsiz, yahut az tahsilli Özbek ve Kazak delegeleri üzerine Behbudî, Abidcan Çatak ve Abdurrahman Urazayef gibi zevatın tesirleri sayesinde kabul edildi. Sonra Çokayoğlu da bize iltihak etti.

«Türkistan Muvakkat Komitesi» azâsından Kazak mühendis Mehmedcan Tanışbayef de arkadaşları olan general Devletşin ve Maksudî'den farklı oldu, federasyon fikrini tuttu ve kongreyi tebrik etti. Ülke ve Müslüman kongreleri tarafından «Federatif Rusya» prensibi kabul olundu.

Sultan Abdülmecid'in hattı.

عليك عون الله

CEM SULTAN

Yazan: TAHSİN TUNALI

CEM, 23 aralık 1459'da Edirne Sarayı'nda doğdu. Annesinin adı Çiçek Hatun'dur.

Cem, 5 yaşındayken, pek itinalı bir tahsile başlatıldı. 9 yaşında usulen Kastamonu sancak beyliği'ne («İsfendiyar tahtı» na) gönderildi. 1474'te Veliaht - Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine, onun yerine «Karaman tahtı» denilen Konya valiliğine atandı. Çevresinde bir kısmı hocaları olan Türk, Rum, İtalyan v. b. bilginler vardı. Fâtih, son seferine çıkmak üzereyken, bir kuvvetle Suriye sınırına gönderildi. Bu sıralarda Fâtih vefat etti.

Vezîr-i âzam Karamanlı Mehmed Paşa, Cem'in tahta geçmesini istiyordu. Fakat, Amasya'da bulunan Veliaht - Şehzade Bâyezid, İstanbul'a daha önce yetişip tahta oturdu. İstanbul'da çıkan ihtilâlde Mehmed Paşa öldürüldü. Cem, bir yandan imparatorlukta, bilhassa Konya'da yüksek şahsiyetiyle uyandırdığı iyi tesirlerden cesaret alarak, bir yandan da saltanat ihtirasına kapılarak, ağabeyiyle mücadeleye karar verdi. Bunda öldürülme korkusunun da rolü vardı.

Konya'dan Bursa üzerine yürüyen Cem, 6 000 kişilik bir kuvveti dağıttıktan sonra, Bursa'ya girdi, namına hutbe okutup para bastırdı. Yani İslâm hukukuna göre, kendisini hükümdar ilân etti. Bursa'daki saltanatı ancak 18 gün sürdü. Cem, Bursa'da bulunan büyük halası (Çelebi Sultan Mehmed'in kızı) Selçuk Sultan'ı II. Bâyezid'e göndererek, Anadolu'nun kendisine verilmesi, Bâyezid'in Rumeli ile yetinmesi teklifinde bulundu. Fakat Türkiye'nin parçalanması demek olan bu teklifi, II. Bâyezid, pek güzel bir hukukî karşılıkla reddetti ki, bu o zamanlar Türkiye'de «devlet» fikrinin tamamen teşekkül ettiğini gösterir. Zira o çağlarda Doğuda ve Batıda «devlet» fikrinin yerine «hanedan» fikri vardı, hanedan üyeleri, devleti istedikleri gibi bölüşebilirlerdi; çünkü devlet, onların babadan kalma ortak malları sayılırdı.

II. Bâyezid'in Gedik Ahmed Paşa komutasındaki kuvvetleri, 20 haziran 1481'de Bursa civarında Yenişehir'de Cem'in küçük ordusunu dağıttı. Sultan Cem, yaralı olarak, Eskişehir yolu ile, pek sevildiği Konya'ya geldi. Fakat ağabeyinin kendisini baskınla ele geçirmesinden korkarak, ancak 3 gün kalabildi, halkın göz yaşları arasında, ailesi ve 40 kişilik maiyetiyle, 28 haziranda Konya'dan ayrıldı.

Cem, Konya'dan sonra Adana'ya gitti. Adana, Memlûkler'e tabi Türkmen Ramazanoğulları Beyliği'nin merkeziydi. Cem burada, Mısır - Suriye Türk Memlûk İmparatoru Sultan Kayıtbay'dan siyasî mülteci olarak kabulünü rica etti. Ricası kabul edilince, Kahire'ye gitti. Burada imparatorlara mahsus törenle karşılanıp misafir edildi. Annesi ve karısıyla hacca gidip Kahire'ye döndü.

Cem, Anadolu'dan gelen birkaç davet mektubuna kapılarak, 27 mart 1482'de Kahire'den ayrıldı. Adana'da Karamanoğlu Kasım Bey, yani Osmanoğulları'nın can düşmanı, tarafından karşılandı. Kasım Bey'e padişah olursa Karaman tahtını iade edeceğine dair söz vererek, yardımını sağladı. Fakat bu gibi yardımlarla, İstanbul'da lehine bir ihtilâl olmaksızın, yeryüzünün en büyük askerî kuvvetlerini aşıp saltanata kavuşması beklenemezdi.

Netekim Cem, Konya'yı da, Ankara'yı da alamadı. 18 haziranda Taşeli yaylasında Akdeniz kıyılarına indi. Bu sırada II. Bâyezid'den gelen elçiler, kendisine siyasetten el çekip Kudüs'te ailesi ve maiyetiyle oturmayı kabul ederse, şehzadeliğindeki bütün tahsisatının her yıl muntazaman ödeneceği teklifini bildirdiler. Cem bu teklifi reddetti ki, bu ret Türkiye tarihi ve kendi hayatı için pek kötü olmuştur.

CEM, BİR AVRUPA MESELESİ OLUYOR

18 ağustosta Cem, Rodos'a geçti. Rodos'tan Rumeli'ne gidip oradaki akıncı beylerini tarafına çekmek niyetindeydi. Rodos'ta Saint-Jean askerî-dinî tarikatının hükmettiği bir devlet bulunuyordu. Bu tarikat devletinin başkanı Pierre d'Aubusson, Cem'i bir çeşit esir etmek gibi pek bayağı bir yola saptı ve Cem'i bırakmadı. Bu çirkin olayı da, başta Papa olmak üzere, Avrupa'ya müjdeledi. Cem Sultan, felâketli istikbalini kavrayarak ağabeyinden imdat istediyse de, artık mesele II. Bâyezid'in kudret sınırından çıkmış, Avrupa'da devletlerarası bir dava halini almıştı.

Pierre d'Aubusson, Cem'in Rodos'ta kalmasını uygun görmedi. Padişah'ın bir Rodos seferine sebep olacağından korkuyordu. Şehzade'yi 300 asker muhafazasında Fransa'ya yollamaya karar verdi. Nice'e çıkarılan ve pek sevdiği bu şehirde 4 ay kalan Şehzade, bu toprakların hükümdarı olan Savoie Dükası'nın merkezi Chambéry'ye gönderildi. Genç düka I. Carlo, Sultan Cem'den pek hoşlanarak onu kurtaracağına söz verdi. Fakat bunu haber alan Şövalyeler, Şehzade'yi yeniden kaçırdılar. II. Bâyezid, Fransa Kralı XI. Louis'ye Hüseyin Bey'i göndererek kardeşini kurtarmaya çalıştığı gibi, ona yolladığı bir mektupta da, kendisini kurtarmayı başarabilirse, Kudüs'te oturmak şartiyle eski tekliflerinin baki olduğunu bildirdi. Bu arada Cem, Baron Jacques De Sassenage'ın kızı Hélène ile sevişti ki, bu macera sonradan Avrupa'da roman konusu olmuştur.

Şövalyeler, Cem'i bırakmak niyetinde değillerdi. Çünkü II. Bâyezid, kardeşinin muhafaza ve bakım ücreti olarak yılda 45 000 düka altını ödüyordu (bugünkü karşılığı aşağı yukarı 26 000 000 T.L.). Yeni Fransa kralı VIII. Charles, Papa ile yaptığı 5 ekim 1488 antlaşması ile Cem'in Papa tarafından muhafazasını kabul etmişti. 13 mart 1489'da Cem, Roma'da, bütün ileri gelenler tarafından, şehir dışında hükümdarlara mahsus törenle karşılandı. Vatikan Sarayı'nda krallar dairesine yerleştirildi. Cem, Papa ile sık sık görüşmeye başladı; bu görüşmelerde Avrupa dillerinden birini (muhtemelen Latince veya İtalyanca) kullanıyor ve «fasih» konuşuyordu. Papa'nın kendisine Hıristiyan olduğu takdirde serbest bırakıp, emrine her şeyi vereceği, kendisini meşru «Roma imparatoru» tanıyacağı yolundaki teklifini şiddetle reddetti. Papa, teklifinden dolayı özür dilemek zorunda kaldı.

CEM'İN ÖLÜMÜ

1492 ağustosunda Papa olan VI Alexander Borgia devrinde Sultan Cem, Roma içinde tamamen serbest bir hayata kavuştu, Papa'nın çocuklarının davetlerine, gezintilerine katıldı. Ocak 1495'te Fransa Kralı VIII. Charles, Roma'ya girdi, Şehzade'yi beraberinde alıp Napoli Krallığı üzerine yürüdü. Yolda hastalanmış olan Cem, Napoli'ye girildiği zaman ağırlaştı. Kralın artık serbest olduğu müjdesinden faydalanamadı. 25 şubat günü öldü. Maiyetinden Celâl ve Sinan Beyler tarafından dinî törenle cesedi tahnit edilerek iç organları Napoli krallık sarayı bahçesine gömüldü. Ölüm haberi İstanbul'a gelince, II. Bâyezid'in emriyle bütün imparatorlukta «gaaib cenaze namazı» kılındı; 3 gün yas tutulup fakirlere Cem'in ruhu için sadaka dağıtıldı.

Doğu Roma Fâtihi'nin oğlunun cenazesi de pazarlık konusu oldu. Sonunda 1499'da Napoli Kralı cenazeyi vermeye razı oldu. Bursa'ya getirilip ağabeyi Şehzade Mustafa'nın türbesine gömüldü. Ölümü ve hastalığının mahiyeti yüzyıllarca süren şüphe ve münakaşa konusu olmuştur. Vasiyeti gereğince gurbette kendisine hizmet eden maiyeti, II. Bâyezid tarafından memuriyetler verilerek taltif edildi.

II. Bâyezid'i durgunluk ve tereddüt içinde bırakmak, Türkiye'nin gelişmesine az çok engel olmak bakımlarından Sultan Cem'in tarihteki rolü müspet olmamıştır.

Cem'in Türkçe ve Farsça 2 Dîvân'ı vardır. Farsça'dan da Selmân'ın «Cemşîd'le Hurşîd» mesnevîsini çevirip babasına ithaf etmiştir. Cem Sultan'ın her iki dilde iyi bir sair olduğunda edebî tenkitçiler birleşirler.

Cem'in çocukları şunlardır: Şehzade Abdullah (1473?-1481), Şehzade Oğuzhan (1474?-1483), Şehzade Murad (1475?-1522) ve Gevhermelik Sultan (1480?-1520?). Şehzade Murad'ın 2 kızı ile «Şehzade Cem» (1492?-1522) adında bir oğlu olmuştur. Cem'in kızı Gevhermelik Sultan, Sinan Paşa'nın oğlu Dâmad Mehmed Bey'le 1504'te evlendirilmiştir; çocukları ve torunları olmuştur.

Elinizde bulunan bu sayı ile 1 yaşını dolduran

Yılın Hadisesi!

Fikir ve siyaset adamlarımızın, memleketimizin geleceğine ışık tutacak düşüncelerini açıklayan büyük

ANKET

Gelecek sayıdan itibaren yepyeni bir mündericatla çıkıyor.

JAPONYA NOTLARI...

Eski Tokyo Büyükelçimiz

Hüsrev Gerede'nin

Hatıralarından Parçalar

ERTUĞRUL FACİASI!

Midilli (Breslau) zırhlısında teğmen olarak Türkiye'ye gelen

Amiral Doenitz'in 1. Dünya Savaşı Hatıraları

İktibas hakkı mecmuamız için satın alınan emsalsiz bir yazı serisi.

Bir asır önce

Bir asır öncesinin dünya hadiselerini Türkiye'de ilk defa, özel gravürlerle okuyucularımıza sunacağız.

İstanbul camilerini, şimdiye kadar bilinmeyen taraflarıyla tanıtan eşsiz bir yazı serisi.

Dün - Bugün

Dünkü İstanbul semtleriyle, bugünkü durumlarının fotoğraflarla mukayesesi.

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

Osmanlılar'da Din ve Mülkî Teşkilât

Şeyhulislâm.

BU YAZI SERİSİ 1. SAYIMIZDA BAŞLAMIŞTIR

YAZAN: P. G. İNCİCİYAN

OSMANLILAR, din-i mübîn-i Muhammediye'ye sâlik olup, işbu dinde Hanefî, Şafiî, Hanbelî, Mâlikî namıyla dört mezhep vardır. Bu mezhepler arasında zamanın icaplarına uygun ve en muteberi Hanefî mezhebi olup, Osmanlılar'ın padişahı ve İstanbul ile hâkimiyeti altında bulunan yerler bu mezhebi kabul etmişlerdir. Osmanlılar'da, bu mezhepleri kabul etmeyenler de çıkmıştır. Hicretin 1066 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa'nın vezirliği sırasında zuhur eden Kadızâdeli bu arada zikre şayandır. Bu bid'at (*), Balıkesirli Doğanî-zâde Mustafa Efendi denilen bir kadının oğlu Mehmed tarafından tesis edilmiş olup, aynı tarihte Sıvas efendisi Abdülmecid isminde ve Halvetî tarikatından bir derviş tarafından kurulmuş ikinci bir bid'at dahi zikrolunabilir. Bunların her ikisi de İstanbul'da meşhur olup, birçok meselelerde birbirleriyle münakaşa ederlerdi. Bu meselelerin başlıcaları şunlardır: 1 — Hazret-i Enoş'un hayatta olup olmadığı, 2 — Nağme ile kıraatin meşru bulunup bulunmadığı, 3 — Dervişlerin dönmesi, 4 — Tütün ve kahve vesair yeni çıkan şeylerin kullanılması, 5 — Büyüklerin el, ayak ve eteklerinin öpülmesi ve birinden selâm alırken eğilmenin doğru olup olmadığı.

Bunların vefatından sonra, talebeleri, çekişmekte daha ileri gittiler. O kadar ki, Hazret-i Peygamber'den sonra bid'at nev'inden olarak kabul edilen her şeyi kaldırmak isteyen Kadızâdeler Sultan Mehmed camiine silâhlı olarak toplanıp dervişlerin dergâhlarını tahrip etmek ve onları kendi mesleklerine ikna etmek, ikna olmayanları da öldürmek ve sonra padişaha müracaat ederek bid'at nev'inden olan her şeyin yasak edilmesini ve büyük camilerde yalnız bir minare bırakarak fazla minarelerin yıkılmasını istemek tasavvurunda iken, Köprülü onların başı olan üç kişiyi tevkif ve Kıbrıs adasına sürerek gürültüleri kesti.

Müslümanlar'ın dua etmek için toplandıkları yerlere küçük ise mescit, büyük ise **cami** denir. Bilhassa cuma namazı kılınan büyük camilere **mescit cami** adı verilir, padişahlar tarafından inşa edilen camilere **Selâtin Camii** denildiği gibi Mekke-i Mükerreme'de kâin cami veyahut Kâbe ile Medine-i Münevvere'deki cami-i şerife ayrı ayrı **harem** ve ikisine birden **Haremeynî'ş-Şerîfeyn** denir. Camilerde hizmet edenler beş sınıftır: 1 — **İmam**, 2 — **Hatip**, 3 — **Kayyum**, 4 — **Ferraş**, 5 — **Müezzin.** Bunlara verilen maaşa **vazife** ve camilerin emlâkine **vakıf** derler. Selâtin camilerin bitişiğinde ekseriya âmme menfaatine tahsis edilmiş ve bilhassa dinî müesseseler bulunur. Vezirler tarafından yapılmış olan camiler de böyledir. Bu arada medreseleri zikretmek lâzımdır ki, padişahlar tarafından kurulmuş ise **dahil medrese** ve vezirler tarafından kurulmuş olduğu takdirde **hariç medrese** denir. Dârüttalim, Dârülhadis, Darüşşifa, Dârüzziyafe, imâret gibi müesseseler de vardır.

Camie, mekteplere, imâretlere ve çeşmelere ait emlâk ve iratların idaresiyle **mütevelli** vazifelidir. Padişah bir camie gittiğinde o camiin mütevellisi elinde buhurdan bulunduğu halde ve mütevelli vekili de elinde gülâbdân ile padişahı karşılar. Ancak vezir veya şeyhulislâm mütevelli bulundukları takdirde bu merasimi bizzat icra etmeyip taraflarından başkalarını memur ederler. Cami ve imaretlere ait emlâkin dava mercii **müfettiş efendi** olup, bunlar vezîr-i âzam veyahut şeyhulislâm'ın maiyetinde bulunurlar. Bazı camilerin de hamamı bulunur, çünkü İslâm'da temizlik dinin icaplarındandır. Hamamlar ekseriya kadın ve erkeğe mahsus olmak üzere iki kısımdan mürekkep bulunur.

Ruhanî memurlara **ulemâ** denilip bu isim tedris ve kitabetle meşgul olanlara dahi verilmektedir. Ulemâ **haricî** ve **dahilî** olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Elkap olarak bunlara **faziletlû** deniyor.

Haricî Ulema: Ulemâlık sıfatı erkek evlâda intikal eder. Bu sınıfa ilk defa dahil olmak isteyenler, evvelâ müderris olup müderrislik vazifesinin ehemmiyeti, medresenin büyük veya küçüklüğüne göre değişir. Müderrislere ve bazı ulemâ evlâdına verilen ücrete **maişet** denir ve ayda 40 kuruştan, 100 kuruşa kadar olabilir.

Ulemâ rütbeleri sıra ile geçmek suretiyle terfi edip bu rütbelerin derecesi değiştirilemez. Her bir derecede vazife müddeti bir sene olup, ertesi sene derhal daha yukarıda olan bir dereceye geçilmez ve bunun için muayyen müddet beklemek lâzımdır. Bu bekleme müddetine **mazuliyet** derler. Bunlara verilen maaşa **arpalık** denilir ki, atlarına verilen arpa bedeli ve miktarı da, vazife görürken işgal etmiş oldukları dereceye nispetledir. O suretle ki, ulemâdan her birinin vaziyeti muayyendir. Bu sabit derecelere mülkiye memuriyetlerinde tesadüf edilemez. Hukuk ve Osmanlı kanunları islâmî şeriattan

---

(*) Hazret-i Peygamber'in vefatından sonra çıkan âdetler.

Hayat Tarih Mecmuası.

alınmış ve şeriata yani dinî hükümlere ancak ulemâ vâkıf olduğundan, herhangi bir sınıfa mensup şahıslara ait davanın görülmesi ve münazaalarının halli ulemâya ait olup, icra işi ise mülkiye memurlarının vazifesidir. Binaenaleyh mahkemede ulemâdan başka memurlar da bulunduğu gibi, vezir dîvânında ve Dîvân-ı Hümâyûn'da da ulemâdan zevat bulunur. İlmiye derecelerini yukarıdan başlayarak sayalım:

Müftü: Fetva veren demektir. Asıl müftü İstanbul'da oturup, **Şeyhulislâm** denir. Taşradakilere **Kenar müftüsü** denir. Şeyhulislâm, ulemânın en büyüğüdür, hatta padişahın hocası, asılzâdelerden değilse, mevkii, padihaşın hocasından, ve bütün mülkî erkân ve vezirlerden daha yüksektir. Sadrâzam ile müsavi sayılır. Hatta bütün kanunlar onun elinde olduğu için teşrifatta bazen sadrâzamdan evvel gelir. Netekim huzura kabul olunduğunda padişah birkaç adım ileri gelmek suretiyle onu karşılar. Bayram tebrikinde padişahın göğsünü, padişah da onun kavuğunu öper.

Müftülük vazifesi, ölünceye kadar süren tek memuriyettir. Şayet bir kusurundan dolayı padişah tarafından azledilirse, İstanbul'dan taşraya sürülür, yahut evinde mahpus kalır; hatta şeyhulislâm bile bunlarla görüşemez. Müftüler, din, hukuk ve ahlâk işlerinde fetvâ verip, herhangi bir kimsenin meselesi olursa, Şeyhulislâm Kapısı'nın dış tarafında sağ ve sol cihetlerde oturan müsevvitlere yazdırdıktan sonra kapı içerisinde bulunan mübeyyizlere temize çektirilir ve sonra fetvâ eminine gider. Fetvâ emini tetkik ettikten sonra, şeriat icabını yazar ve şeyhulislâma arz eder. Şeyhulislâm da görüp **elcevap olur,** yahut **olmaz** diye yazar ve **mukabeleci** gördükten sonra sahibine verilir. Haftada iki defa **müvezzi** tarafından iş sahiplerine fetvâlar dağıtılır. Her fetvâ için 7 akça verilmesi âdet olup, bunun 5 akçası kâtiplere, 2' si de fetvâ eminine aittir.

Mollalık vazifesini tevcih ve muamelelerini tanzim ve dahil ve hariç medreselerin müderrislerini tayin ve değiştirmek ile padişaha teklif etmek şeyhulislâma aittir. Bu iş evvelce vezîr-i âzama aitken, bazı cahil kimselerin sadâret makamına geçmeleri ve liyakatli olanları ayırmaktan âciz olmaları yüzünden bu işler şeyhulislâmın vazifelerine ilâve edilmiştir.

Mütevellisi, şeyhulislâm kethudâsı olan Sultan Bâyezid camii mukataa ve vakıflarının nezareti, şehulislâma ait olduğu gibi, Tophane'de bulunan Kılıçalipaşa camii gibi diğer bazı camilerin vakıfları da onun nezaretine bırakılmıştır. Şeyhulislâmların arpalığı dört kese olup, hazine-i hümâyûndan dahi 5 kese kadar alır. Bir kese eskiden 24 980 akça, yani 208 kuruş idi. Nezareti altında bulunan cami vakıflarının gulleşi de hesaba dahil edilirse, mukannen olarak varidatı 130 keseye ve mukannen olmayan iratları da ilâve edilirse, 400 keseye baliğ olur.

İstanbul'un fethinden evvel Osmanlılar' da ulemâdan biri müftü tayin olunurdu. Lâkin Fâtih Sultan Mehmed devrinde, evvelâ Molla Hızır Çelebi ve sonra diğer mollalar müstakillen müftü olarak İstanbul'da vazife görmeye başladılar. Vakit geçtikçe üç büyük şehirde yani İstanbul, Edirne ve Bursa'da birer müftü bulunduruldu. Sultan II. Bâyezid, şeyhulislâmı kendi namıyla inşa ettirdiği cami medresesine müderris tayin edip I. Sultan Süleyman zamanında padişaha kanun tefsirine dair bir kitap takdim ettiğinden dolayı Ebüssuud Efendi adı verilen şeyhulislâmın maaşına 100 akça zam edildiği gibi, kış, yaz samur kürk giymesi tensip olundu. III. Sultan Murad devrinde müftü olan Bostanzâde'ye ilk defa olarak arpalık tahsis edilip, ondan sonra gelenlerden bazıları arpalığı kabul, bazıları reddettiler.

Rumeli Kazaskeri: Arapça'da kadı, hâkim ve asker «cemaat» manasına geldiğinden, kazasker «cemaate hükmeden» demektir. Evvelce bir kazasker bulunup, ilk defa vezir olan Çandarlı Kara Halil'

Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, şeyhulislâm'ın iki yardımcısıydı. Gravürde bir kazasker görülüyor.

dir ki, sonra Sultan I. Murad zamanında Hayreddin Paşa ismiyle vezir oldu. Bunun arkasından tek başına vazife gören 21 kazasker gelmiştir. Fâtih Sultan Mehmed devrinde Molla Muslihuddin Kastelânî kazaskerliğe tayin olundu. Muhalifi bulunan vezîr-i âzam Karamânî Mehmed Paşa, kubbenişin vezirlerin adedi çok (yani dört) olduğundan bahisle, kazaskerin de birden ziyade olmasının münasip olacağını ve bu suretle bir kazaskere düşen ağır vazifenin dağıtılmış olacağını söylemesi üzerine Hacı Hasan-zâde, Anadolu kazaskeri tayin olundu. Bu suretle biri Anadolu, diğeri Rumeli kazaskeri olmak üzere iki kazasker bulunmakta ise de, payitahtın kendi memuriyet dairesi içinde olması hasebiyle Rumeli kazaskerinin şerefi daha büyüktür ve **Sadr-ı Rûm** adı verilmiş olup, diğer ulemâ gibi **faziletlû** ünvanını haizdir.

Rumeli kazaskeri, gerek dîvânda, gerek dîvândan muhavvel olduğu takdirde kendi konağında şikâyetçileri dinler; alacaklı ile borçlu arasında, vârisler ve Rumeli askerleri arasında çıkan davaları halleder; Rumeli ve Akdeniz adalarında kadılık mansıbını tevcih eder ve bunlar arasında çıkan büyük davalara bakar, kadılığa namzet olanları mülâzım kaydeder (İşbu mülâzım kaydı I. Sultan Süleyman zamanında âdet olmuştur). Rumeli hududu içindeki medreselere maaşları 40 akçaya kadar olan müderrisleri tayin eder. Maiyetinde **vekaayî kâtibi** denilen ve bütün kanunlarla âdetleri bilen bir zat bulunup, davaları önce dinler ve kanunî gereği ile beraber kazaskere arz eder. Yani bir nevi **Bab Naibi**'dir. Kazaskerin maiyetinde bulunan diğer memurlar aşağıdadır:

Kassam: Bunlar Galata ve İstanbul bedesteninde oturup, veraset taksimi gibi işlerle meşgul olurlar. **Tezkereci:** Hâkimlerin teftişine memur olup, müşahedelerini kazaskere bildirir. **Mektupçu:** Kadılık rütbesini ihraz edenlerden **müjde** denilen ve eskiden 100 akçadan ibaret olan bir vergi alır. **Kâtipler:** Kadı ve müderrislerin beratlarını yazmakla mükelleftirler. Kazaskerlik — Hacı Hasan-zâde ve Muhiddin Efendi'de olduğu gibi — bazen on sene kadar aynı zatta bırakılmıştır. Kazaskerin gündeliği eski nizamlara göre 573 akça olup her ay ruzname kaleminden verilir. Bununla beraber gayrimuayyen olan diğer vâridatı sonraları pek ziyade arttığından, senelik iradı 300 keseye ve ölümlerle veraset davaları çoğalırsa 500 keseye kadar baliğ olmaktadır. Azledildiği takdirde aydan aya 4 kese arpalık alır. Dîvâna gittiğinde eski âdet üzere kethudâsı başında perişanî ve muhzirbaşı başında kapıcı keçesi bulunduğu halde ve at üstünde önden ve muhzirler ise mücevveze ile ve yaya olarak giderler. Dîvân-ı Hümâyûn'da kazasker, vezirin solunda oturur. Çünkü vezirin sağında kapdanpaşa vardır. Halbuki Paşakapısı'nda vezirin sağında yer alması âdettir.

Anadolu Kazaskeri: Anadolu'da bulunan bilcümle kadıların ve Anadolu medreselerinin 20 ilâ 40 akça maaşlı olan müderrislerinin mansıplarını tevcih ve hakikî vârisler arasında veraset taksimi işlerine bakar. Maiyetinde müteaddit memurlar vardır. Dîvân-ı Hümâyûn'da Rumeli kazaskerinin yanında, Paşakapısı'nda da vezirin sol tarafında yer alır. Memuriyet dairesi içindeki yerlere ait davalara bakmak üzere konağında dahi dîvân kurar.

Rumeli kazaskeri gibi, mülâzim tayin etmek salâhiyetini haiz olmayıp, harp sebebiyle eskiden olduğu gibi padişahın Anadolu cihetine geçmesi lâzım gelirse, padişahın bulunduğu yer, kendi memuriyet dairesi içinde olduğu için Anadolu kazaskeri rüçhanı haiz olur ve binaenaleyh Rumeli kazaskerinin imtiyazları ve itibarı kendisine geçer. Anadolu kazaskerine nizamen tahsis edilen yevmiye 563 akça olup azledildiğinde Rumeli kazaskeri kadar arpalık alır.

İstanbul Efendisi, yahut **Kadısı:** İstanbul'un şehremini olup, yiyeceğe ait eşyanın fiyatlarına ve bütün esnafa nezaretle mükelleftir ve şehir içinde salâhiyeti gayet geniştir. Bilcümle mollalardan daha büyük olup, maiyetinde Naip Efendi adı verilen memurları vardır. Bunlardan birincisine **bâb naibi** denir ve kapıda bulunup diğer dört nâib de şehrin dört muhtelif mahkemesinde bulunur. Bir de **Ayak naibi** efendi olup, alışverişte hile edenleri tekdir etmekle mükelleftir. **Çardak naibi efendi** her cins malın tartısını ve fiyatını tayin eder. **Keşif naibi efendi** gizli olan şeyleri, meselâ yolda birdenbire vefat edenlerin vefat sebebini meydana çıkarmak veyahut biri yaralanır ve öldürülürse, tahkikatını yaparak malûmat vermekle mükelleftir. **Tezkiye naibi efendi,** şahitlerin komşu ve akrabasına müracaat ederek onların ahlâk durumlarını öğrenir. **Avarız naibi efendi,** yalnız harp zamanında ve ordu için tayin olunur. **Kassam naibi efendi** yahut **beledî kassamı** İstanbul şehirlileri arasında miras taksimiyle meşgul olur. Bunlardan başka mum, yağ, pastırma, buğday ve un üzerine nezaret etmek için ayrı ayrı naipler

bulunup, meselâ **Unkapanı naibi** denir. Bir de **muhasebeci** vardır ki, vakıfların adedini hesap eder.

5 — **Molla** yahut **Mevlânâ:** Osmanlılar'da, öteden beri ulemâya molla denilmektedir. Eskiden halk dilinde bunlara **çelebi** denirdi. İki yüz seneden beri ulemâya **efendi** unvanı verilmektedir. Efendi Rumca'dan alınmış olup, şehzadelere de efendi denir. Kadılara da molla denir. Büyük şehirlerde bulunan kadılar, dört derece üzerinedir. Şöyle ki: İstanbul efendisinden sonra en muteber olanlar, Mekke ve Medine mollalarıdır ve bunlar birinci sınıfı teşkil ederler. Edirne, Bursa, Mora ve Şam mollaları ikinci; Yenişehir, Selânik, İzmir, Halep, Kudüs-i Şerif, Üsküdar, Galata ve Eyüp mollaları üçüncü sınıftırlar. Bu mollalara beş yüz akçalı denir. Çünkü eski nizam üzere günde 500 akça maaş alırlar. Filibe, Sofya, Bosna, Belgrad, Kütahya, Kayseri, Ayntap, Diyarbekir, Konya, Maraş, Erzurum ve Kıbrıs mollaları dahi dördüncü sınıfı teşkil edip, üç yüz akçalıdır. Yani yevmiye 300 akça maaş alırlar.

Kadı: Hâkim demek olup, ismi âmdır. Netekim yukarıda sayılan mollalara dahi kadı tesmiye olunur. Şu kadar ki, bunları diğer kadılardan ayırmak için **kadı-i belde** ve ekseriya molla namıyla yadederler. Halbuki ehemmiyetleri ikinci derecede olan ve âdeta mollaların vekilleri sayılabilen hâkimlere **kadı** yahut **kenar kadıları** denir. Bunlar memur edildikleri kaza ve kasabalarda ahali arasında çıkan davaları görürler.

Naip: Arapça olup, vekil manasına gelir. Molla yahut kadılar tarafından memuriyetleri sahası içindeki kasabalara gönderilen kimselere denir.

Bu suretle ulemâ yedi dereceye ayrılır: 1 — Şeyhulislâm, 2 — İki kazasker, 3 — İstanbul kadısı, 4 — Medine ve Mekke mollaları, 5 — Dört şehrin mollaları, 6 — Sekiz şehrin mollaları, 7 — On iki şehrin mollaları.

Haricî ulemâya mahsus diğer iki rütbe de var ki, bunlar da aşağıdadır:

1 — **Muallim-i Sultanî** yahut **Hünkâr Hocası:** Teşrifatta, nakîb, kazaskerler ve vezirlerden öndedir, fakat müftüden ve vezîr-i âzam'dan sonra gelir. İşbu memuriyet nüftülük gibi daimî değildir. Şu kadar ki, bazı istisnalar zikredilebilir. Netekim III. Sultan Murad, henüz tahta çıkmadan Manisa'da vali iken hocası bulunan Hasan Can oğlu Hoca Sadeddin Efendi'yi, tahta çıktıktan sonra dahi yerinde bıraktı.Hâce-i Sultanî nasp ve hatta hükümet işlerine müdahale etmesine de müsaade etti. Sadeddin Efendi'ye **Koca Hoca Efendi** unvanı verilmiştir. Muallim-i sultanîlerin arpalık ve sair maaşları padişah tarafından tayin edilir.

2 — **Nakîbüleşraf:** Emîr denilen şeriflerin başıdır ve **Reisülkavm** dahi denir. Osmanlı memleketlerinde bulunan ve bilcümle emirlerin (*) âmiri olup umum nikabetlere münasiplerini o tayin eder ve seferde Hazret-i Peygamber'e ait olduğu rivayet olunan Sancak-ı Şerîf dahi ona tevdi olunur. Eskiden yani Yıldırım Sultan Bâyezid'in saltanat devrine kadar emîrlerin başı bulunmayıp bu devirde Bursa'ya gelen Seyyid Ali (Âşık Çelebi'nin

(*) Emîrlere çelebi de denir. Çelebi kelimesi, Türkçe Çalap = Allah kelimesinden alınmıştır. Evvelce bütün ulemâya çelebi denirdi. Lâkin efendi unvanı ihdas olunduktan sonra, çelebi ismi emîrlere has olarak kaldı.

«Müellif»

Büyük bir camiin imamı

büyük babası) emîr sınıfına reis tayin edildi ve II. Sultan Murad'ın saltanat devrinde oğlu Zeynelâbidin kendisinin yerine geçti. II. Sultan Bâyezid zamanında Seyyid Mahmud Efendi, Arap ve Acem memleketlerinde seyahat ederken kendilerine emîr süsü veren birçok kimseler türedi. Binaenaleyh, mumaileyh Seyid Mahmud Efendi'nin avdetinde (Sultan I. Selim devrinde) onu emîrlerin başı tayin ettiler. O da fermanlarında ilk defa olarak Arabistan'da işitmiş olduğu **nakîbülerşraf** ismini kullandı. Evvelâ maaşı 25 akça iken sonra 70 akçaya çıktı ve daha sonra daha da arttı.

Sahib-i Fen denilen bazı kimseler de, haricî ulemâ arasında sayılır. **Sahib-i fen'** den maksat hâkimler ve başhekimler, müneccim denilen ilm-i heyet âlimleri, müneccimbaşıları, Hind rakamı yani Hindistan'dan alınan hesap şekilleri ve **siyakat** denilen bir nevi yazıyı kullanan **Hâcegân-ı Dîvân'dır.**

Dahilî Ulemâ: Derviş denilen ulemâ, bu sınıftandır. Dervişlerin büyüklerine şeyh denir. Cem'i meşayihtir. Bunlarda başlıca on üç tarikat vardır:

1 — Halvetî, 2 — Şemsî, 3 — Nakşbendî, 4 — Uşşakî, 5— Mevlevî, 6 — Gülşenî, 7 — Kadirî (bunların başı Abdülkadir Geylânî'dir ve Bağdad'da gömülüdür), 8 — Rüfâî, 9 — Sâdî, 10 — Celvetî, 11 — Bedevî, 12 — Bektaşî (başları Hacı Bektaş'tır) ve 13 — Sünbülî. Bunların, gerek İstanbul'da, gerek Osmanlı memleketlerinin diğer yerlerinde tekke ve zaviyeleri vardır.

12 — OSMANLI MEMLEKETLERİNDE MÜLKÎ TAKSİMAT

Üç kıta üzerinde, yani Avrupa, Asya ve Afrika'da bulunan Memalik-i Osmaniye, iki başlıca kısma ayrılmış olup, Avrupa kıtasındakine **Rumeli** ve Asya cihetindekine **Anadolu** denir. Her iki kısım, birer beylerbeyi tarafından idare olunur. Gerek Anadolu ve gerekse Rumeli, müteaddit eyaletlere ayrılmış olup, her birinde üç tuğlu vezirlerden biri hükümet icra eder. Ancak her üç tuğlu vezirin idaresine verilen yerler, eyalet değildir. Eyaletler de livalara, yani sancaklara taksim olunup, sancaklarda iki tuğlu paşa bulunur. Paşa'nın ikamet ettiği sancağa da **paşa sancağı** derler. Livalar da kadılıklara, yani kazalara ayrılır ve her bir kazada bir kadı bulunur. Kazalar, nahiyelere ayrılmıştır. Osmanlılarda mülkî taksimat bu olmakla beraber aşağıda görüleceği gibi, birtakım taksimata da tabidir. Şöyle ki:

Hükümet: Muayyen bir kavmin arazisine denir ki, bu arazinin sahibi beylerdir ve idare evlâttan evlâda geçer. Bu gibi beylere Almanya'da ve Avrupa'da ve Avrupa'nın diğer memleketlerinde de tesadüf edilir. Bilhassa Anadolu'da Kürtler içinde, Diyarbekir Paşalığı'nda, Van, Bağdad cihetlerinde böyle beyler çok olup, bunlar ara sıra paşalara karşı isyan ederler.

Derebeylik: Keza bir kabileye veraset yolu ile intikal eden memleketlerdir, sahiplerine derebeyi denir. Anadolu'da bu gibi yerler vardır, bazıları devlete âsidirler.

Has: Padişahın ailesine mensup kadınlara, yani padişahın harem, hemşire, vâlide ve kızlarına ve bir vezîr-i âzam'a tahsis edilen arazidir. Vâlide-Sultan'ın vefatında hasları saray mensuplarından ayırmaksızın herkese satılır. Lâkin bir padişahın cülûsunda vâlidesi hayatta ise haslar eshabından alınarak bedelsiz padişah ihsanı olarak Vâlide-Sultan'a verilir. Diğer sultanlara ait haslar, onların vefatında padişah ihsanı olarak diğerlerine verilir. Ancak vezîrin hasları şahsına değil, makamına bağlıdır. Her bir has hazine-i hümâyûna senelik bir vergi verir.

Haremeyn: Mekke-i mükerreme ve Medine-i münevvere camilerine mahsus emlâke denir. Osmanlı ülkelerinin birçok yerlerinde bu gibi emlâk bulunur.

Ocaklık: Hudut köyünde bulunan şehirleri muhafazaya memur askerlere maaş olarak tahsis edilen yerlerdir.

Fermanlı: Diğer kariye ve kasabaların vermekle mükellef olduğu vergileri vermeyen kariye ve kasabalara bu müstesnalığı para mukabilinde ve bir fermanla istihsal eylediklerinden dolayı **fermanlı** denir.

Tımar, zeamet ve **malikâne** bahisleri yukarıda tafsilâtıyla anlatılmıştır.

OSMANLI RUMELİSİ

Dîvan-ı Hümâyûn kayıtlarına göre Osmanlı Rumelisi Anadolu'dan sonra gelmekle beraber, payitaht olan İstanbul'u içine alması ve Avrupa kıtasında bulunması sebebiyle önce bundan bahsedeceğiz. Rumeli, Roma memleketi demektir. (Binaenaleyh Rum Ellenikos yahut Rum Elen suretiyle bazılarınca yapılan tefsir doğru değildir). Osmanlılar umumiyetle Avrupa'ya da — kendi memleketlerine hemhudut olduğundan — Rumeli derler.

Rumeli tabiri bu havalinin Osmanlılar tarafından Rumlar veyahut Romalılar' dan zaptedildiği zehabını hâsıl edebilirse de, İstanbul'un fethinden önce, şehrin

Avrupa ciheti, Romanya ve Asya tarafı da Anadolu diye isimlendirilirdi. Rumlarda işbu Romanya isminin ne vakitten beri kullanıldığı meçhuldür. Çünkü eski Rum müellifler, bu hususta hiç bir bilgi vermemiştirler. Ancak Ortilyus adındaki müellife bakılırsa Milâdın altıncı asrında yaşamış olan Yornando, yedinci asırda Pavli adındaki diyakoslar, Romanya ismini zikrediyorlar ise de bu diyakoslardan her ikisi de Rum olmayıp İtalya'da yaşamışlardır. Romanya denilen memleketin hududu da gayri muayyen olup, Ortilyus mezkûr iki diyakosa atfederek Trakya'nın sonradan Romanya ismiyle yadedildiğini beyan ettiği gibi, Odiks'in menşei hakkında fikir yürütürken, Selt adındaki müellif, eskiden Rum imparatorlarının hâkimiyeti altında bulunan Avrupa, Asya ve Afrika memleketlerine Romanya denildiğini söylüyor. Zamanımız (*) coğrafyacılarınca Romanya ekseriya Trakya yerine kullanılır. Lâkin Osmanlı Rumelisi'nin içine aldığı memleketleri Romanya ismiyle zikreden Martinye adındaki müellif, işbu Romanya'nın evvelâ Osmanlı devletinin hâkimiyetinde bulunan Avrupa kıtasını, sonra bilhassa Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Tesalya, Yunanistan vesaireyi içine aldığını beyan eder. Yani bu suretle Rumeli Beylerbeyisi'nin hududuna işaret etmektedir.

Rumeli kıtası üç taraftan su ile çevrilmiş ve bir taraftan da karaya bağlıdır. Yani hududu, doğusunda Karadeniz ve Akdeniz adaları, güneyinde Akdeniz, batısında Adriya Denizi olduğu gibi kara tarafından da batısında Dubrovnik, Dalmaçya, Hırvatistan ve kuzeyinde İslav ili, Macaristan, Transilvanya ve Lehistan ve şimdi (**) Ruslar'ın elindeki Lehistan kısımlarından ibarettir. Şarkta bu hudut Azak denizine kadar uzamış iken III. Sultan Mustafa devrinde Dinyeper nehri ile bugün Dinyester, yani Turla nehrine kadardır ve bu cihetten Ruslar ile hemhudut bulunur.

Kırım da hesaba katılırsa Beşink isimli müellife göre Rumeli kıtasının yüzölçümü 10 544 mil karedir. Nüfusu Türk, Ermeni, Rum, Yahudi, Bulgar, Sırp, Boşnak, Arnavut, Manyalı, Tatar ve Ulahlar gibi muhtelif milletlerden mürekkeptir. Her milletin kendine mahsus lisanı var ise de, umumî lisan Türkçe'dir. Bugünkü hududu içinde Karadeniz'e dökülen iki büyük nehir bulunup, bunlar da Tuna ve Turla'dır. Gene Osmanlı hududu içinde

İstanbul Efendisi yahut İstanbul Kadısı.

olarak bu iki nehrin birçok kolları vardır. Akdeniz'e dökülen nehirlere gelince, bunlar ikinci derecede ehemmiyetli nehirlerdendirler.

Havası umumiyetle iyi olup, birçok eyaletlerin ahalisi çevik ve azimkârdırlar. Sahil yerler bilhassa Akdeniz adaları sahilleri ıklimi mutedildir; kuzey cihetinin bazı yerleri, bu arada Buğdan çok soğuktur. Asya kıtasında olduğu gibi, bu kıtada da veba salgınları sık sık görülür ve Anadolu'dan daha çoktur. Hükümetin başında bulunanların fena idareleri ve eşkıyanın taarruzları gibi bazı engeller olmayıp da ekincilik ve ziraat burada ileri bulunsaydı, bu kıtanın mahsulü ve emtiası sayısız olacaktır. Bununla beraber kuzey taraflarında buğday ve diğer hububat, vahşî ve ehlî hayvanlar, bu ara-

(*) *XVIII. asrın sonu.*
(**) *XVIII. asır sonu.*

da sığır, iyi cinsten at ve davar bol olduğu gibi, tereyağı, peynir, içyağı mahsulü, otlak ve ormanlar çoktur. Güney taraflarında şarap, zeytinyağı ve çeşitli, lezzetli meyvalar bulunur; sırası geldikçe bunlardan ayrı ayrı bahsedilecektir.

Avrupa coğrafyacıları, Rumeli'yi birtakım eyaletlere taksim etmektedirler ki, bugün bu taksimat, Osmanlılar'ca makbul değildir. Bu arada Beşink adındaki müellife göre, Rumeli kıtası ikiye ayrılıp, biri Osmanlılar'ın doğrudan doğruya hâkimiyetinde, diğeri de onlara yalnız vergi vermek vaziyetinde bulunan memleketlerdir. Bu iki kısımdan birincisi Osmanlı Lorikyası'dır ki, buna Hırvatistan'ın ve Dalmaçya'nın birer kısımları, Bosna ve Sırbistan dahildir. İkincisi: Bulgaristan, üçüncüsü: Romanya, dördüncüsü: Arnavutluk, beşincisi: Tesalya, yahut Yanya, altıncısı: Livadya, yedincisi: Mora'dır. İkinci kısımdan birincisi: Eflâk, ikincisi: Boğdan ve üçüncüsü Tatarlar'la meskûn olan Kırım gibi mevkileri içine alır. Bu suretle Rumeli on eyalete bölünmektedir. Halbuki dikkatli bir bakış, bu taksimatta birtakım hatalar keşfedebilir.

Giyyom Sanson'a göre, Bofye ve Langle adındaki müellifler Rumeli'ni kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırırlar. Bofye Kuzey Rumeli'ni 1. Romanya, 2. Küçük Tataristan, 3. Boğdan, 4. Eflâk, 5. Bulgaristan, 6. Sırbistan, 7. Bosna, 8. Hırvatistan, 9. Dalmaçya'nın bir kısmı olmak üzere ve Yunanistan dahi dediği Güney Rumeli'ni de 1. Makedonya, 2. Arnavutluk, 3. Epir, 4. Tesalya, 5. Akaiye (şimdi Livadya deniyor), 6. Nekroponte, yahut Eğriboz adası (Akdeniz adalarıyla beraber) ve 7. Mora'dan ibaret olarak taksim eder. Bu suretle eyaletlerin adedi on altıya çıkmış olmaktadır.

Langle de taksimatını buna yakın bir surette icra etmiştir; şu kadar ki, kuzey kısmının taksimatını Besarabya'yı Küçük Tatarlar'dan ayrı hesap etmek ve bazılarınca Hırvatistan'ın bir kısmı demek olan Morlak'ı da ayrı bir eyalet saymak suretiyle on bire çıkarıyor. Martine adındaki müellif de Yunanistan'ı şimdiki gibi yedi eyalete taksim edip Boşinik ve Bofye ve Langle tarafından Yunanistan'dan hariç sayılan Romanya'yı buraya dahil etmektedir. Mumaileyh Martine, Epir'i Arnavutluk, Tesalya'yı Makedonya kısımlarından saydığı gibi, Yunanistan'ın altıncı eyaletini Girit adası olarak gösterir. Bundan başka Osmanlılar'ın kabul ettiği taksimata göre, Yunanistan'ı iki paşalımatının noksan olduğunu gösterir. Meselâ bundan ayrılmıştır) ve ikinci kapdanpaşa'nın salâhiyet dairesi içindeki memleketler olmak üzere ikiye taksim eder. Diğer müellifler de buna yakın muhtelif taksimat yaparlar ki, bu farklar onların Osmanlı memleketleri hakkındaki malûmatın noksan olduğunu gösterir. Meselâ bazı eyaletler zikrederler ki, bunlar ilkçağ, yahut ortaçağa ait isimler olup, Osmanlılar'ca tamamen meçhuldür.

Dîvan-ı Hümâyûn kayıtlarına göre Osmanlı Rumelisi yedi eyalete bölünür: Sofya, Bosna, Özi, Kefe, Mora, Girit ve Kapdanpaşa'nın salâhiyet dairesi olan memleketler. Bunlar arasında Kefe, yani Kırım yarımadası, Ruslar'ın hâkimiyetine geçmiş olduğundan, burada bundan vazgeçeceğiz. Halbuki kısmen Rus hâkimiyetine geçmiş olan Özi eyaletinden burada bahsedeceğiz. Kefe'ye mukabil Eflâk ve Boğdan beylerinden bahsolunacaktır. İşbu memleketler, Hıristiyan beylerinin idaresinde olup, doğrudan Osmanlılar'a tabi değil ve ancak onlara muayyen bir vergi vermekle mükelleftirler. İstanbul, civarıyla birlikte, Dîvân-ı Hümâyûn kayıtlarında münferit bir eyalet olmak üzere zikredilmemekle beraber, diğer eyaletlerin başı olduğu için biz ayrı bir eyalet saymaktayız. Binaenaleyh Rumeli eyaletleri aşağıdadır:

İstanbul ve 1) Sofya, 2) Bosna, 3) Özi, 4) Eflâk ve Boğdan, 5) Mora, 6) Girit, 7) Kapdanpaşa'nın deniz sahası.

SON

Hayat Tarih mecmuasının 1'inci sayısından beri devam eden bu yazı serisi, burada sona ermektedir. Müellifi İnciciyan'ın (Dünyanın Dört Kıtası) isimli eserinden yapılmış olan ve bizim elimize geçen tercüme, buradan sonra «İstanbul» başlığı altında devam etmektedir ki, eserin bu kısmını İstanbul Enstitüsü kitap halinde basmış bulunmaktadır. Ve bizim elimize geçen tercüme de İstanbul bahsi sonuna kadardır.

«İstanbul» kısmı, kitap halinde çıkmış bulunduğu için biz neşriyatımızı burada kesiyoruz. Elimize geçmiş olan bu tercüme, üzerindeki kayda göre (Dârülfünûn-ı Osmânî Hukuk Şubesi mezunlarından Ohannes Bogosyan) tarafından Ermenice aslından Osmanlıca'ya çevrilmişti. Fakat Bogosyan'ın tercümesi çok mustalah bir Osmanlıca olduğu için bu tercüme, gençlerin daha kolaylıkla takip edebilmeleri düşüncesiyle, ŞEVKET RADO tarafından sadeleştirilmiştir.

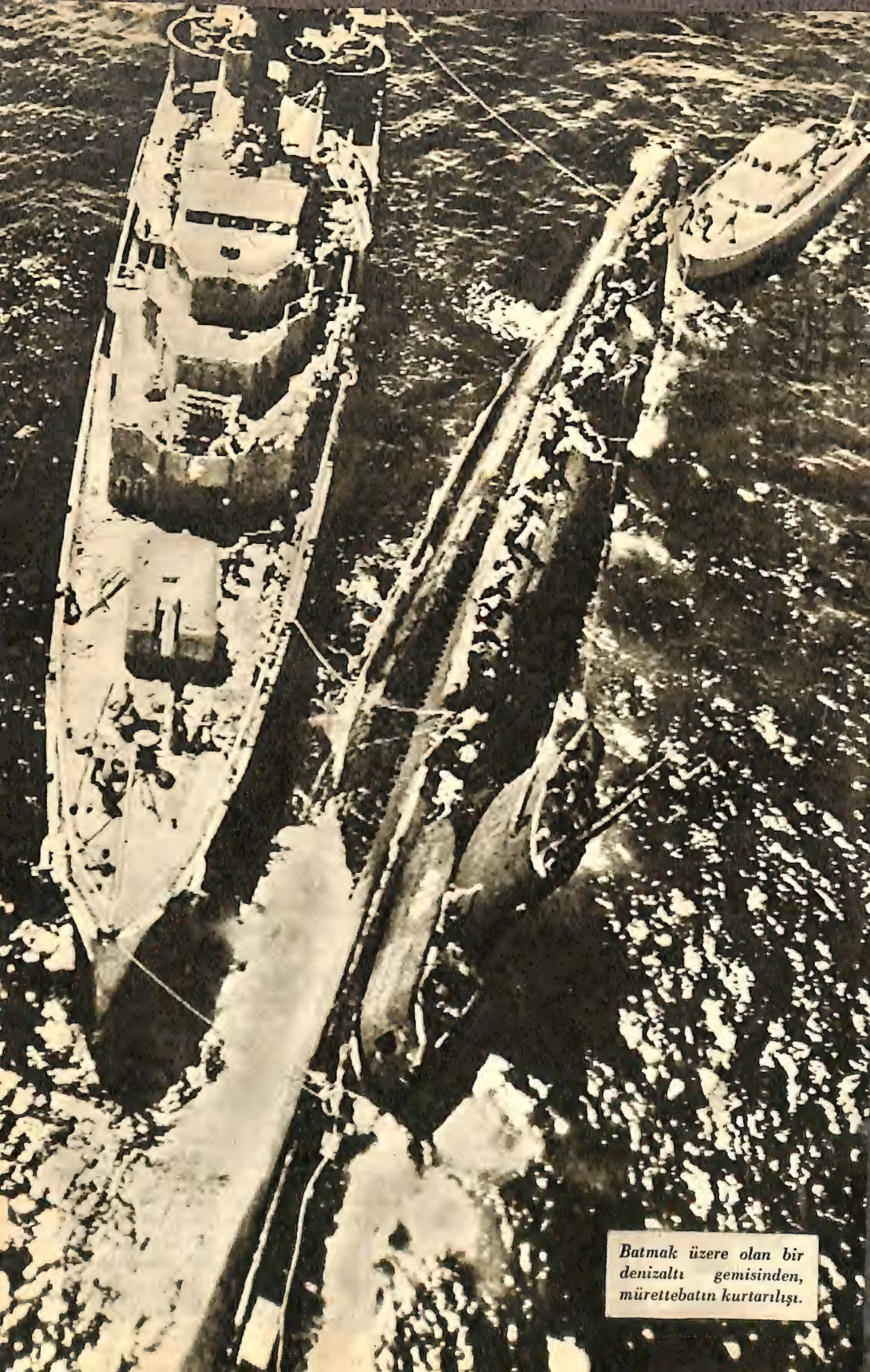

Batmak üzere olan bir denizaltı gemisinden, mürettebatın kurtarılışı.

S-51'in Batışı

1925 yılında batan denizaltıda 33 kişi feci şekilde ölmüştü.

Yazan: Kd. Dz. Yzb. Osman ÖNDEŞ

Amerikan bandıralı S-51 denizaltısı 1925 sonbaharında «City of Rome» isimli bir yolcu gemisi ile çarpışarak batmıştı. Geminin battığı derinlik 44 metre olmasına rağmen, korkunç fırtınalar, kurtarma çalışmalarını imkânsız kılmış, 36 kişilik mürettebattan 33'ü feci şekilde ölmüştü. Facianın hikâyesi, soğuk bir sonbahar gecesinde başlıyordu...

Yağmurlu bir sonbahar gecesiydi. Atlas Okyanusu'nu süratle yalayarak ilerleyen dondurucu ve soğuk bir rüzgâr esiyor; dalgalar kükreyerek kırılıyordu.

Bu korkunç karanlık içinde, Boston limanına doğru ilerleyen bir yolcu gemisi vardı. Geminin başı ağır ağır sulara doğru gömülüyor, sonra silkinerek tekrar yükseliyordu. Baş tarafındaki kuvvetli bir lambanın aydınlattığı yerde, geminin ismi okunuyordu. Bu gemi, bir İtalyan firmasına ait olan «CİTY OF ROME» isimli bir yolcu gemisiydi.

Aynı saatlerde, o civarda seyreden bir de denizaltı vardı.

Block adalarının civarına geldikleri sırada, denizaltı gemisinin gözcülerinden biri nöbetini devretmeden evvel ufku bir defa daha dürbünü ile taradı. Çok uzaklarda bir ışık görür gibi olmuştu. Dikkatle bakınca karanlıktan başka bir şey göremedi. Nöbet değişme saati idi. Köprüye gelen subay, nöbetten ayrılacak olan arkadaşına: «Seni bekletmemek için koşarak geldim,» dedi. «Malum ya, bu saatlerde sıcak bir yatak, derin bir uyku kolay kolay feda edilemez.» İkisi de harita üzerine eğilerek durumu müzakere ettiler. Gemi, Block adalarının 150 mil kadar açıklarında bulunuyordu.

City of Rome gemisinde yolcuların hemen hepsi derin bir uykuya dalmış, mühim bir kısmı da deniz tuttuğundan çok erkenden yataklara serilmişlerdi. Güvertelerde yanan ölü ışıkların aydınlattığı koridorlarda kimseler görülmüyordu. Kaptan köprüsü tam bir sessizlik içindeydi.

Birden karşılarında bir ışık beliriverdi. Önce uzaklarda sanı

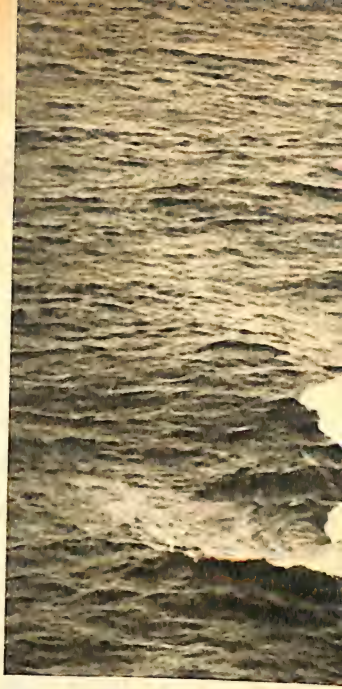

Yukarıda Thresher adındaki benzeri batan bir atom denizaltısı; solda, çarpışma sırasında S - 51'in aldığı yara.

lan bir zayıf ışığın nasıl olup da bu derece yaklaşıverdiğini anlayamamışlardı. Bu, kendilerine, feci şekilde yaklaşmakta olan bir geminin ışığı olmalıydı. Saniyeler bir anda tükeniverdi. Köprüde herkesin gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Kısa bir müddet sonra da, ışıkların ardından sulara bata çıka ilerleyen acayip bir gemi fark edilebildi. Bu alçacık küçük tekne, ne olabilirdi? Korkunç bir hakikat, bu geminin neden sonra bir denizaltı gemisi olduğunu onların gözleri önüne seriverdi... Bütün bu olanlar, saniyeler içinde cereyan etmekteydi. Seyir subayı iki düdük çekerek iskeleye geleceğini bildirirken, serdümene heyecandan kısılmış bir sesle emir vermişti:

— İskele alabanda!...

Hayır, bu emir onları feci akıbetten kurtaramayacaktı. Bu defa makinelere kumanda etmek için koştu. Ağlayan ve korkudan titreyen bir sesle haykırdı:

— Allahım sen yardım et... Çarpışacağız!...

Tehlike karşısında geminin alarm zilleri, acı acı çalmaya başlamıştı. Bir anda salonlar, koridorlar, gecelikli, pijamalı, hatta yarı çıplak insanlarla doldu. Artık saliseler konuşuyordu. Büyük bir çatırdama oldu. Sanki dağlar yıkılıyordu. City of Rome şahlanır gibi yükseldi. Denizaltıya baş tarafından bindirmiş ve derin bir yara açarak geminin o kısmını parçalamıştı.

Bazı kimseler sadmenin tesiriyle yuvarlandılar. Çığlıklar, ağlamalarla beraber bir panik başladı. City of Rome'un makineleri artık tam yol tornistana çalışmaktaydı. Parçalanmak pahasına da olsa baş vurulan bu çare faciayı önleyememişti.

Denizaltı gemisi, iskele baş omuzluğundan büyük bir yara ala-

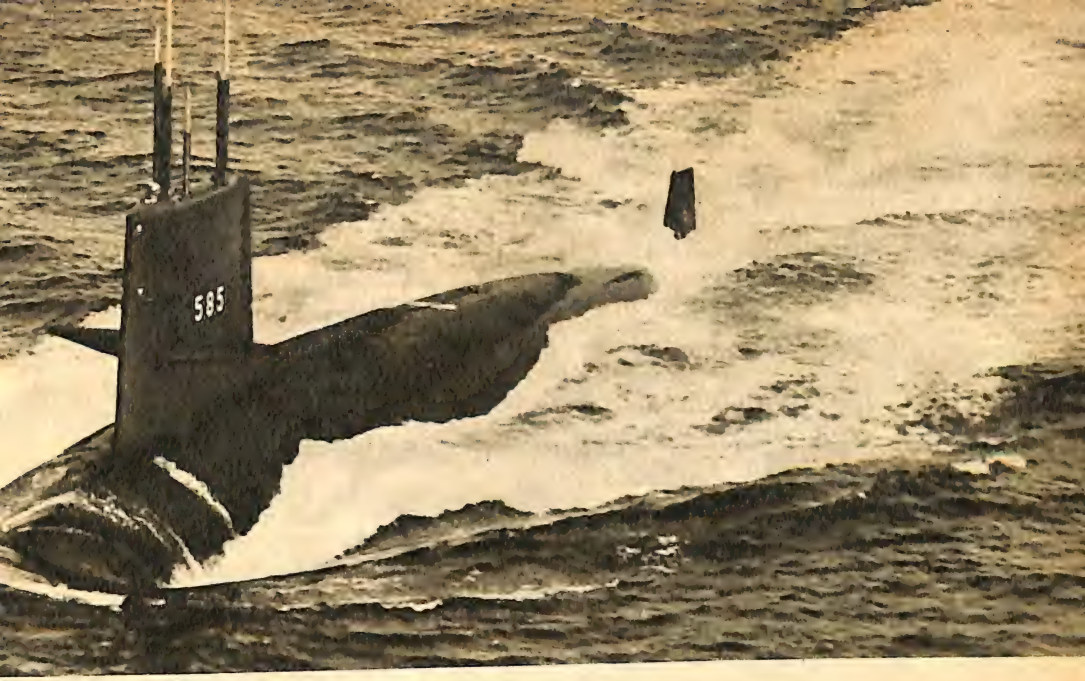

rak sancak tarafa doğru yıkıldı. Kule sulara gömülecek gibi olmuştu. Personelin bir kısmı yaralanmış veya demirlere çarparak bayılmışlardı. Kendilerine gelebilenler ise bu çelik mezardan canlarını kurtarabilmek için can havliyle dışarı çıkmaya uğraşıyorlardı. Lâkin denizaltı gemisinden ancak üç kişi kurtulabildi. Bunlar ikinci makine subayı ile bir er ve bir assubaydı.

Facia duyuluyor

14 ekim 1925 güneşli, fakat dondurucu bir gündü. Bulutlar yeni bir günün aydınlıklarıyla beraber dağılmış ve yeryüzünü güneşin ışıklarına terk etmişti. City of Rome'dan bütün dünyaya yayılan telsiz mesajları Amerika bahriye merkezlerine ulaşmış ve büyük bir teessür memleketi kaplayıvermişti.

Kısa bir müddet sonra kurtarma gemileri kaza mahallinde toplanmaya başlamışlardı. Derhal dalış hazırlığı yapıldı. Dalgıçlardan İngram, ilk dalışı yaptı. Görüş gayet güzeldi. Talih yüzlerine güler gibi olmuştu. Zira, dalgıç denizaltıyı yakınında görmüştü. Gemi ile dalgıç arasında şöyle bir konuşma başlamıştı:

— Biraz yukarı çekin.

— Anlaşıldı. Dur deyinceye kadar çekeceğiz.

— Hop! Şimdi tekrar ağır ağır boş verin... Denizaltının üzerine iniyorum. Evet, geminin üzerindeyim.

Kurtarma gemisinin idare merkezinde çıt çıkmıyordu. Dalgıcın sesi tekrar duyuldu:

— İndiğim yeri gözden geçirdim. Burası geminin baş tarafı... Önümde görebildiğim yer, her halde batarya dairesinin bulunduğu kısım olacak. Burası baştan başa yırtılmış. Yara çok büyük ve iskele taraftan sancak tarafa doğru...

Dalgıç susmuştu. O zaman komutan Hartley telefona yaklaşarak:

— İngram, dedi. Şimdi baştan kıça doğru yürü ve görebildiğin her şeyi anlat.

— Olur komutanım. Yürümeye başladım. Kule civarındayım.

Aa, kule kaportası açık kalmış.

Bu son söz, acı bir darbe gibi duyuldu. Demek ki, sular gemiyi istilâ etmişti. Dalgıç daha fazla soğuğa tahammül edemeyeceğini bildirdi. Yukarı aldılar. Kaza kurbanlarının kurtarılması ve ebedî istirahatgâhlarına nakledilmesi arzu ediliyordu. Bu sebeple geminin içine girilmesi kararlaştırıldı. Dalış için dalgıçlardan Frazer ve Smith seçildi. Önce Frazer dalacak ve dibe vardığı anda Smith dalışa başlayacaktı. Frazer, biraz sonra gözden kayboldu ve iki dakika sonra da sesi duyuldu:

— Dipteyim!

Bu kelimenin akabinde Smith dalışa başladı. Onun da iki dakika sonra sesi işitildi:

— Dipteyim!

Frazer ve Smith geminin üzerindeydiler. Beraberlerinde su içinde kullanılmak üzere yapılmış çok kuvvetli ışık veren bir reflektör bulunuyordu.

Çalışmalar başarısız kalıyor

Frazer, geminin içine girmek üzere açık olan kapağa doğru yürüdü. Önce lambayı aşağıya sallandırdılar. Smith arkadaşına: «Allah muvaffak etsin,» der gibilerden gülümsedi. Frazer, basamaklara tutunarak, dik pasajdan aşağı sarktı ve kayboldu. Yavaşça denizaltının içine girmişti. Sağda ve solda bir sürü çıkıntılar, donanımlar vardı. Bu yüzden hortumunun bir yere takılmamasına da dikkat ediyordu. Bir adım kadar ilerisinde bir karaltının suyun tesiri ile gayet ağır hareket ettiğini fark edince duraladı. Işığı oraya doğru tutunca, bunun geminin subaylarından birinin cesedi olduğunu anladı. Zavallı adamın beline kadar olan kısmı sıkışmış, diğer kısmı ise koridora doğru, suyun içinde serbest kalmıştı.

Dalgıçların zaman hesabını tutan assubay, telefondan zamanın yaklaştığını bildirmişti. Geri döndü...

Bu dalgıçları, diğerleri günlerce durmadan takip ettiler. Kaza kurbanlarından bulunabilenler teker teker yukarı alındılar ve bayraklara sarılı olarak güverteye yatırıldılar. 21 kasım günü kuvvetli bir fırtına çıkınca, orada durmanın çok tehlikeli olduğu görüldü. Denizaltının yeri kuvvetli şamandıralarla tespit edilerek çalışmalar paydos edildi. Kurtarma gemileri New York limanına doğru ilerlerken, bir deniz faciasının ilk perdesi acı bir gerçekle dolu olarak kapanıyordu.

Çalışmalar 23 nisan 1926'da tekrar başladı. Aradan beş ay gibi bir zaman geçmişti. 5 temmuz 1926'da batık denizaltı yüzdürülebildi ve dev pontonların askılarına asılı vaziyette limana doğru yola çıkarıldı. Yolculuğun başlamasından hemen evvel bir deniz vasıtasının ancak periskopu su üzerinde duran denizaltıya yaklaştığı ve direğine Amerikan bayrağının takıldığı görüldü... Bu, unutulmayacak kadar acı bir andı...

Amiral Dönitz'in hatıraları

«Mendireğin yakınına kadar sokulduk.

— Sağa doğru hedef değiştir!... Bir numaralı top!... Ateş!... Tam bir isabet.

Şiddetli bir tarakayla bina yüksekliğindeki bir tankın kazanı yüzlerce metre havaya fırlamış ve alevler içinde yere düşmüştü.»

Tarihi gerçekler ile heyecanı bir araya getiren bu eşsiz yazı serisine gelecek sayımızda başlıyoruz.

Emniyet Teşkilâtımızın Tarihçesi

Yazan: İhsan BİRİNCİ

Bir bostancı

1909 YILINDA kurulan bugünkü polis teşkilâtımızın esasını, 1845'te ihdas edilen Zaptiye Müşirliği teşkil etmiştir. 120'nci yılına girmiş bulunan iç emniyet organımızın mazisi, Orta Asya Türkleri'ne kadar dayanır.

Eski Türkler'de zabıta amirlerine «yardan» denirdi. Sonraları Türk - Moğollar arasında «daruğa» denildi. Zabıta ismi ise, «candar» yani can koruyucu olarak kullanılmıştır. Tarihte Candaroğulları buna bir misaldir.

Aşiret reisi Osman Bey, XIII. yüzyılda Osmanlı devletini kurduğu sırada, zabıta ve asayiş işlerini askerî teşkilâta gördürmüştür. Osman Bey, Karahisar'ı zaptettiği zaman, şehrin idaresini oğlu Orhan Bey'e verirken, yanına da Gündüzalp ismindeki arkadaşını subaşı olarak tayin etmişti. Bu zat Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk zabıta amiridir (İstanbul fetholununca da ilk subaşı, Süleyman Bey olmuştur).

Orduyu teşkil eden Yeniçeri Ocağı cemaat ortalarına ayrılmış ve bunlardan ilk olarak 17'nci Orta yani «Çergeciler Ortası» sefer anında düşman topraklarına girilince, kurulan padişah çadırını emniyet altına almakla işe başlamış ve sonraları yeniçeri ocağı mensuplarından tefrik edi-

len şahıslar, bizatihi memleket asayişinin teminine memur edilmişlerdi.

Yeniçeriler harbe hazır bulundurulmakla beraber, sulh zamanlarında da birtakım vazifeler ifa ederlerdi. Bu hizmetlerini, İstanbul içinde ve dışında olmak üzere ikiye ayırabiliriz. İstanbul'un asayişi ile mükellef yeniçerilerden bir kısmı, Dîvân-ı Hümâyûn'da sıra ile muhafızlık ederlerdi. Toplantı günlerinin sabahında, Bâb-ı Hümâyûn'un önünde dizilerek, vezirlerin gelişlerinde birlikte içeriye girer, ve toplantı anında Kubbealtı'nı dışarıdan muhafaza altına alırlardı.

YENİÇERİ AĞASI

Saray dışında ise, şehrin asayişini temine memur olan yeniçeri ağası kol gezerken, yanında bir miktar da yeniçeri bulunurdu. Bundan başka, dört yayabaşı ile dört bölükbaşı, cuma geceleri hariç, diğer geceler kol gezerek suç işleyenleri yakalamak suretiyle zabıta vazifesi görürlerdi.

Herhangi bir semtin asayişine bakanlara «Kullukçu» denirdi. Bunlar, üçer aylık müddet için tayin edilirdi. Yeniçerilerin İstanbul'dan başka şehirlerde de zabıta hizmeti görmeleri, Fâtih devrinde başlamıştır. Taşrada görevlendirilen ve bilhassa kale kapılarının muhafazasına memur, adları «Yasakçı» olan kişiler, dokuz ay için yeniçeri kethudâsı tarafından gönderilirdi.

İstanbul'da sadrâzam başta olmak üzere, yeniçeri ağası, bostancıbaşı, asesbaşı, sekbanbaşı, İstanbul kadısı ve hatta her muhitin ihtiyar heyeti, inzibat ve asayiş işlerinde, derece derece kendilerine düşen vazifelerden mesul idiler. Gerek sadrâzam ve gerekse yeniçeri ağası, muayyen zamanlarda kol gezdikleri gibi, yeniçeri yoldaşları da kulluk beklerlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde, İstanbul'un emniyet ve asayişinden sorumlu olan yeniçeri ağasının yardımcılarından bazılarının vazifelerinden kısaca bahsedelim:

Subaşı:

Çarşı, pazar ve mahalle aralarının temizliğine bakar, mail-i inhidam binaları mimarbaşıya bildirir ve geceleri kol gezerek, uygunsuz kimseleri aramakla meşgul olur, harp zamanında da muharebeye giderdi.

Asesbaşı:

İdam vukuunda bölüğü ile mahall-i siyasette bulunur, oranın intizam, asayiş ve inzibat işleriyle meşgul olur, katle memur bulunurdu.

Bostancıbaşı:

Boğaziçi ile saray civarının inzibatına bakar, padişah filika ile bir mahalle gittiği zaman, dümen tutardı.

Salma neferi:

Vazifesi gece ve gündüz muhtelif kıyafetlerle tebdil gezerek, suç işleyen uygunsuz takımlarını meydana çıkarmak ve yakaladığı bu gibi eşhası Ağakapısı'na götürmek gibi hizmetten ibaretti.

Falakacıbaşı:

Darp cezasına müstahak olanları, hükmedilen değnek miktarına göre falakaya yatırarak tedip eder ve yeniçeri ağasının teftişe çıktığı esnada beraberinde bulunur, dayak işlerini icra ederdi.

Kapdan - paşa:

Tersane kethudâsı da dahil olduğu halde, her gece 35 kapdanın kalyoncuları ile beraber sahillerde kol gezerek asayiş ve intizama baktıkları için, kapdan - paşa da bu kapdanların maiyetleriyle, her gün inzibat işlerinden mesul olurdu.

Galata çavuşu:

Galata karakolhanesinin en büyük amiri olup, o mıntakanın inzibat ve asayişinin ve karakullukçularla kalyoncuların nizam, intizamından mesul ve aynı zamanda deniz yolcularının kontroluna da bakardı.

O zamanlarda, bir mahalleden diğerine geçebilmek için mevcut olan kapılar, geceleri kapanırdı. Bu suretle içeriye yabancı sokulmaz ve kefilsiz bir kimse, uzun müddet o mahallede ikamet ettirilmezdi. Şehir sık sık taranır, bu arada sebepsiz İstanbul'a göç etmiş olanlarla, şehre yerleşmeleri beş yılı doldurmamış bulunanlar da, geldikleri yere iade olunurlardı.

Fakat bu gibi işsiz kişiler veya dilenciler, boş bırakılmaz, açılmamış arazilere gönderilerek ziraate alıştırılır; bir kısmı da kasabalardaki sanatkârların yanında yetiştirilirlerdi. Ancak sıkı bir nezaret altında çalıştırılan bu adamlar, geçimlerini topraktan veya sanattan elde edecek duruma geldikleri vakit serbest bırakılırdı.

Şehirde hırsızlar ve kabadayı geçinerek, halkın huzurunu bozanlar ise, şiddetle takip edilip yakalanırlar ve icabı halinde tedip cihetine gidilmek suretiyle, mutlak surette sindirilirlerdi.

Zaman geçtikçe, her devlette olduğu gibi bizde de, asayiş işlerinin bir elden ve esaslı surette idaresinin elzem olduğu anlaşılmıştı. Netekim yurdumuzda, Avrupa tarzında yenilik hareketi XIX. asrın ilk yarısında, devrin sadrâzamı Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlandı...

Ortada bir yeniçeri subayı; iki yanında karakullukçular...

O tarihlerde Osmanlı devleti idaresini baştan başa değiştirecek bir inkılâba muhtaç olduğuna dair fikirler vardı. O zamanlara kadar can ve mal emniyetinin katî şekilde, devlet kanunlarının teminatı altında bulunmayışı, içtimaî nizamı ihlâl edecek hadiselerin doğmasına sebep oluyordu.

Nihayet Mustafa Reşid Paşa'nın ileri fikirleri, Sultan Abdülmecid zamanında tahakkuk etti. Gülhane meydanında 3 kasım 1839 tarihinde, pazar günü, bizzat okuduğu «Tanzimat-ı Hayriye Fermanı» memleket idaresine yeni bir şekil vermişti. Esenlik yaratan bu mühim vesikanın ilk satırlarında şunlar okunuyordu:

«Vazolunan bu kanunların esas maddeleri can, ırz ve mal emniyetinin korunmasına dairdir. Dünyada candan ve ırz ve namustan daha aziz bir şey olmadığından, bir insan onları tehlikede gördükçe, yaradılış itibariyle hıyanete mail olmasa bile, can, namus ve malını muhafaza için elbette bazı şeylere teşebbüs edeceği, bunun da devlet ve memlekete zararlı olageldiği herkesçe kabul edilmiş olduğu gibi, bilâkis can ve namusundan emin olduğu takdirde, sadakat ve doğruluktan ayrılmayacağı ve işi gücü devlet ve millete iyi hizmetten ibaret olacağı belli ve meydandadır...»

O tarihe kadar emniyet ve asayiş işleri, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan ve seraskerin emrindeki, «Asâkir-i Muntazama-i Mansûre» adlı birliğe gördürülmekteydi. Fakat

35 yıl önceki polis kıyafeti.

bu idare tarzı da eskisine nispetle memnuniyet verici değildi. Islahat fermanının vermiş olduğu hak ve salâhiyetlere dayanılarak, zaptiye nezaretinin teşekkülünden bir yıl evvel, 1845'te yayınlanan bir nizamname ile ilk polis teşkilâtı kurulmuş oldu.

Bir yıl sonra, yani 16 şubat 1846'da İstanbul'da zabıta işlerinin temini maksadıyla, polis tabir olunan zaptiye teşkilâtının başına, Tophane-i Âmire müşiri Mehmed Ali Paşa getirilmişti. Bu kuvveti idare etmek üzere de, bir meclisle, bir reis ve azâ vesair memurların nasp ve tayin edildiği belirtilmektedir.

ZAPTİYE TEŞKİLÂTI

10 nisan 1845 tarihli bir nizamname ile polis ismini taşıyacak olan bu yeni zaptiye teşkilâtının vazifeleri 17 madde halinde gösterilmişti. Zaptiye müşiriyeti adı altındaki bu yeni teşekkül, İstanbul'da 9 zabıta dairesine ve her daire merkez ve mevkilere bölünmek suretiyle işe başlamıştı. Fakat bu güvenlik kuvvetlerinin dayandığı vazife ve yetki yasası henüz mevcut olmadığı gibi, zaptiye askerlerinin isimlerinden başka, inzibatî bir tesiri de yoktu. Amma yayınlanan ıslahat fermanında, idare şubeleri için kanun ve nizamnamelerin vücuda getirilmesi emredilmekte idi.

Netekim seneler sonra, 4 aralık 1879 tarihinde zaptiye müşiriyetinden alınan emniyet işleri, seraskerlik makamına verildi. Adı zaptiye nezareti oldu. Önceleri vazifesi, İstanbul ve çevresinin güvenlik işlerine ve sonradan yurdun her tarafında kurulan polis teşkilâtının idaresine inhisar etmiştir. Bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü vazifesini görüyordu.

Zaptiye nazırlığına bağlı, İstanbul polis mıntıkaları şunlardı:

1 — İstanbul müdürlüğü,
2 — Beyoğlu mutasarrıflığı,
3 — Üsküdar mutasarrıflığı,
4 — Beşiktaş polis memurluğu.

Ayrıca 5 piyade ve bir süvari taburundan mürekkep bir jandarma alayı da, nezarete bağlı bulunmaktaydı.

İlk anlarda 10 bölük ve 700 erden ibaret olan İstanbul polisinin mevcudu, son zamanlarında bölük adedi 16 ve erlerin miktarı da 1 700 kişiyi bulmuştur.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Nihayet 1909 yılında lâğvedilen zaptiye nezareti, yerini Emniyet Genel Müdürlüğü'ne terk etmiştir. Fakat 23 temmuz 1908 günü ikinci meşrutiyetin ilânı ile, hemen zaptiye nezaretinin lâğvı cihetine gidilmemişti. İlk olarak bu dairenin başına yeni şahsiyetler getirildi. Aynı zamanda halkın artık hoş görmediği, o zamanki yeşil şeritli, lâcivert kumaşlı polis üni-

forması yerine, yeni kıyafet giydirmek gibi bir değişiklik yaptılar.

Fakat devletin yeni prensipler üzerine kurulmasına çalışıldığı bir zamanda, memleketin asayiş ve inzibat işlerini tedvir edecek dairenin de yeni bir ruh taşıması gerekiyordu. Netekim 31 mart hadisesinden sonra, bu eski idare, 30 senelik mazisi ile birlikte, polis tarihi sayfaları arasına gömülmüş oldu.

1909 yılında yeni teşekkül etmiş ve bidayette adı «Polis ve Jandarma Müfettiş-i Umûmiliği» olan bu makama, Hareket Ordusu kumandanlarından Miralay (Albay) Galip Bey getirilmişti. Bu zatın ilk işi, İstanbul'daki polis kadrosunu elemanlarla takviye etmek oldu. Hareket Ordusu'nun kıymetli subaylarından bazılarını «Polis Zabiti» unvanı ile merkez memurluklarında istihdam etti.

Az sonra da bu teşkilât 22 temmuz 1909 tarihinde çıkan bir kanunla, memleketin zabıta işleriyle mükellef ve nezareti bütün polis müdüriyetlerine şamil ve doğrudan doğruya Dahiliye Nezaretine bağlı olmak üzere Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti adını aldı.

O zamanki Dahiliye Nazırı Talât Bey (Paşa), Türk polisini Avrupa polisi ayarında görmeyi arzuluyordu. Bunun için de ilk umum müdür Galip Bey'in başkanlığında ve İstanbul polis mektebi müdürü yüzbaşı Ahmed (Elver) Bey'in de dahil olduğu bir heyeti Avrupa'ya tetkika göndermişti.

Sırasıyla İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere polis teşkilâtlarını tetkik eden bu heyet, dönüşlerinde uğradıkları Avusturya'nın Viyana polis teşkilâtının benzerinin kurulmasına karar verdi. Hemen tensikata girişilmekle beraber, Emniyet-i Umumiye ile Üsküdar ve Beyoğlu müdüriyetlerinde, adlî ve idarî kısımlar kuruldu. Mıntakalarda merkez memurlukları vücuda getirildi. Polis merkezlerine «Disiplin Zabiti» unvanı altında ordu subaylarından müfettişler tayin olundu.

Bu yeni görüşe göre, memleketin zabıta işleri, şu üç makam etrafında toplanmakta idi: 1) Umum Jandarma Kumandanlığı, 2) Emniyet-i Umumiyet Müdürriyeti, 3) İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi.

9 aralık 1913 tarihli dahiliye nezareti teşkilât nizamnemesinde, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin görevi şöyle tarif edilmekteydi:

«Memleketin emniyet ve inzibatına taalluk eden her türlü umur ve muamelâtı takip ve ol babdaki muhaberatı idare ve polis teşkilât ve tensikatıyla, polis mekteplerini idare etmek.»

Cumhuriyetten sonra, Avusturya'dan «Frederik Ramah» ve «Edmound Haydenfeld» adında iki mütehassıs getirildi. 1932 yılı eylül ayı başında tatbikına başlanılan 2049 sayılı kanunla, polisin özel bir meslek olduğu kabul edildi. Sonradan 2049 sayılı kanunun yerini alan 4 haziran 1937 tarih ve 3201 sayılı emniyet teşkilât kanunu ile, polisimiz gün geçtikçe yenilikler kaydetmekte ve vatandaşa yararlı olmaya çalışmaktadır.

Polisimizin son yıllardaki yazlık kıyafeti.

Ortaçağ'da zenginler acayip biçimli banyo kapları kullanırdı.

Çeviren: ESER TUTEL

Ortaçağ Avrupası'nda Banyo

GARİPTİR ama, günümüzün en mütevazı evlerinde bile yıkanıp temizlenebilecek bir köşe bulunmasına rağmen, geçen yüzyıllar Avrupa'sının evlerinin hemen hiç birinde yıkanacak bir yer yoktu.

Eski Avrupalılar, banyo ve yıkanma konusunda yazılanlara bakılacak olursa, hiç de temiz insanlar değillerdi. Avrupalılar'ın ataları çok seyrek yıkanır, hele doktor müsaade etmezse vücutlarına su değdirmekten müthiş korkarlardı. O devirde Paris'te «Banyocu» denen bir esnaf vardı. Bu adamlar, ikişer ikişer gezerler, bir arabanın üzerine oturttukları bakırdan bir tekneyi peşlerinden sürükleyerek sokak sokak, mahalle mahalle dolaşırlardı. Eğer yıkanmak isteyen bir aile tarafından çağırılırlarsa bakır tekneyi evin bu iş için elverişli bir yerine yerleştirirler, sonra da ellerindeki kovalarla sıcak su taşıyarak tekneyi doldururlardı. Teknenin içine önce evin erkeği girer yıkanır, onu sırasıyla,

evin hanımı, çocukları ve hizmetçiler takip ederdi. Bu arada eğer adamlar tekneyi almak için hâlâ geri gelmemişse, evin köpeği de banyodan nasibini alırdı.

Bu şekilde yıkanmak o kadar zor, o kadar masraflı bir işti ki, dar gelirli şehirliler, böyle bir lükse çok seyrek kalkışırlardı. Orta halli bir Parisli bile ancak bayramlardan, önemli günlerden önce yıkanıp temizlenirdi. Hele kadınların, pek çoğu evlenmeden önceki gece yıkanıp temizlenirdi, o kadar.

Günümüzden 130 yıl kadar önce Parisli bir Fransız vatandaşının yıllık yıkanma masrafı 3 frank, 20 santim gibi muazzam bir paraydı. Halbuki aynı yıl içinde, karısının doğum yapması, Parisli'ye sadece 1 frank, 72 santime mal olmuştu!

ESKİ YUNANLILAR VE ROMALILARDA HAMAM

Eski çağlarda yıkanma, bugünkü anlamından çok daha başka amaçlarda yapılırdı. Hamamlarda toplanılır, konuşulur, eğlenilir, yemek yenirdi. Bir bakımdan eski Yunan hamamları bugünkü kahvehaneler gibiydi.

Hamamda yıkanacak olanları köleler soyar, hoş kokulu yağlarla vücudunu ovduktan sonra, hamamın en sıcak köşesine götürerek bugünkü buhar banyosuna benzeyen bir bölmeye sokarlardı. Romalılar buraya «Sıcak Oda» anlamına gelen **Caldarium** derlerdi. Bir süre burada kalan kimse, yıkanması bittikten sonra başka bir bölmeye götürülür, orada da soğuk bir havuza sokulurdu. Bundan da maksat, sıcakta vücudu gevşeyen kimsenin eski canlılık ve diriliğini kazanmasını sağlamaktı.

Eski Roma'da İmparator Caracalla tarafından pek çok hamam inşa edilmişti. Her bir hamamın, bir öncekini lüks, konfor ve zenginlik bakımından geride bırakacak üstünlükleri vardı. 3 000'den fazla Romalı, bu hamamlarda yıkanır, temizlenir, sohbet eder, eğlenebilirdi. Bu hamamlarda mermerden oturulacak yerler, çeşit çeşit havuzlar, gömme banyolar vardı. Ayrıca, zenginler için kalın zincirlerle tavana asılan, mermer asma banyolar da bulunurdu. Zenginler bu banyolara girerler, hem yıkanır, hem de salıncakta sallanır gibi keyfederlerdi. Hamamların sohbet salonları, kitaplıkları, heykeller, çiçekler ve çınarlarla süslü gezinti yerleri bulunurdu.

Ünlü Roma İmparatoru Neron'un annesinin ve eşi olan Popée'nin eşek sütüyle yaptığı banyolar, tarihe geçmiştir. Gerçekten de İmparatoriçe, güzelliğine güzellik katması için vücuduna kaynamış çavdarla karıştırılmış yağlar sürer ve — tıpkı günümüzdeki güzellik enstitülerindeki parafin banyolarında olduğu gibi — uzunca bir süre kımıldamadan yatardı. Üzerindeki bu bulamaç zamanla koyulaşıp sertleştiği için, bunu yumuşatıp eritmesi için de, içine 500 dişi eşekten sağılan sütle doldurulmuş bir havuza girerdi!

Öte yandan, bazı Romalılar'ın su yerine, şarap banyosu yaptıkları da biliniyor. Bu şarap banyolarında da havuz şarapla doldurulur, üzerine güller, hoş kokulu çiçekler serpilirdi. Tabiî bu hamam âlemlerinde asil Romalılar'a köleleri, uşakları hizmet eder, banyo faslı saatlerce sürerdi.

Hemen her şey gibi ortaçağ'da hamamlar da yavaş yavaş, fakat önemli değişikliklere uğradı. Ortaçağ'ın hamamları, içinde tahta veya mermerden banyo kapları bulunan geniş salonlar halindeydi. Buralarda da, tıpkı eskiden olduğu gibi yeniliyor, eğlenilebiliyordu. Fakat içerisi çok kalabalık olduğundan kibar aileler böyle yerlere gitmezler, çok zaman evlerinde banyo yapmayı tercih ederlerdi.

ORTAÇAĞ FRANSASI'NDA BANYO

Ne olursa olsun, ortaçağ Fransası'nda temizliğe az çok önem verildiği görülüyor. «Bin yıl boyunca bir tek hamam bile yapılmadı,» diyen ünlü Fransız tarihçisi Michelet'nin bu sözü pek de doğru olmasa gerek... Sabahleyin, güneşin doğmasıyla beraber tellallar Paris sokaklarında, «Hamamlarda sular ısındı! Gecikmeden hamamlara koşun!» diye seslenmeye başlardı. Bu hamamlarda kadınlar, erkekler, çocuklar bir arada yıkanırlardı.

Koltuk biçiminde bir banyo kabı.

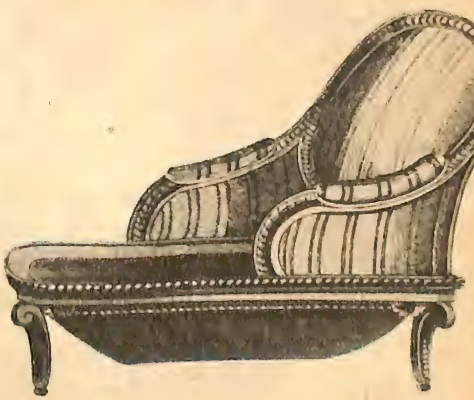

Yalnız hamamlarda değil, zenginlerin evlerinde de durum aynıydı. Kadınların, erkeklerle bir arada soyunup yıkanmalarında hiç bir mahzur görülmezdi. Hatta o kadar ki, ev sahibi, misafirini yemekten önce hamama davet eder, kendisi, hatta karısı da onunla birlikte yıkanırdı. Kadınların hamama misafirle beraber girip yıkanması, misafire gösterilen itibarın en büyük ölçüsüydü.

O Bu arada kral'la birlikte yıkanmak şerefine mazhar olanlar, bu hareketleriyle övünürler, bundan kendilerine büyük şeref payı çıkarırlardı. Üç, hatta dört kişinin bir arada yıkanması olağan bir şey olduğuna bakılacak olursa, o devrin banyolarının buna elverişli olduğunu düşünmek yerinde olur.

DOKTORLAR İŞE KARIŞINCA

Gariptir ama, Rönesansla birlikte pislik Avrupa'ya ilk adımlarını atmış oldu! İnsanlardaki o suya düşkünlük, yerini müthiş bir su korkusuna bırakıvermiş gibiydi. Yıllarca yıkanmayan, hatta silinip temizlenmeyen insanlar, üzerlerindeki pis kokuyu örtmek için ağır parfümler kullanıyorlar, Venedik gemileriyle Doğu ülkelerinden gelen bu pahalı kokular için avuç dolusu para veriyorlardı. En kibar muhitlerde bile kadınlar yanlarında ağır esanslara batırılmış küçük sünger parçacıkları taşırlar, arada bir koltuk altlarına sürerek kokularını örtmeye çalışırlardı.

Halkın, sudan korkmaya başlamasındaki asıl sebebin ne olduğu kesin olarak bilinemiyor. Sebep ne olursa olsun, insanlar pisliğe alışmıştı. Bir kimsenin banyo yapıp yapmamasına ancak doktorlar karar verebiliyordu. Toplanıyorlar, uzun süren fikir danışmalarından sonra hastalarına bir de banyo yapmasını tavsiye ediyorlar, belki bu şekilde dertlerine çare bulacağını söylüyorlardı. Eğer bir evde banyo, küvet ve benzeri eşyalardan varsa, o evde muhakkak bir hasta var demekti!

Halk hamamları XVI. yüzyıldan itibaren iyice ortadan kalkmaya yüz tuttu. Eskiden kalan ev banyoları da hemen hemen terk edilmiş durumdaydı. Yıkanıp temizlenmek, artık kimsenin aklından geçmez olmuştu.

SAKIN BAŞINIZA SU DEĞDİRMEYİN!

O günlerin doktorlarının, bugünkü meslektaşlarından çok farklı bir sağlık anlayışı vardı. Meselâ «Günlük Sağlık Bakımı» adlı bir kitabın yazarı şu tavsiyelerde bulunuyordu:

«Her gün ellerinizi yıkayın, yüzünüzü temizleyin, tıraş olun. Bu arada ifrata kaçmamak şartıyla başınızı da yıkayabilirsiniz.»

Fakat Jean de Renou adlı başka bir doktor ise onunla aynı fikirde değildi:

«Ellerinizi yıkayabilirsiniz,» diyordu. «Ayaklarınızı da ara sıra yıkamanızda bir mahzur yoktur. Fakat başa su sürmek, son derece tehlikelidir. Unutmamalıdır ki, başa sürülen su, her türlü derdin kaynağıdır!»

Bu gibi konularla yakından ilgili bir yazar olan Théophraste Renaudot da bir kitabında aynı konuya temas etmişti:

«Doktorlar tavsiye etmedikçe, banyo yapmak sadece lüzumsuz bir hareket değil, tehlikelidir de... En büyük zararı da müstakbel annelerin karınlarındaki hayat meyvalarını yok etmesidir!...»

Bütün bunlardan sonra insanların sudan bu derece korkmalarına hak vermemek elden gelmiyor!

XIX. yüzyıl sonlarında, bir istatistik meraklısının elde ettiği şu sonuç gerçekten ilgi çekicidir: Paris'teki 100 kişiden: 2 kişi evindeki banyodan istifade etmekte, 18 kişi sadece çorap değiştirmekten değiştirmeye ayaklarını yıkamakta, 54 kişi ayaklarını bir kış boyunca ancak iki kere, ellerini ve yüzünü cumartesi'den cumartesi'ye yıkamakta, saçlarına hiç su sürmemekte, 26 kişi ise hiç yıkanmamaktadır.

İslâm dünyasında ise temizlik birinci planda olduğundan, banyoya büyük önem verilirdi. Avrupalılar ortaçağ'ın kirli hayatını yaşarken, Türkler her aldıkları şehirde camilerle beraber hamamlar da yapıyordu. Bu durum, yüzyıllarca devam etti. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda İstanbul'da 302 çarşı hamamı, 14 536 saray ve konak hamamı bulunduğunu kaydeder. Bir milyon nüfuslu bir şehirde 14 838 hamam bulunması, Türkler'in temizliğe ne büyük önem verdiğini gösterir.

BANYO DEYİP GEÇMEYİN!

Banyo, bugünkü biçimini alıncaya kadar pek çok kılığa girdi. Önceleri kocaman bir fıçı biçimindeydi, zamanla çizmeye benzedi, yıllar sonra bugünkü banyolara benzeyen bir şekil aldı. O devirde Avrupa şehirlerinde su o kadar az, o kadar değerli bir maddeydi ki, banyo yapacak kimsenin azamî su tasarrufuna dikkat etmesi gerekirdi.

Madenden yapılan ilk banyolar Fransa'da 1680 yıllarında ortaya çıktı. Bu, bakırdan kocaman bir fıçı biçiminde garip bir banyoydu. Yıkanacak olan kimse bu fıçının ortasına tahtadan, alçak bir iskemle koyar, bunun üzerine oturarak hiz-

Bugün bile Batı'da dillere destan olan Türk hamamlarını, Avrupalı ressamlar eskiden, kendi hayallerine göre şekillendirirdi. Bunun sonucu olarak gerçeğe hiç uymayan hamam tabloları yapıldı. İşte İngres'in böyle bir tablosu:

Türk Hamamı

Yukarıda yaşlı kimselerin yatakta banyo yapmasını sağlayan acayip bir düzen; solda XV. yüzyılda Fransa'da umumî bir banyo.

metkârlarının kendisini yıkamalarına nezaret ederdi.

1760 yılından itibaren madenden yapılan banyolar, zengin evlerinde iyice yerleşmeye yüz tuttu. Bu arada Level adında bir kazancı ustası, zenginler için lüks banyolar imal ediyordu. Bu banyolar, tıpkı uzun birer koltuk biçimindeydi ve içine giren kimse kendisini rahat bir koltukta oturuyor zannedecek şekilde yapılmıştı. Altındaki ispirto ocakları ile suyu ısıtılan özel banyolar da vardı, ama böyle bir banyoda yıkanmak, gerçekten çok pahalıya mal oluyordu. Bir başkasının 1776 da piyasaya çıkardığı başka bir çeşit banyo da yıkanana sanki bir akar su içinde yüzüyormuş hissini vermesi bakımından ilgi çekiciydi.

Bu yıllarda ortaya atılan çizme biçimindeki banyo Parisliler'i şaşkına çevirmeye yetti. Kocaman bir çizme düşünün. Bunun koncunun açık tarafından içine girilebilsin ve baş dışarda kalmak üzere ayaklar ileriye uzatılarak içinde oturulabilsin. Bu çeşit banyolar da gayet tabiî olarak ancak zenginlerin evlerinde bulunuyordu. Fransız İhtilâli'nin önemli kişilerinden Marat da, Charlotte Corday tarafından böyle bir banyonun içinde yıkanırken hançerlenerek öldürülmüştü.

Deriden tulum biçimindeki banyolar da pek tuhaftı. Baş dışarıda kalmak üzere bu tulumun içine girilir, başın hemen yanındaki aralıktan içeriye sıcak su akıtılırdı. Suyun akıp gitmesi de, tulumun altındaki küçük bir deliği açmak suretiyle sağlanırdı.

Farnsa kraliçesi Marie-Antoinette, banyoya çok düşkündü. O kadar ki, tevkif edilip hapse atıldığı zaman bile banyo yapmak âdetinden vazgeçmemişti. Kötü akıbeti gelip çatmadan önce, saraydayken sık sık banyo yapar, yıkanır, sudan çıkarken de yabancı bakışlardan korunmak için nedimelerinden ikisinin önüne gerdiği havluların arkasından geçerdi. XVIII. yüzyıl Fransası'nda zengin tabakaya mensup kadınlarda bu çeşit bir utanma hissi bulunması gerçekten çok enderdi.

Marie-Antoinette'ten birkaç yıl önce, Madam Chatelet'nin kadın, hatta erkek

hizmetkârlarının önünde çırılçıplak yıkandığı bilinen bir gerçektir. Bir gün, nasılsa kadın hizmetçilerini bulamayan Madam Chatelet, erkek hizmetkârlarından birine seslenmiş ve banyosuna biraz sıcak su ilâve etmesini istemiş. Adamcağızın, elindeki suyu şaşkınlıkla banyoya değil de dışarıya döküp ziyan etmesi üzerine de söylemediğini bırakmamış!

Tıpkı Madam Chatelet gibi, başka zengin kadınlar da banyolarında istirahat ederlerken aynı zamanda misafirlerini kabul ederlerdi. Bunun için de banyo daireleri son derece lüks tefriş edilir, duvarlar tablolar, yerler değerli halılarla kaplanırdı.

Romalılar devrinde İmparatoriçe Popée'nin yaptığı süt banyoları, bu yıllarda da moda oldu. Meselâ Richelieu Dukası, vücudunun delikanlılığındaki taravetini devamlı olarak yaptığı süt banyolarıyla muhafaza edebildiğini iddia ederdi. Kendisi Bordeaux valisi iken halkın arasında Duka'nın banyo yaptığı sütleri dökmeyip, şişelerle yeniden satışa çıkardığı rivayetlerinin çıkması üzerine Bordeauxlular, bir süre süt içemez olmuşlardı.

Öte yanda Kastilya Kralı Zalim Pedro'nun yakınları, krallarına yaranmak için, kralın metresi ve gözdesi Maria de Padilla'nın banyo yaptığı suyu son damlasına varıncaya kadar içmeyi âdet edinmişlerdi.

Geçen yüzyılda şarap banyoları çok rağbetteydi. Bilhassa zenginler sevdikleri, ya da faydalı olduğunu işittikleri cins şaraplarla banyolarını doldurur, bunun içine girerek saatlerce oturur, böylece eski zindelik ve güçlerini kazanacaklarına inanırlardı.

Avrupa'da, özellikle Fransa'da bugünkü anlamıyla temizliğin faydalarının halk tarafından öğrenilip, banyonun benimsenmesi, ancak Pasteur'ün sağlık kurallarına verdiği önemden sonra başlar. O zamana kadar çok seyrek yıkanan halk, böylece suyun korkulacak bir şey olmadığını, aksine sağlığın temizlikle, temizliğin de su ile sağlandığını öğrenmiş oldu. Paris'te bile hamamların sayısı sekizi, onu geçmezken, kısa zamanda bu temizlik evleri çoğaldı, zarafete düşkün olan Parisliler, böylece temizliğe de önem verilmesi gerektiğini öğrendiler.

Kitaplar Arasında

FİN DESTANI

Kalevala, Fin Destanı (Runo 1-25), Fince'den çevirenler: Lâle Obuz ve Muammer Obuz, Ankara, 1965, Balkanoğlu Matbaacılık Limited Şirketi, 332 + 24 sayfa, 15 TL.

Dünya milletlerinin destanları arasında Finler'in **Kalevala**'sı, başta gelenlerdendir. Elias Lönnrot'un 1835'te halk arasından derleyip yayınladığı bu büyük manzum destan, o tarihten sonra başlıca dillere çevrildiği halde, Türkçe tercümesi yoktu. Elimizdeki eser, dilimize, kardeş bir milletin en büyük kültür hazinesinin tercümesini kazandırmış oluyor. Destan, «runo» denen kısımlara bölünmüştür. Elimizdeki cilt, ilk 25 runonun serbest nazımla tercümesini içine alıyor. Sade, başarılı bir Türkçe'yle yapılan bu pek değerli tercüme, doğrudan doğruya Fince'den yapıldığı için, bir kat daha değer kazanıyor.

«Kalevala», Fince'de «Güney Yurdu» ve mecazen «kahramanlar yurdu» demektir. Destanın ortaya çıkarılıp yayınlanması, Finlandiya'da millî şuurun uyanmasında en büyük rolü oynamış ve 1918 Fin bağımsızlığının gerçek temellerini atmıştır. Destanların, milletlerin hayatındaki rolü bu derece önemlidir. Dünyanın belki en zengin ve parlak destanlarına sahip olan Türk milletinin, hâlâ öz kaynakları olan bu eserlerin yayınlanmamasından uğradığı kayıplar, ilk bakışta tasavvur edilemeyecek derecede muazzamdır. Bu işi başaracak ilim adamlarımız ve kurumlarımız, Türk milletine tahmin edilemeyecek derecede büyük hizmet yapacaklardır. Tabiî bazı meselelerde olduğu gibi yüzümüze, gözümüze bulaştırmamak şartıyla.

Y. Ö.

Abdülaziz'in Londra Belediye reisi tarafından istikbali.

HELE bazı ağaların yardımıyla yokuş çıkılırken araba zaptolunamayarak süratle aşağıya doğru inmeye başlayınca Refik Bey kendisini dışarıya atıp zedelendiğinden beş, on gün evinde tedavi görmeye mecbur kalmıştı. Lâkin ben, merhumun rivayet olunan hasisliği asılsız olup, garazkârların düzmesidir, derim. Ne çare ki, bir şeyin duyulması, olmasından fenadır dedikleri budur. Rabbim cümleyi iftiradan saklasın.

Vâlide Kethudâlığı, vezirlerden Hâlet Paşa'ya ihsan ve Hazine-i Hassa Nâzırlığı da başkâtipliğe ilâve edilerek uhdemize havale buyuruldu.

Padişah yedi buçuk milyon konsolidi olup bu miktardan yılda hâsıl olan seksen bin keseden fazla faizi ve padişaha ait tahsisattan da ayda dürder bin kese harem hazinesine konulup bundan kendileri bizzat sipariş buyurmuş oldukları zırhlı, gemi ve Krup topları taksitlerini öder vesair arzu buyurdukları yerlere harcarlardı. Bu tahsisat on altı bin kese olduğundan, bundan adı geçen dört bin kese ve padişah dairesine mahsuben her ay mâbeyncilere verilen bin kese çıkarıldıktan sonra kalanının şehzaheler, sultanlar, kadın - efendiler, bendegân, ahçılar, kuşçular (1) ve diğer hademe maaşlarıyla mutfak, Istabl-ı âmire (2) ve tamirler masrafları karşılığı olarak Hazine-i hassaca muamelesi yapılırdı. Ve Hazine-i hassa'ya bağlı bazı emlâk, fabrika ve çiftliklerin geliri de yılda bin kese civarında bir şey tutardı.

---

(1) Padişahın şahsen yiyeceği yemeğin piştiği kuşhane mutfağı hademesi.

(2) Saray ahırı.

YEDİ BUÇUK MİLYONLUK KONSOLİD

Sultan Aziz'in Mabeyin Başkâtibi Atıf Beyin hatıraları

Bu hatıraların baş tarafı 7. sayımızdadır.

Sadrâzam Hüseyin Avni Paşa'nın meydana getirmiş olduğu malî ıslahat, çıkardığı konsolidden ibaret olup bu, senelik devlet masraflarını oldukça idare edebilmiş ise de, devlet gelirlerinin büyük kısmı borcun faizi karşılığı idi. Kalan kısımla devlet masrafını idare kabil mi? İleride darlığın daha da artacağı meydanda olup, Hüseyin Avni Paşa'nın maliyeye esasında bir çaresi olamadı.

Fuad Paşa'nın ilk sadâretinden beri bütçe açığını kapatmak üzere istikraz yolu tutulmuştu. Hatta:

— İstikrazsız devlet yaşamaz, sözü o zaman onun dilinden naklolunmuştur.

Yalnız istikrazdan komisyon almak âdet halinde ise de, böyle alışverişlere halk çok söylenmekte idi. Suphi Paşa merhumun efendimize evvelce takdim ettiği lâyihada pek güzel beyan olunmuştur. Bu lâyiha, bazı matbu mecmualarda vardır.

Hazine darlığı bizde haylice eskidir. Dışarıdan borç alınmaya teşebbüs edildiği halde yolu bulunamadığını bazı tarihler yazar. O zaman yolu bulunamadığı pek isabet de olmuştur. Dışarıdan istikrazın başlangıcı Abdülmecid Han zamanındadır. Evvelâ kendileri buna katiyen razı değillerken, sonraları ihtiyar buyurmuşlardır. Vefatlarından kalma, geçişi yalnız İstanbul'a mahsus hayli kâğıt para mevcut idi. Şam olayından dolayı orada bulunan Hariciye Nazırı Fuad Paşa da sonradan vuku bulan Abdülaziz efendimizin cülûsunu müteakip sadrâzam tayin olunmuşsa da İstanbul'a henüz gelmediğinden Meclis-i Vâlâ Reisi Yusuf Kâmil Paşa, sadâret kaymakamı idi. Bir gün birdenbire dört, beş yüzlük kaime (3) bir yüzlük altına düşerek alışveriş durmuş ve bazı dükkânlar kapanmıştı. Bunun üzerine vükelâ telâş edip, hele kaymakam paşa vakar ve itibar sahibi bir zat olduğundan gereken sarraf ve tüccar vasıtasıyla nakit verilip kayme toplanmasına himmet etti. Böylece işin önü alınmış, sonra da Sadrâzam Fuad Paşa da gelmiş bulunduğundan kaimenin kaldırılması ve verilecek faize karşılık tedariki müzakeresine başlandı. Hazır faizi olmayan bir iç borcun faizi için bulunacak karşılıkla tedricen ve belki çok ise birazının ilgası ve birazının muhafaza ve tedavülü o vakit müftü olan Sadeddin Efendi ve bazı vükelâ taraflarından ihtar olunmuştu. Lâkin umumiyetle halk ve bilhassa maaş sahipleri en fazla zarar görmekte olduğundan çoğunluk işin sonunu düşünmeden ilgası arzusunda idiler. İş başında bulunanlar da çoğunluğun isteğine hizmet edip komisyonculuk gibi şahsî bir çıkar da mevcut olduğundan zihinler tabiî bu şahsî çıkar yoluna sapmış ve padişah da kendi zamanlarında halka kaime belâsının bir defada kaldırılması gibi bir cemile göstermeye müsait bulunmuştur. Bunun üzerine Fuad Paşa kırk milyon konsolid çıkartıp ve faizlerine karşılık tuz inhisarı (4) gibi bazı karşılıklar ihdas ederek Ayasofya civarında yarım kalan dârülfünûn binası içinde kaime getiren-

(3) Kâğıt para.
(4) Tekeli.

Bahriye Ferikı İsmail Maşuk Paşa.

lere yüzde kırk nakit ve altmış konsolid verilerek iş halledilmiş ve bu bir zaman dârülfünûn kaidesi diye anılmıştır.

Şimdi ne oldu?... Ne olacak, tahminen dörtte bir derecede olan faizsiz dahilî istikraz tahvillerini hazine yıllık belli miktarda faizli dış borç ve kırk milyon konsolid ile kapatmış ve ağır bir yük altına girmiş oldu. Daha evvelden de başka dış borçlar vardı. Müftü ve sairenin ihtarları pek faydalı ve doğru imiş. Ne çare ki, ara yere şahsî menfaat karışmış. Sonra bu miktar konsolide Mahmud Nedim Paşa'nın ilk sadâretinde yirmi milyon ve Hüseyin Avni Paşa'nın sadâretinde kırk milyon eklenerek hepsi yüz milyona çıktı. Diğer dış borçlar, faizi ve borç taksitleriyle birlikte hazinece yılda on beş milyon lirayı ödemenin ve hem de devletin zarurî masraflarını idare etmenin imkânsız duruma geldiği meydana çıktı. Bunun üzerine konsolid faizinin yarısının tecili hakkında karar zuhur etti.

AMERİKA'YA ISMARLANAN SİLÂHLAR

Mevcut silâhları sığdırmaya kâfi olmak ve masrafı padişah tarafından ödenmek üzere Şirvanlı'nın sadâreti sırasında inşasına başlanan Dolmabahçe civarındaki silâhhane tamamlandığı gibi, Amerika'ya Hüseyin Avni Paşa vasıtasıyla ısmarlanan altı yüz bin yeni icat olunmuş tüfekler de gelmeye başladı. Hüseyin Avni Paşa, bu tüfekleri ısmarlamışsa da, bunların fişeklerinin burada yapılması için gerekli aletleri tedarik etmemiş olduğundan iş yarım kaldı. Çünkü bu tüfeklerin fişeksiz işe yaramayacağı ve ileride tedariki kabil ise de vakit kaybedileceği meydandadır, diye askerler itiraz ediyordu. Amerika'dan bunları satın almaya vasıta olan Azaryan'ın marifetiyle bu alışverişten Hüseyin Avni Paşa hayli para kazandı derler. Burada yapılabilen fişekler, ancak Şnayderler için olup, o da kâfi gelmediğinden dışarıdan fişek satın almaya ihtiyaç hissedildi. Velhasıl Hüseyin Avni Paşa muradına nail olmakla beraber bir aralık Bağdad valisi Redif Paşa'nın Müntefik şeyhi (5) Nâsır Paşa'yı tavsiyesinden ve bazı rivayetlerden şeyhin servet sahibi olduğunu sezmesi üzerine ondan da istifade maksadıyla İstanbul'a celp edilmesine karar vermişse de, o zamana kadar kendisi sadâretten ayrıldığı için o saadete Serkurena Hâfız Mehmed Bey nail olmuştur.

Hüseyin Avni Paşa'dan düşmanları şikâyete başlayarak birtakım kötülükleri içeriden ve dışarıdan padişahın kulağına gider oldu. Bundan evvel kızı için yapmış olduğu düğünde de pek büyük masraflar ederek halkın diline düşmüş ve çok zaman şöhretin neticesi afet olagelmiş bulunduğundan nihayet efendimiz onun vücudundan istiğna alâmetleri göstermeye başlayıp, Şam'daki eski Sadrâzam Es'ad Paşa'yı sonra sadârete getirmek üzere Bahriye Nazırlığına tayin buyurdular. Fakat maksat bilinmemesi için sadrâzama verilmek için kuyumcu Serkiz'e padişahın murassa bir resmi ısmarlandı.

Mısır valisi de Hüseyin Avni Paşa'dan gocunmuş olduğundan Abraham, her an ve her dakika Serkurena Mehmed Bey'e telkinler yapmaktan geri durmazmış. Artık, Allahın gizli hükmü nedir bilinmez. Bu aralık başmâbeynci olanlar, birbirinden daha mürtekip ve hele bu Mehmed Bey bu hususta kendisinden evvel gelenlere galip olduğu için padişahın Hüseyin Avni Paşa'dan yüz çevirdiğini hissedip, Mısır vergisinin getirtilmesi zamanı olduğunu da düşünerek Hıdîv'in Hüseyin Avni Paşa'dan emniyeti olmadığına dair Abraham Paşa'nın sözünü arz etmiş. O aralık Hıdiv tarafından olmak üzere Abraham'ın getirdiği para hazineye alınmış ve Es'ad Paşa da gelmiş bulunduğundan, mühür Hüseyin Avni Paşa'dan geri alındı ve Es'ad Paşa ikinci defa sadârete nail oldu.

---

(5) Müntefik, eski Bağdad vilâyetine bağlı, daha çok göçebe Araplar'ın oturduğu bir bölge idi. Kendilerini idare eden kabile başkanlarına ise şeyh denilirdi.

Londra'da Sultan Abdülaziz şerefine verilen bir balo.

Efendimiz, bu hususa ve bunun gibi olaylara dair, bulunduğum müddetçe bana bir şey söylemediler. Ben, velinimetime samimî olarak bağlı bulunmakla beraber, kendi kendime bu yolda olan kötü işleri düşünür ve elimden geldiği kadar başmâbeyncilere açıkça veya dolayısıyla itirazdan geri kalmazdım. İşi bu dereceye kadar getirdikten sonra Mehmed Bey bize söyledi. Fakat, bundan kendisi ne kadar faydalandı bilemem. Ancak, cehalet yüzünden devlete ve bilhassa velinimete bu yüzden büyük zarar vermiş olduğu meydandadır. Âli Paşa'dan sonra sadrâzamların bütün bütüne gizli ve kötü maksatlar tesiriyle sık sık değiştirilmeleri, devlet işlerini güçleştirir olmuştur.

Bir müddetten beri Avrupa gazeteleri, Osmanlı devletini hasta adam diye anıyorlar. Cenâb-ı Hak İslâm devlet ve milletine kuvvet ve metanet verip padişahlarımıza uyanıklıklar nasip etsin. Başmâbeyncilerbile az zamanda değiştirildikleri için bu sefer gelen Hâfız Mehmed Bey'in, azli vaki olursa, sonra darlık çekmemek için hiç bir şeye bakmadan kendisini şahsî istifadesine vermeye kuvvetle azmettiğini bazı ahbaplarına söylemiş. Gerçi, hizmetten çıkanlara gene de geçinecek kadar maaş verilmekte olduğundan, az müddette çıkmak, irtikâba özür ve bahane olamazsa da bunlar öyle manaları bilen akıllı ve hamiyetli adamlar değillerdi. Kendileri birtakım aşağılık ve sefil kimselerden ve her türlü kötü huy sahiplerinden bulundukları için böyle fenalıklara cesaret etmeleri uzak görülmez. Aslında padişahlara yakın olanlar, uzun yıllar enderunda terbiye görerek yakınlık hâsıl edegeldikleri için şimdiki kadar fenalıklar olmazmış. Bizim idare usulümüzde bu gibi yakınların zararı meydandadır. Çünkü padişahların iradelerine karşı sadıkça doğruyu söylemenin kaza ve kaderle mücadeleden farkı yoktur. Gerçi padişahlar, memleket ve devletini vükelâdan ve herkesten fazla severse de, yakınında bulunanların fesat verici sözlerle fikirlerini değiştirdikleri ve sadıkların doğru düşüncelerini boşa çıkardıkları denenmiştir.

Es'ad Paşa, Harbiye Mektebi'nden çıkma Sofu Es'ad diye meşhur ve sadakat ve doğrulukla nam almış olup, ancak yüksek mevkilere çıkma müddeti pek az bulunduğundan, dünyayı tecrübesi de o nispette idi.

Sultan Abdülaziz, Viyana'ya varışında gardan şehre girerken.

MALÎ BUHRAN

Bir zamandan beri artmakta bulunan malî buhran, bu zamanda bir kat daha çoğalıp esasen sadrâzamların şimdi düşündükleri sadece hazine meselesi idi. Biçare Es'ad Paşa, Hüseyin Avni Paşa'nın bıraktıklarıyla idare dolabını şöylece birkaç ay çevirmekte ise de, ileride faizlerin ve diğer masrafların ödenmesinin imkânsız hale geleceği ve faizin az zamanda bütün geliri mahvedeceği hususundaki düşünceleriyle yanıp yakılarak malî güçlükleri padişaha kendisinden evvel gelenlerden daha fazla ve daha tafsilâtlı olarak arz etti. Bizzat kendisi iki yüz bin kuruş maaşından yüz elli bin kuruşunu hazineye terk ederek elli bin kuruşla kanaat etti. Sonra, öbür maaşların beş bin kuruştan fazlasının yarısının kesilmesine girişti. Gerçi, maaşların hepsi kesilse, gene de yaraya merhem olamazsa da, onun bundan asıl maksadı padişahın tahsisatından da münasip miktarda şeyi terk ettirmek, böylece devletin hakikaten tasarrufa riayet edeceğini Frenklere gösterip, istikraz senedi hâmillerinin her yerden fazla bulundukları Fransa ve İngiltere devletlerini ikna etmek, devletin zarurî masraflarını meydana koyarak bütçe muvazenesinin hâsıl olması için faizden lüzumlu miktarı indirtmekti.

Lâkin, maksadını ilk anda açıklasa, borsanın karışıklığını ve Osmanlı devleti umumî eshamının birdenbire düşmesini, ayrıca da birtakım halkın zararını ve âlemin gözünde malî itibarın adamakıllı azalmasını mucip olacaktı.

Netekim, Mahmud Nedim Paşa'nın sadâretinde faizlerin yarısının birdenbire tecili yüzünden devletin ve halkın ne zararlara uğradığını herkes bilir.

Devletin gelir ve giderini aynı seviyeye getirmeden mukaveleye bağlı borç faizlerine el atmak ve Avrupa gazetelerinde asılı, asılsız idaremiz aleyhine yazılacak şeyleri göze almak akla uygun görülmüyordu. Bunun için Es'ad Paşa böyle yapınca (6) hemen herkes:

— Es'ad Paşa, masrafı olmayan kimsedir. Bunun için maaşını indirmekle halkı zarara soktu. Bakalım kendisinden sonra gelecek sadrâzamlar, bu miktarla idare edebilirler mi? Maaş indirimi bazı ufak, tefek açıkları kapatmak yolunda alınacak bir tedbirdir. Ama, asıl derde çare midir? Gibi sözlerle taarruza başladılar.

Bu aralık bir de Zeylâ meselesi meydana çıktı. Onun aslı şudur: Abraham, şeytan gibi Serkurenâ Hâfız Mehmed Bey'in bütün damar ve sinirlerine yerleşmiş bulunuyordu. Es'ad Paşa ise, halim, selim bir kimse olup Mısır'ca elde edilebilir sanıldığından, ikisi bir olup Kızıldeniz'de Habeş kıyılarında vaktiyle Osmanlı devletinin idaresine girmiş olan ve bir şeyh idaresinde bulunan Zeylâ bölgesinin Mısır'a verilmesi dileğini ortaya koydular. Çünkü, Hâfız'ın bu vesile ile biraz bir şey daha kapmaya hırsı çoğalmıştı. Hatta bu meseleyi bir münasebetle bize de açtı.

---

(6) Yani kendi maaşını indirince.

Lâkin, Es'ad Paşa'nın iffet ve istikametten kıl kadar ayrılmayacağını bildiğimden:

— Efendimize arz ediniz, dedim. Çünkü, hemen arz edilirse, efendimiz sadrâzamdan soracak, o da bunu doğru bulup kabul etmeyecek, böylece serkurenânın irtikâbı meydana çıkarak belki de değiştirilecek diye düşünüyordum.

Lâkin, buna cesaret edemeyerek evvelâ sadrâzama açar da onu ikna ederim sandı. Gerçi, maksadını kendisine arz ettiyse de onu bu hususta yerinden kımıldatılamayacak kadar sağlam buldu. Sonra bize sadrâzamı yermeye başladı. Lâkin tamahkâr Arnavut, çıkarından da vazgeçemiyordu. Mütemadî ısrarlarıyla paşayı bunalttı. Es'ad Paşa bunun üzerine orasının esasen devlete hâsılat verir bir yer olmadığını, bunun için senede on beş bin altın vergi verilmek şartıyla Mısır idaresine ihale edilmesinden başka şeklin mümkün olamayacağını katî şekilde söyledi ve bu karar efendimize de arz edilmiş bulunduğundan Abraham şapa oturdu. Durum ise, Hatt-ı Hümâyûn'la Hıdîv'e bildirildi.

Lâkin bu iş için her zamanki gibi hazineye bir hayli para takdim edilmiş ve üstelik her yıl şart koşulan vergi de verileceğinden bu iş Mısır'a bir hayli pahalıya oturmuş demektir. Bu yüzden Mısır memurları Abraham'a diş bilemeye başladılar. İşte bundan sonra da Hüseyin Avni Paşa'nın, hasretini çektiği Nâsır Paşa çıkageldi. Padişaha, Vâlide-Sultan'a, sadrâzama, başmâbeynci ve bize münasip hediyeler getirdi. Bizimki iki top şal ile bir maşlah ve birkaç top kumaştan ibaretti.

Başmâbeynci hazır vazifedeyken iki oğlunu sünnet ettirip bu yüzden de çapulculukta bulunmak sevdasına düşerek düğüne başladı. Vakıa biz gittik. Lâkin, Nâsır Paşa'yı davetin münasebeti var mı? İstanbul düğünlerini görmediğini bahane ederek onu da çağırdı. Herkes işin inceliğini anlamaz mı? Herif Türkçe bilmiyor. Hayalden (7), orta oyunundan ne anlar? O gece beraber bulunduk. Oyunu seyrederken biçare Arap, gece yarılarına kadar ağzını bir karış açarak esnemekteydi. Fakat Arabın asıl maksadı, vezirlik olup, Es'ad Paşa ise kendisine hemen vezirlik vermeyerek bunu Bağdad'da bazı işe yarar hizmetler göstermesine bırakmak istiyordu. Ancak, Arabın altınları Hâfız'ın sabrını taşırmıştı. Ne yapsın... Hele yolunu bularak padişaha meseleyi arz etti. Efendimiz de herifi meyus olarak göndermeyi reva görmeyip vezirlik rütbesi ihsan ettiler. Böyle vezir olanlara beratını götüren zata üç yüz lira ve mâbeyn hademesine aralarında bölüşmek üzere o miktar bir şey göndermek teşrifat icabından iken Nâsır Paşa tarafından galiba yedi bin altın gelip, bundan bize efendimiz bin beş yüz lira ihsan buyurdular.

Başmâbeynci ve öbür kurenâ da hisse aldılar. Fakat Serkurenâ'nın gizli olarak fazla para aldığı herkesçe söylenmiştir.

Bu fasıl da böyle geçti. Bundan sonra Hersek meselesi çıkıp bazı tamahkârların alışverişine halel gelir gibi oldu. Lâkin evvelce mâbeyn bekçi hademesinden iken Ziver'in başmâbeynciliğinde kasaplar kethudâsı ettirdiği Kayserili bir müzevir, sonradan Hâfız'ın da adamı oldu. Gündüzleri kapı, baca demez dolaşır ve bulduğu işleri efendisinin kuvvetiyle gördürerek böyle şeylerden her ay başı hesaba bakılıp ne hâsıl olursa az çok demez beyefendi alçak gönüllü olduklarından kabul buyururlarmış. Demek herife de ondalık gibi bir şey verilirmiş. Öyle rivayetler ederler. Kendisi de pek boş durmadı. Abraham'ın Hersek meselesinden evvel vezirliğine ve bu kere de vükelâ meclisine memuriyetine sebep oldu.

Hersek meselesinin başlangıcı hafifçe görülüp maliye ıslahatı arasında işi büyütmek de iyi olmayacağından Es'ad Paşa evvelâ işe pek ehemmiyet vermedi gibi derler. Nihayet oraca kavga büyümeye başlayınca asker sevki icabettiğinden durum padişahın kulağına vardı. Hersek'in Hıristiyanı fazla olup, Sırbistan ve Karadağ da civar bulunduğundan ihtilâl ateşini bir an evvel bastırmak için adamakıllı tedarike teşebbüs lâzımken birkaç tabur asker nakli ile yetinilmesine hazret-i padişah pek fazla hiddet buyurarak benim bir günde birkaç kere Es'ad Paşa'ya gidip geldiğim oldu.

Bu aralık, Rusya, Avusturya ve Almanya'yı kendisine uydurup devletler tarafından konsoloslar vasıtasıyla ihtilâlcilere nasihatte bulunması ve dinlemezlerse devletçe o zaman tedip hareketine geçilmesi teklif edildi. Fakat bu hal, asilere vakit kazandırıp noksanlarını tamamlamalarına ve Rusya'nın Sırplı ve Karadağlılar'ı kışkırtma ve kandırma için zaman bulmasına vesile olacak bir hile idi.

İşte felâketli 93 harbinin menşei budur.

Yayınlayan: Midhat SERTOĞLU

— S O N —

(7) Yani karagöz oynatılmasından.

2 KASIM

A. P. Meclis grupu, yeni hükümete güven oyu verdi.

4 KASIM

İstanbul'da sivil savunma tatbikatı yapıldı ve ışıklar gece 21,30'dan sabaha kadar karartıldı.

● Kıbrıs'ta Rumlar yeniden karışıklık çıkardılar.

5 KASIM

Kıbrıs olayları ile ilgili olarak askerî birliklerimize hazırlık talimatı verildi.

6 KASIM

Hükümet programının Millet Meclisi'nde görüşülmesine başlandı.

10 KASIM

Ölüm gününde Atatürk anıldı.

11 KASIM

Süleyman Demirel hükümeti Meclis'ten güven oyu aldı. Oylamaya 436 milletvekili katıldı. Kullanılan oyların dağılışı şöyledir:

252 beyaz oy (müspet)
172 kırmızı oy (menfi)
10 yeşil oy (çekimser)
2 boş

● Güvenlik Konseyi, Rodezya'daki beyaz azınlığın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilân etmesinden doğan durumu görüştü.

17 KASIM

Birleşmiş Milletler'e üyelik meselesi genel kurula getirilmiş olan Komünist Çin'in bu teklifi genel kurulca 15. defa olarak reddedildi.

18 KASIM

Bir askerî nakliye uçağımız düştü. Dokuz kişi şehit oldu. Uçak fena hava şartları yüzünden Ankara yakınlarındaki Yakacık köyü civarına düştü.

19 KASIM

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, B. M.'in Kıbrıs konusundaki toplantısına katılmak üzere New York'a hareket etti.

22 KASIM

Şiddetli lodos fırtınası karada ve denizde büyük hasara sebep oldu. Fırtınanın şiddetinden 50 kadar tekne parçalandı, dört kişi boğuldu, bazı evlerin çatıları uçtu.

23 KASIM

Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan toplantıda, hükümete savunma gücü ve askerî ihtiyaçlar hakkında bilgi verildi.

● Ağır sıklet dünya boks şampiyonu, Amerikalı Müslüman Mehmed Ali Clay, Floyd Patterson'u 12 nci ravntta teknik nakavtla yenerek şampiyonluk unvanını korudu.

24 KASIM

Başbakan Süleyman Demirel, Amerikan ve Rus büyükelçileriyle Kıbrıs mevzuunda görüştü. Öte yandan Birleşmiş Milletler'deki Türk delegesi Orhan Eralp, genel sekreter U-Thant'a gönderdiği bir mektupla, Yunanistan'ın Kıbrıs'a devamlı olarak askerî malzeme göndermekte olduğunu bildirdi.

25 KASIM

A. B. D. Savunma Bakanlığının bir sözcüsü, dokuz NATO ülkesinde atom silâhı bulunduğunu söyledi. Bu dokuz devlet arasında Türkiye de var.

26 KASIM

İlk Fransız sunî peyki fırlatıldı. A-1 adı verilen 42 kilo ağırlığındaki peyk, üç kademeli bir füze ile atıldı.

27 KASIM

Kıbrıs meselesinin B. M.'de ancak aralık ayının ortalarına doğru gündeme alınacağı açıklandı.

30 KASIM

Cumhuriyet Senatosu'nda başkan seçimleri sonuçlanamadı. Bugün yapılan 46. turda da başkan seçilemedi.

Bunu biliyor musunuz ?

DÜNYADA KAÇ TÜRK VAR

"Efendiler! Bu dünyây-ı beşeriyette asgarî yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azîmesi vardır ve bu milletin sâha-i arzdaki vüs'ati nisbetinde sâha-i tarihte de bir derinliği vardır."

ATATÜRK

(T.B.M.M. Zabıt Cerîdesi, XXIV, 305)

Okuyucularımızın ısrarla sordukları meselelerden biri, dünyada ne kadar Türk olduğudur. Aşağıdaki listede, 1965 sonunda dünya devletlerinde Türkçe konuşan ne kadar insan yaşadığına dair bir tahmin tablosu bulacaksınız:

Rusya	33 785 000
Türkiye	29 000 000
İran	5 775 000
Çin	5 000 000
Afganistan	2 500 000
Bulgaristan	945 000
Irak	567 000
Brezilya	320 000
Romanya	310 000
Yunanistan	252 000
Yugoslavya	250 000
Kıbrıs	120 000
Suriye	63 000
Almanya	60 000
A.B.D.	44 000
Ürdün	42 000
Arnavutluk	32 000
Mısır	27 000
İngiltere	20 000
Japonya	10 000
Arjantin	7 000
Lübnan	7 000
Libya	6 000
Finlandiya	5 000
Polonya	3 000
Yemen	3 000
Fransa	3 000
Avusturya	3 000
Holanda	3 000
Belçika	3 000
İsviçre	3 000
İsveç	1 000
İtalya	1 000
Avustralya	1 000
Güney Afr.	1 000
Kanada	1 000
Diğer devletler	10 000
TOPLAM:	79 183 000

Türkçe, dünyada konuşulan diller arasında, konuşanların sayısı bakımından — sırasıyla — Çince, İngilizce, Hindce, İspanyolca, Almanca, Rusça, Japonca, Arapça ve Bengalce'den sonra 10. gelmektedir. Portekizce, İtalyanca ve Fransızca'yı konuşanlar, Türkçe konuşanlardan daha azdır.

Y. Ö.

Gelecek Sayımızda : Dünyada Kaç Müslüman Var?

Nureddin Çınar (Kuşluca Köyü - Trabzon)

Kıbrıs'ta neden Türkler Rumlar'dan daha az?

Kıbrıs'ta Türk nüfusu, bir zamanlar Rumlar kadardı. Fakat Türk milletinin gayet zararlı bir geleneği vardır, bayrağını görmediği toprağı terk eder ve bayrağının dalgalandığı yerlere can atar. Kıbrıs, geçici İngiliz idaresine terk edildiği zaman da, on binlerce Türk, Türkiye'ye gelmiş, bir kısmı da İngiltere'ye, Mısır'a, Suriye'ye gitmiştir. Yalnız Londra'da 15 000 Kıbrıs Türkü yaşamaktadır. Her gün birkaç Kıbrıslı, yerleşmek üzere Türkiye'ye gelmektedir. Bu vaziyette nüfus dengesinin daha da bozulacağından korkulur. Dış Türkler, tamamen himayesiz oldukları için, onları göçe zorlayan sebepleri kısmen de olsa mazur görmemiz yerinde olur. Yunanistan, XIX. asrın son yıllarından beri, Kıbrıs'la ilgilenmiş ve adayı ilhak etmek için devamlı, enerjik ve azimli bir çaba göstermiştir. Bizim Kıbrıs'la ilgilenmemiz ise, pek yenidir.

Nevin Önel (Yerköy - Yozgat)

Jeanne d'Arc kimdir? Homer kaçıncı asırda yaşamıştır?

Jeanne d'Arc, XV. yüzyıl başlarında, Fransa, İngilizler'in işgalinde iken, Fransızlar'ı İngilizler'e karşı ayaklandırarak ülkenin büyük bir parçasının kurtulmasına sebep olan bir genç kızdır. İlhamını Tanrı'dan aldığını söyleyen Jeanne d'Arc, İngilizler tarafından enkizisyon mahkemesine verilmiş ve dinsizlikle suçlandırılarak yakılmıştır. — Homer, M. Ö. IX. yüzyılda yaşamıştır.

H. Daldal (Erzincan)

Şeyh Said isyanına ait bir kitap var mı?

Şeyh Said isyanı üzerinde müstakil bir kitap yoktur. O zamandan bahseden birçok kitapta bu konuda bilgi vardır. En iyisi, devrin gündelik gazetelerini okumaktır. Bu gazete koleksiyonları, İstanbul'da Bayezit'te Belediye Kütüphanesi'nde mevcuttur.

Hasan Çağlayan (Mecidiyeköy - İstanbul)

Antiller'deki Türk adalarına bu adın verilmesinin sebebi, fese benzeyen bitkilermiş. Doğru mu?

Bu rivayet birkaç yerde varsa da, doğru olmaması icap eder. Çünkü bu adalara «Türk» adının verildiği XVI. yüzyılın sonlarında Türk serpuşu kavuktu. Bildiğiniz gibi fes, ancak XIX. yüzyılda serpuş olarak kabul edilmiştir.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları, bu sayfalarda cevaplandırılmaktadır.

Muharrem Makal (Yenimahalle - Ankara)

Bekirağa Bölüğü adı nereden kalmıştır? Kızılelma ne demektir?

Bekirağa Bölüğü, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet devirlerinde Maçka Taşkışlasında bulunan bir bölüktü. Adını vaktiyle bu bölüğün kumandanı olan bir yüzbaşıdan almıştır. Çoğunlukla siyasî sanıklar burada muhafaza edilirdi. — Kızılelma, Türk milletinin muhayyilesinde, erişilmesi hemen hemen mümkün olmayan, fakat erişmek için milletçe çalışmak icap eden bir ideali temsil eder. Bazılarına göre Kızılelma, Roma'daki Sen Piyer katedralinin kubbesidir. «Kızılelma'ya erişmek» demek, Türk milletinin gönlünde yatan birçok ülkünün gerçekleşmesi demektir.

Mehmed Yanar (Yoncakaya Köyü - Antakya)

İstediğiniz konuda bir kitap olup olmadığını bilmiyoruz. Çünkü tarihle ilgili değil. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan veya üniversitelerden sordurursanız, size cevap verirler.

Mesut Büyüközer (Doğanhisar - Konya)

İlk posta pulunu hangi memleket kullandı? İlk uçağı, hangi memleketli kim icat etti? İlk sunî peyk hangi tarihte fırlatıldı?

İlk posta pulu 1840'ta İngiltere'de kullanıldı. İlk uçağı Wilbur ve Orville Wright adında iki Amerikalı kardeş 1903'te uçurmuştur. İlk sunî peyki 4 ekim 1957'de Ruslar fırlattı.

Thomas D. Goodrich (Fındıklı - İstanbul)

Türk korsanlarının Karayib Denizi ile ilgisinden hangi İngiliz kaynağı bahsediyor?

Sorduğunuz rivayet *History of the County of Cornwall* adlı eski bir İngilizce kitabın I. cildinin 496. sayfasındadır. İlginize ve verdiğiniz bilgilere teşekkür ederiz.

İsmail Taşkınseda (İzmir)

Kubilây hakkında bir yazı neşreder misiniz?

Kubilây ve Menemen olayı hakkında bir yazı neşretmeyi düşünüyoruz.

Gürbüz Özer (İzmir)

Türkçe'de en güzel Mevlid'i kim yazmıştır? Tekfur ne demektir? Hayat Tarih Mecmuası kaç cilt olacak?

Türkçe'de en güzel Mevlid'i şüphesiz Süleyman Çelebi yazmıştır. Öyle ki, diğer Mevlid'ler tamamen unutulmuştur. Yalnız Süleyman Çelebi'ninki okunmaktadır. 10'dan fazla yabancı dile çevrilen bu Mevlid'in şairi Süleyman Çelebi, 1422'de Bursa'da ölmüştür. — «Tekfur», Bizans derebeylerine Türkler'in verdikleri isimdir; «tekür» diye de geçer. Bunlar Anadolu Beylikleri zamanındaki Türk prensleri gibi hükümdar değillerdi. — Hayat Tarih Mecmuası, süresiz bir dergidir. Daimî olarak çıkacaktır. Hayat ve Ses gibi.

Galip Boran (Trabzon)

II. Selim nasıl öldü?

II. Selim, Topkapı Sarayı'ndaki hamamında yıkanırken ayağı kaydı. Fena şekilde düştü. Beyin kanamasından öldü. Esasen hastaydı. — İstediğiniz adresi veremeyeceğimiz için özür dileriz. Adres sahibini incitmek ihtimalimiz vardır.

Harun Reşit Buyuran (Kasımpaşa - İstanbul)

Tarihte Türkler'le Almanlar'ın yaptıkları meydan muharebeleri hangileridir?

Türkler'le Almanlar, 1792'ye kadar birbirleriyle savaşmışlardır. Almanlar'a karşı dostluk duygusu beslememizin sebeplerinden biri de, iki yüzyıla yaklaşan bir zamandan beri bu milletle savaşmamış olmamızdır. İki yüzyıldır savaşmadığımız diğer Avrupa milletleri, pek azdır. Ancak 1792'den önce Türkler, Almanlar'la o kadar çok savaşmışlardır ki, bunları tespit etmek, başlı başına bir makale konusudur. Mevzua Attila'dan, V. yüzyılda Avrupa Hunları ile Germenler'in savaşlarından başlamak icap eder. Osmanlı devleti bile, Avrupa'da en büyük rakip olarak Almanya'yı bulmuş ve Almanlar'la yüzlerce büyük, küçük meydan muharebesi yapmıştır. 1683'e kadarki savaşlarda zafer, hemen daima Türkler tarafında kalmış, 1683-1792 arasındaki bir asırdan az fazla zaman içinde daha çok Almanlar, Türkler'i mağlûp etmişlerdir. Almanya İmparatorluğunu 1808'e kadar Avusturya'nın, ancak 1871'den itibaren Prusya'nın temsil ettiğini de unutmamalıdır.

Bülent Bayrı (Karadeniz Ereğlisi - Zonguldak)

Jules Verne ve Hattat Ahmed Karahisârî hangi tarihlerde yaşamışlardır?

Jules Verne 1828-1905, Ahmed Karahisârî ise 1468-1556 arasında yaşamıştır.

Reşit Ergener (Kadıköy - İstanbul)

Etrüskler; İnkalar ve sair Amerikalı kızılderililer, Türk soyundan mıdırlar?

Hayır, Türkler'le hiç bir ilgileri yoktur. İşitmiş olduğunuz bu gibi faraziyeler, tarih ilminde yapılan birtakım fantezilerden ibarettir, gerçekle alâkası yoktur.

Ahmed Bünyamin Ay (Pazaryeri - Bilecik)

Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş sınırları nedir? Ertuğrul Gazi'nin babası kimdir? Türk büyüklerinin renkli resimlerini veremez misiniz?

Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına XVI. yüzyılın sonlarına doğru, III. Murad'ın son yıllarında, 1592'ye doğru erişmiştir. Büyüklüğü, takriben 20 milyon km2'yi bulmuştur. — Ertuğrul Gazi'nin babasının adı Gündüz Alp'tir. Süleyman-Şah, Ertuğrul Gazi'nin babası olarak efsanevî bir şahsiyettir. — Türk büyüklerinin fırsat buldukça renkli resimlerini vereceğiz.

İlhan Tomanbay (Bahçelievler - Ankara)

İlhan ne demektir? Tomanbay kimdir? Fâtih'ten önce İstanbul kaç defa kuşatıldı?

«İlhan», «küçük imparator» demektir ve «kağan = hakan» kelimesinin küçültülmüşüdür. Cengizoğulları'ndan gelen İran İmparatorları, XIII. yüzyılın son ve XIV. yüzyılın ilk yarısında, bu adla anılmışlar ve tarihe «İlhanlılar» diye geçmişlerdir. — Tomanbay, son Mısır - Suriye Memlûk sultanıdır. Türk'leşmiş Çerkes'tir. Yavuz'a yenilmiş, devletini kaybetmiş ve idam edilmiştir. Çok kahraman bir adamdı. Fakat askerlikteki bilgisi Yavuz'a nazaran çok sathî idi. — Fâtih'ten önce İstanbul şehri, tarihçi Hammer'e göre, başta Türkler (Osmanlılar ve başka Türkler) olmak üzere 28 defa kuşatılmıştır.

Nejat Kasarcıoğlu (Aksaray - İstanbul)

Araplar'ın, İranlılar'ın ve Avarlar'ın İstanbul kuşatmaları hakkında bir makale yayınlar mısınız? Bizans tarihi üzerinde Türkçe kitaplar var mı? Yavuz'un Kanunî'den başka oğlu var mı?

Osmanlılar'dan önceki İstanbul muhasaraları hakkında şimdilik bir makale yayınlamayı düşünmüyoruz. Bu hususta Hayat müessesesinin neşrettiği TÜRKİYE TARİHİ'nin ilk ciltlerinde bilgi bulabilirsiniz. — Bizans tarihi üzerinde Türkçe birkaç kitap vardır. Biri Diehl'den çevrilmiştir, bir diğeri de Vasiliev'den. Her ikisi de «Bizans İmparatorluğu Tarihi» adını taşır. Başka eserler de vardır. Bu kitapların mevcudu yoktur. Eski kitap satanlarda aramak lâzımdır. — Kanunî, Yavuz'un tek oğludur.

Bülent Ünal (Beyoğlu - İstanbul)

Tarihî bir roman yayınlayamaz mısınız?

Tarihî roman yayınlamayı düşünüyoruz.

Senan Bilgin (Heybeli - İstanbul)

«Adlarını Göklere Yazdılar» adlı Türk havacılık tarihine ait kitabı nereden bulabilirim? Ben 15 yaşında bir talebeyim. Uçakçılığa çok merakım var. Uçak mühendisi olacağım. Mecmuanızdaki bu bahislere ait yazılar çok hoşuma gidiyor.

Fikret Arıt'ın yukarıda anılan eserini Bâbıâli'de Türkiye Yayınevi'nde bulabilirsiniz.

Hayriye Türsan (Kızıltoprak - İstanbul)

Mektubunuz geldiği zaman bahsettiğiniz yazı basılmıştı. Alâkanıza teşekkürler.

M. Tahir Abacı (Malatya)

Battal Gazi kimdir? Muskanın tarihi hakkında bir yazı yayınlar mısınız? Bir yazı yazsam mecmuanızda neşreder misiniz? Tarihin neden gizli taraflarından bahsetmiyorsunuz?

Battal Gazi, Abbâsîler zamanında Bizanslılar' la döğüştüğü rivayet edilen, tarihî şahsiyeti karanlıkta kalmış pek ünlü bir Müslüman halk kahramanıdır. — Muskanın tarihi hakkında bir yazı koymayı düşünmüyoruz. — Amatörlerin yazılarını yayınlamıyoruz. Meğer ki, çok büyük değerde bir yazı olsun. — «Tarihin gizli tarafları» derken neyi kastettiğinizi anlayamadığımız için, bu sorunuzu cevaplandıramayacağız.

Halit Sezgül (Ünye-Ordu)

Evliya Çelebi'den bahseder misiniz?

Evliya Çelebi'den bahsettik ve daha çok bahsedeceğiz.

Mustafa Çelik (Samsun)

Sizden en büyük dileğim, sık sık komünizm aleyhinde yazılar yazmanızdır.

Bu konuya sık sık temas ediyoruz. Bahsettiğiniz mecmuadan haberimiz var.

Hasan Gözüpek (Gemlik - Bursa)

Katherina ile Baltacı Mehmed Paşa'nın arasında hiç bir münasebet olmadığını, hatta bu iki şahsın yüz yüze gelmediklerini yazıyorsunuz. Bu günlerde bir gazetede çıkan tefrikada Katherina'nın Baltacı'nın çadırına geldiği yazılı. Hangisi doğru?

Okuduğunuz tefrika bir tarihî romandır. Tarihî romanlar, tarihten birkaç kırıntı alırlar. Üstü, muharririnin muhayyilesinde doğan olaylarla doludur. Bir romanda geçen şeyleri nasıl tarihî gerçek olarak kabul edebilirsiniz? Baltacı ile Katherina'nın yüz yüze gelmedikleri, bugün üzerinde en küçük bir şüphe bulunmayan bir gerçektir.

Muharrem Fidan (Alaçam - Samsun)

Samsun'un tarihi hakkında nerede bilgi bulabilirim?

Samsun'un tarihi hakkında istediğiniz bütün bilgiyi, Hayat müessesesinin yayınladığı *TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ*'nde bulabilirsiniz. Bulunduğunuz yerdeki herhangi bir bayi veya kitapçıya ısmarlayabilirsiniz. 35 liradır.

Türkiye'nin
En Büyük
Kültür Mecmuası

Hayat TARİH
MECMUASI

İkinci
Cildimiz
tamamlandı.

Mecmuamız elinizde bulunan bu sayı ile birinci yaşını tamamlamıştır. Hayat Tarih Mecmuası yeni yaşına tekrar 1. sayıdan başlayacaktır.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arz edilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Yeni çıkmış olan Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müvezzie ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat Yayınları'nın sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halit Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ VE YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.